

118405

16

SAKARYA VE KOCAELİ İLLERİNDEKİ
SANAYİ GELİŞMENİN TÜRK EKONOMİSİ
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ALTERNATİF
BÖLGE TEKLİFİ : ESKİŞEHİR
SALİH VATANSEVER
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESKİŞEHİR - 1996

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAKARYA VE KOCELİ İLLERİNDEKİ SANAYİ GELİŞMENİN
TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ALTERNATİF
BÖLGE TEKLİFİ : ESKİŞEHİR

SALİH VATANSEVER /

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN YRDC.DOÇ.DR.BÜLENT AÇMA

Merkez Kütüphane

ESKİŞEHİR
EKİM 1996

ÖZET

Anadolu Üniversitesi “İktisadi Gelişme” Yüksek Lisans programında yapmakta olduğum, master tezinde işlemek istediğim bölgesel kalkınmayıda ilgilendiren üç bölümlük tezin ilk bölümünde sanayi ve sanayileşmeden kaba hatlarıyla bahsederek sanayileşmenin gerekliliğini ve programsızlığın ihtiyaç olan sanayi kalkınmanın nasıl çekilmez hale getirdiğinden bahsetmek istedim. İkinci bölümde; örnek alınan üç sanayi illinin bugünkü portrelerini gözler önüne sermek istedim. Üçüncü bölümde ise ilk iki ilin sorunlarını sebeplerini ortaya koymak ve alternatif bölge olarak ESKİŞEHİR bölgesinin neden teklif edildiğinden söz etmek istedim. Fakat nederece başarı sağladım siz okurlarımızın takdirine bırakıyorum.

SUMMARY

My aim in preparation of this thesis under the master's degree program on "Economic Development" of Anadolu University is to address the following subject in three parts; the first part gives a general idea about industry and becoming industrialized, importance of Industrialization and how lack of Planning makes the Industrial growth slower. Three industrialized cities of today are taken as examples at the second part. Third part is to highlight the problems of two cities with the origin of these problems. There is also an explanation why Eskişehir province is suggested as an alternative region.

I leave it to your consideration whether my thesis reaches success or the contrary...

İÇİNDEKİLER

SAKARYA VE KOCAELİ İLLERİNDEKİ SANAYİ GELİŞMENİN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ALTERNATİF BÖLGE TEKLİFİ : ESKİŞEHİR

BİRİNCİ BÖLÜM

SAYFA NO:

	1. GİRİŞ.....	1
II.	SANAYİLEŞMENİN TANIMI, TÜRLERİ VE KALKINMAYLA İLİŞKİSİ.	
1.	SANAYİNİN TANIMI.....	2
2.	SANAYİNİN TÜRLERİ.....	3
3.	SANAYİLEŞME POLİTİKALARI VE STRATEJİLERİ.....	4
4.	SANAYİLEŞMENİN VE KALKINMANIN TANIMLARI.....	5
5.	SANAYİNİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	7
6.	BÖLGESEL KALKINMADA SANAYİLEŞMENİN ETKİLERİ.....	8
7.	SANAYİNİN GELİŞİMİNDE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ.....	9
8.	ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİN ETKİLERİ.....	10
9.	SANAYİNİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

III. KOCAELİ, SAKARYA VE ESKİŞEHİR'İN SANAYİ GELİŞİMİ ;

I KOCAELİ İLİNİN GENEL DURUMU

1.	KOCAELİ İLİ TARİH VE COĞRAFYASI.....	14
2.	KOCAELİ İLİ SOSYAL DURUMU.....	14
3.	KOCAELİ İLİ SANAYİNİN GENEL DURUMU.....	16
4.	KOCAELİ İLİNDE SANAYİ ÜRETİMİ.....	17
5.	KOCAELİ İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU.....	18
6.	KOCAELİ İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİN DURUMU...	23
7.	KOCAELİ İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER.....	32

8.	KOCAELİ İLİ SANAYİNİN KATMADEĞER VE İSTİHDAM DURUMU.....	33
9.	KOCAELİ İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRAÇAT .	<u>33</u> / 1
	TABLOSU	
10.	DEV ŞİRKETLERDEN ÖRNEKLER.....	33 / 2

II SAKARYA İLİNİN GENEL DURUM

1.	SAKARYA İLİ TARİH VE COĞRAFYASI.....	34
2.	SAKARYA İLİ SOSYAL DURUMU.....	35
3.	SAKARYA İLİ SANAYİNİN GENEL DURUMU.....	<u>36</u>
4.	SAKARYA İLİNDEKİ SANAYİ ÜRETİMİ.....	<u>37</u>
5.	SAKARYA İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU.....	38
6.	SAKARYA İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİN DURUMLARI.....	39
7.	SAKARYA İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER.....	40
8.	SAKARYA İLİ SANAYİNİN KATMADEĞER VE İSTİHDAM DURUMU..	<u>41</u>
9.	SAKARYA İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT TABLOSU.....	<u>45</u>
10.	DEV ŞİRKETLERDEN ÖRNEKLER.....	47

III ESKİŞEHİR İLİNİN GENEL DURUMU

1.	ESKİŞEHİR İLİ TARİH VE COĞRAFYASI.....	49
2.	ESKİŞEHİR İLİ SOSYAL DURUMU.....	50
3.	ESKİŞEHİR İLİ SANAYİSİNİN GENEL DURUMU.....	52
4.	ESKİŞEHİR İLİNDE SANAYİ ÜRETİMİ.....	55
5.	ESKİŞEHİR İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU.....	56
6.	ESKİŞEHİR İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİN DURUMLARI.....	58
7.	ESKİŞEHİR İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER	61
8.	ESKİŞEHİR İLİ SANAYİNİN KATMADEĞER VE İSTİHDAM DURUMU....	62

9.	ESKİŞEHİR İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT TABLOSU.....	63
10.	DEV ŞİRKETLERDEN ÖRNEKLER.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOCAELİ VE SAKARYA'DAKİ SANAYİ GELİŞMENİN YARATTIĞI SORUNLAR VE ALTERNATİF BÖLGE : ESKİŞEHİR

I. KOCAELİ'NDEKİ SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİLERİ

1.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNE NEDEN OLAN ETKENLER.....	69
2.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNDE BUGÜNKÜ DURUM.....	72
3.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	73
4.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	76

II SAKARYADAKİ SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİLERİ

1.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNE NEDEN OLAN ETKENLER.....	78
2.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNDE BUGÜNKÜ DURUM.....	79
3.	ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR	81
4.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83

III ALTERNATİF BÖLGE : ESKİŞEHİR

1.	ESKİŞEHİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNİN DURUMU.....	85
2.	ESKİŞEHİR İLİNİ ALTERNATİF KILAN ETKİLER.....	88

SONUÇ	90

KAYNAKÇA.....	95

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Bu tezde konu olarak seçilen bu bölgedeki sanayi gelişmelerin Türkiye ekonomisinin üzerindeki etkilerinden söz etmek ve bu bölgenin azda olsa perspektif görünüşünü ortaya koymaktır. Bunu yaparken amacımız tek alternatif olmadığı ve mutlak suretle her konunun alternatifi olabileceğini belirtmektir.

Türkiye üzerinde yaşayan halkımızın tamamı bilmektedirki KOCAELİ-SAKARYA havzası İSTANBUL'da yığılaşan köy-kentlilerin ve ekonomik gelişimi emekleme döneminde olan Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğan taleplere karşılık vermek gereksinimi ile oluşmuş sanayi havzasıdır.

Bugün hemen hepimiz bilmekteyiz ki menderesler katettikleri yol üzerinde en kolay aşındırabildikleri alivyon toprakları taşıyarak kendilerine yol açıp denizlere ulaşmışlardır. Bu örnekte bize göstermektedir ki biz TÜRK halkıda menderesler gibi bize en kolay gelen havzalar üzerinde yerleşmiş ve iş alanlarında bu bölgelere taşınmıştır.

Bu örneği dikkatlice ele aldığımızda nasıl Sakarya-Kocaeli havzalarının bugünkü hali aldığını İSTANBUL metropolünün bu yaşanılması güç hale nasıl geldiği sorusuna yanıt bulmamız her halde güç olmasa gerek.

Bu master tezinde işlenen konularla amcımız sanayiden söz etmek ve sanayileşen kentlerimizden bahsetmektir.

Birinci bölüm; Kısada olsa sanayileşmenin tanımından türlerinden ve kalkınmayla olan ilişkilerinden söz etmektedir. Bu kapsamda sanayinin TÜRK ekonomisindeki yeri ve bölgesel kalkınmalara etkisinden söz etmek ayrıca sanayileşmenin temeli olan organize sanayi bölgelerinden kısaca bahsetmek istedik. Tabiki bunlardan bahsederken sanayinin çevre kirliliğinden söz etmeden geçemezdik.

İkinci bölümde ise amacımız kalkınmakta olan MARMARA bölgesindeki sanayi kentleri olan Kocaelinin konumundan örnekler vererek, sakarya ilinden yine bu güne gelişinin etkenlerinden örnekler vermek istedik. Gördükki bu iki örnek ile giderek büyüyen sanayiye karşılık bozulan çevre ve sıkışan sanayi ile büyük bir sorunlar yumağını oluşturmakta ve bu soruna en yakın çözüm olabilecek sanayisi pozitif değerler veren ESKİŞEHİR'in bu günkü durumunu da gözönüne sermeden geçemedik.

Üçüncü bölümde; KOCAELİ ve SAKARYA sanayi kentlerinin sanayileşme sonucu geldikleri çevresel bozukluklardan, sorunlarından bahsederek ESKİŞEHİR ilinin bu iki ile alternatif sanayi bölgesi olarak teklif ederek, sorunları çözme yolunda ışık tutmak istedik. İşte bu maksatla alternatif bölge olarak ESKİŞEHİR ilini seçtik.

II. SANAYİLEŞMENİN TANIMI, TÜRLERİ VE BÖLGESEL KALKINMAYLA İLİŞKİSİ,

II 1. SANAYİNİN TANIMI:

Sanayi; "Büyük ölçüde ve devamlı olarak hammadelerin mamul mallar haline dönüştürülmesidir" (1) Diğer bir tanımlamaya göre sanayi; ilkel maddeleri veya ara mamülleri belirli işlemlerden geçirerek tüketicilerin istek ve beklentileri doğrultusunda nihai ürünler ortaya koyan bir sektördür. Modern anlamda sanayinin başlangıcı 1780'li yıllarda sanayi devrimi ile ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden önce üretim büyük ölçüde emeğe dayalı olmuş ve ilkel teknikler kullanılmıştır. İşletmeler bu dönemde genellikle küçük ölçekli olup, tüketim malları ihtiyacını karşılamıştır. Oysaki sanayi devriminden sonra, su, kömür enerjisi ve özellikle buhar enerjisi ve geliştirilen mekanik araçlarla üretime geçilmiştir. Üretilen mallar miktar ve çeşit olarak büyük artışlar göstermiştir.

Tüketim mallarının yanısıra üretim araçlarını üretimde önemli yer almaya başlamış ve bu pay giderek büyümüştür.

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan sanayileşme süreci yalnızca ekonomik bir olgu değil, bunun yanısıra çok çeşitli toplumsal, kültürel ve siyasal nitelikler taşıyan karmaşık bir süreçtir. (2)

(1) Necat BERBEROĞLU, Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, T.C. A.Ü. Yayını No: 119 A.Ö.F Yayın No:43, Ankara, 1987, S. 291.

(2) İsmet Sabit BARUTÇUGİL, Bursa Organize Sanayi Bölgesi, Bursa, 1988-S.1

II 2. SANAYİNİN TÜRLERİ :

Sanayi, oldukça geniş kapsamlı bir kavram olduğundan çeşitli düşünce ve ölçülere göre alt gruplara türlere ayrılmıştır. Bu ayrımlar, gerek sanayinin yapısal özellikleri, gerekse gelişme aşamalarını ve gelişme yönlerini gösterebilmesi bakımından gereklidir.

En çok kullanılan türler (ayırımlar), imalat sanayi, madencilik ve enerji sektörü olarak yapılan üçlü ayırımdır. Sanayinin Üçe ayrılan bu türlerinden sırasıyla bahsedecek olursak öncelikle madencilik sektöründen başlamamız gerekir. Herhalde madencilik sektörü; doğadaki demir, ham petrol gibi madenlerin çıkarılması ile ilgilidir. Çıkarılan madenlerin işlenmesi imalat sanayinin kapsam alanındadır. Diğer bir sektör olan enerji sektörü ise tüm bu kaynaklardan elde edilen yakıt ve enerjinin üretimini kapsamaktadır.

Ham petrol ihracatçısı olan veya belirli madenlerde çok büyük rezervlere sahip bulunan ülkeler dışında ekonomilerden sanayinin çok önemli bir bölümünü (% 85-90)'nı imalat sanayi yani, en çok geliri ve istihdamı oluşturan tür oluşturur. Bu nedenle imalat sanayi, ekonomik gelişme ve sanayileşme süreci içinde temel olma niteliği taşır. Bu durum imalat sanayine özel bir yer ve önem verilmesini gerektirir. Ancak madencilik ve enerji sektörlerinde imalat sanayine ana girdilerin sağlanması bakımından tamamlayıcı özellikleri bulunmaktadır. (3)

İmalat sanayi genellikle kendi içinde üç alt sanayi dalına ayrılarak incelenir. Bunlar ;

- Tüketim malları Sanayi,
- Ara malları sanayi,
- Yatırım malları sanayidir. (4)

Tüketim malları sanayi, gıda, içki, tekstil ve benzeri tüketim mallarının üretimini kapsamaktadır. Ana malları sanayi; Demir, çimento, kimyasal ürünler gibi üretim ve tüketim malları için girdi üretimini kapsamaktadır. Yatırım malları sanayisi ise; Gemi inşa, tarım aletleri ve makina imalat sanayinden oluşmaktadır.

(3) Erol MANİSALI Gelişme Ekonomisi, İstanbul, 1975, S.102-103.

(4) BERBEROĞLU, DİRİMTEKİN, a.g.e S.201.

II 3. SANAYİLEŞME POLİTİKALARI VE STATEJİLERİ :

Sanayileşme politikaları ve stratejileri başlığı altında incelemeye aldığımız konu şudur; Az gelişmiş ekonomiler nasıl bir sanayileşme stratejisini benimsemelidir? İmalat sanayinin alt dalları itibariyle öncelikler ne şekilde tespit edilmelidir ki izlenecek politikalar başarıya ulaşsın.

Ülkelerin sanayileşme süreçlerindeki önemli benzerliklere karşın sanayileşmenin başlatılmasında birbirinden oldukça farklı stratejilerin izlendiği görülmektedir. Sanayileşme stratejilerinin seçimi ve bu seçimin gerektirdiği politikalar, bazı politik tercihleri de beraberinde getirmektedir.

Sanayileşme stratejilerinin seçimi ülkelerin doğal kaynak durumu, sermaye birikimi, eğitim ve teknik bilgi düzeyi, döviz girişinin azlığı yada fazlalığı kalkınma politikalarındaki farklılıklarına bağlıdır. (5)

Sanayileşme stratejileri, özel sektör ve kamu sektörüne öncelik verme özelliği bakımından gruplandırılmaktadır. Sanayi yatırımlarının ve işletmelerin kamu sektörü eliyle yapılması ve yönetilmesi ekonomik devletçi bir siyasal düşüncenin sonucudur. Öte yandan özel sektörün gerek sermaye birimi, gerekse girişimcilik yeteneği bakımından yeterli düzeye ulaşmadığı ülkelerde, devletin sanayileşmeyi başlatması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Uygulamada çoğu ülkelerde sanayileşme sürecinde karma bir yapıdan söz edilmekte ise de, bunu bir sanayileşme stratejisi olarak görmemek gerekir. Karma yapı çoğu kez geçici bir durum olarak ortaya çıkmakta, özel sektörün sermaye ve girişim yeteneği bakımından güçlenmesiyle kamu hizmeti taşıyanların dışındaki devlet işletmeleri daha sonra özel sektöre devredilmektedir. Sanayileşmenin yönü bakımından izlenen stratejiler üç başlık altında incelenebilir. Bunlar ;

- A. İlkel ürünlerde uzmanlaşma stratejisi.
- B. Dengeli kalkınma stratejisi.
- C. Sanayide uzmanlaşma stratejisi.

(5) Vural SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1986, S.8

A) İlkel ürünlerde uzmanlaşma stratejisi : İç pazar yönünden küçük olan ve ürünü bir yada iki mamülden oluşan ülkeler bu ürünlerin üretiminde ve ihracatında uzmanlaşırlar. Bu strateji karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırılmakta ve az gelişmiş ekonomileri, uluslararası ekonominin tamamlayıcı unsurları olarak kabul edilmektedir. Saniyileşme, genellikle yabancı sermaye eliyle yürütülmekte ve üretim ihracata dayalı olmaktadır. Bu nedenle daha uzun süre gerektiren ve başarı şansı az olan bir stratejidir.

B) Dengeli kalkınma stratejisi : Bu ise büyük iç pazarın talebini karşılamak, hızlı sanayileşmek, doğal kaynaklara dayalı, ihracatın belirsizliğinden korumak gibi tercihler sonucu ortaya çıkmıştır.

Dengeli kalkınma stratejisi teorik olarak; belirli sanayi dallarında gelişme yerine, ekonomi için yaygın bir biçimde ekonominin büyüklük ve özelliklerine göre bir çok sanayi dalında gelişmeyi amaçlar.

Ancak bu stratejinin gereği olan ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulanmasında ekonomiyi içe kapalı bir yapıya dönüştürmekten kaçınmak, sanayiye fiyat ve kalite yönünden hazırlayarak ihracatı teşvik edici tedbirlerle desteklemek gerekmektedir.

Yaygın sanayileşme stratejisinin izlenmesi, ülkelerin teknolojik düzeyini yükseltecek, genel olarak dışa bağımlılığı azaltacak ve sanayide daha yüksek büyüme hızı sağlayacaktır.

C) Sanayide uzmanlaşma stratejisi : Bu strateji ülkede yeteri kadar nitelikli işgücünün, teknolojik bilgi ve organizasyonun bulunmasına bağlı olarak uygulanmaktadır. Ekonominin merkezden planlanıp yönetildiği ülkelerin genellikle kontrol altında bulundurulmaktadır. Ekonominin dış ilişkilerden uzak tutulması; sanayileşmenin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu stratejiyi uygulayan ülkelerde başlangıç yıllarında iç talebin karşılanması önem ve öncelik kazanmaktadır.

II 4. SANAYİLEŞME VE KALKINMANIN TANIMLARI :

A) Sanayileşme; Sanayileşme kavramının kesin ve herkes tarafından kabul gören bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Bu kavram üzerinde çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Kimileri bu tanımı sektörel ve teknolojik bakış açılarına göre tanımlamaktadır. (7)

(6) BARUTÇUGİL, a.g.e, S.4

(7) J.J. Prejsinet; Le Concept du Sous Developpement, Mouton, Paris, 1996, S.149.

Sektörel yönden şöyle tanımlanmaktadır. Ekonomik yapı içerisinde sanayi sektörünün tarım ve hizmetler sektörüne oranla, verim ve milli gelirdeki payının artış göstermesidir. (8)

Sanayileşme kavramının teknolojik açıdan açıklanması bu kavramı özgünlükten ve belirlilikten uzaklaştırmaktadır. Ekonomik gelişme olayının tüm özellikleri sanayileşme ile ifade edilebilir olmaktadır. Ekonomik literatürde gelişme ve sanayileşme kalkınma ile bir eş anlamlı kullanılmakta ve kalkınmanın önemli bir göstergesi olmaktadır. Sanayileşme olmaksızın kalkınmanın düşünülmesi, son derece güçtür.

Sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan bakıldığında, günümüzde toplumlar gelişmiş ve geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler diye ikiye ayrılmaktadır. Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler genellikle sanayileşmemiş toplumların karşıtı olarak kullanılmakta ve sanayileşme bu ülkeler için söz konusu olmaktadır.

B) Kalkınma: Kişi başına düşen milli geliri çok az olan ekonominin, bu gelirini devamlı ve kendi kendini idame eder bir şekilde arttırabilme sürecidir. (9)

Diğer bir tanıma göre kalkınma; Sadece üretimin ve kişi başına gelirin artması olmayıp ekonomik ve sosyal-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesi olarak tanımlanır. (10)

Kalkınmakta olan ülkelerin üretim yapısı genellikle tarım ve madencilğe dayalıdır. Bu ülkeler tarımsal ürünlerini ve sanayi hammadelerini sanayi ülkelere ihraç ederler. Sanayileşmiş ülkelerin ithalat durumuna göre belirlenen bu üretim yapısı ve iç pazar için gelişen tüketim malları üretimi, ülke nüfusunun büyük bir kısmının tarım sektöründe bulunmasına yol açmaktadır. Böyle bir ekonomik yapıya sahip az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirme yolunda sanayi sektörüne öncelik vermeleri gerekmektedir.

Kalkınmanın sanayileşme ile sağlanacağı ve ekonomik kalkınma için sanayileşmenin zorunluluğunu ortaya koyan bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlileri sanayide arz elastikliğinin yüksek olması ve sanayi sektörünün tarım sektörüne oranla daha fazla katma değer yaratmasıdır. (11)

(8)Ali ÖZGÜVEN, Sanayileşmeyi Zorlu Klan Faktörler, Bursa, 1977, S.71

(9) İsmail Hakkı DÜĞER, Makro İktisat ,1987, S.289.

(10) SAVAŞ, a.g.e, S.5.

(11) SAVAŞ, a.g.e, S.132.

Sanayileşme, kalkımanın en belirleyici unsurudur. Ekonomik kalkınmayı, hızlandıran ve geliştiren sanayileşmedir.

II 5 SANAYİNİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ :

Bu başlık altında incelemek isteğimiz; TÜRK ekonomisinde sanayinin durumu nedir. Ne ölçüde ekonomimize etkileri vardır? Hangi başlıklar altında sanayi, sektörünü gruplandırabiliriz. Bilinen gerçek şudur ki; TÜRK ekonomisine hakim olan iki büyük sektör vardır. Bu sektörlerden birincisi sanayi, ikincisi ise tarım sektörüdür. Türkiye ekonomisi bakımından sanayi sektörünün önemi her geçen gün artmaktadır. Tarımsal ihtiyacımızın kendi tesislerimizden karşılanması bakımından sanayimiz ayrı bir önem taşımaktadır. Sanayi sektörünün ülkemiz ekonomisindeki önemini aşağıda sıralayabileceğimiz gruplarda toplamak mümkündür.

- A) Aktif nüfusun ikinci büyük kısmı sanayi kısmında çalışır.
- B) Türkiye Milli Gelirinin en önemli kaynağını oluşturur.
- C) Türkiyenin ihracat ve ithalat içinde sanayi sektörünün payı büyük bir öneme haizdir.
- D) Türkiyenin toplam yatırımları içindeki sanayi sektörü en büyük payı almaktadır.
- E) Sanayi mamul ihracı geliştirilince ihracattan sağlayacağımız gelirlerimiz verimli kaynaklara yönelmiş olur.
- F) Sanayide tarıma göre produktivite daha yüksek olduğu için milli gelir hızlı bir artış kaydeder.
- G) Büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olarak değişmelere uğrayan ulusal gelirimizde bir istikrar görülür. (12)

Yukarıdaki gruplar şu gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de aktif nüfusun en büyük kısmı tarımdan sonra sanayide çalışmaktadır. Sanayi kesiminde çalışanlar 1950'lerde 892 bin iken 1990'larda 3 milyona yaklaşmıştır. Türkiye'de bireysel mesleği sanayi olanların devamlı artış kaydettiği ve bu oranın son yıllarda % 13.7 olduğunu söyleyebiliriz. Bu oran diğer sanayileşmiş ülkelerle kıyaslandığında yüksek kabul ettiğimiz bu rakamlar düşük kalmaktadır. Bu arada sanayi sektörü içinde aktif nüfusun dağılışında imalat kesimi birinci sırayı almakta ve onu madencilik, enerji kesimleri izlemektedir. (13)

(12) Koray BAŞA, A.Ü. AÖF yayın No. 464, Eskişehir, 1995, S.179

(13) Y.a.g.e; S.180.

Türkiye’de sanayiden elde edilen milli gelir, tarım sektöründen sonra Türkiye MG.’nin en önemli kaynağıdır. sanayi sektörü içinde ise en büyük gelirin payı imalat sanayindedir. Enerji kesimi ikinci sırayı alırken, madencilik kesiminde yaratılan gelirler çok azdır.

Türkiyede sanayi sektörünün üretkenliğine baktığımızda ise, sanayi sektörü üretkenlik bakımından en üst düzeyde yer almaktadır. Tabiki bunun ölçümlerinden kesin sonuçlar çıkarmak mümkün olmamaktadır. Bunu tespitite ancak bu sektörün milli gelirdeki payını aynı sektörün aktif nüfus içindeki payına bölerek ulaşmak mümkün olabilir.

II 6. BÖLGESEL KALKINMADA SANAYİLEŞME ETKİLERİ :

Sanayileşme ve ekonomik kalkınma hareketleri her yerde aynı anda değil, farklı yoğunluklarda belirmektedir. Buradanda çeşitli yönlerde ve farklı yollarda ekonominin tümüne yayılmaktadır. Sanayileşme ve kalkınma hareketleri çevresine olumlu etkilerde bulunmakta ve uzun dönemde bütün bölgenin ve hatta ülkenin kalkınmasında çok önemli görevler üstlenmektedir.

Fakat sanayileşme ve kalkınma hareketleri yatırımların belirli bölgelerde yoğunlaşmasına sebep olduğu görülmektedir. Buda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını ortaya çıkarmakta ve dengeli, dengesiz kalkınma politikalarını oluşturmaktadır. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde piyasa mekanizmasının etkin kaynak dağılımı gerçekleştirilememektedir. Piyasaya müdahale edilmesi düzenleyici bir yatırım planlamasının yapılması, bölgelerin ve sektörlerin birbirlerini tamamlayıcı biçimde birlikte geliştirilmesi gerekmektedir.

Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir sanayileşme ve kalkınma için yöntem olarak dengeli kalkınma politikasının seçimi yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu ülkeler son derece sınırlı olan üretim faktörlerini kullanırken ancak dengesiz kalkınma politikası ile optimal dağılımı gerçekleştirmektedirler. Kıt olan üretim faktörleri, öncelikle belirli bölgelere ve sektörlerle yöneltilerek, bunların önsel ve gerisel bağılıklarının yüksek olması sonucu tüm ekonomide canlanma görülmektedir. Böylece dengesiz kalkınma girişimleri uzun dönemde dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi sonucunu vermektedir. (14)

(14) Zeynel DİNLER, Bölgesel İktisat, Ankara, 1978, S.292

Ekonomik kalkınma, çeşitli yatırımların tüm ülke düzeyine serpiştirilmesi şeklinde bir politika ile sağlanamaz. Kalkınma ve sanayileşme hareketleri başlangıçta her ülkede ekonomik faaliyetleri belirli sayıdaki ayrıcalıklı noktalarda yoğunlaştırmak zorundadır. Daha sonra çeşitli hızlarda ve farklı yollarda ekonominin tümüne yayılmaktadır.

II 7. SANAYİNİN GELİŞİMİNDE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ :

Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin milyonlarca tonluk tarım ürünlerinin yanısıra, daha ileri teknoloji ile daha fazla sanayi ürünü elde etme çabaları, içinde bulunduğumuz yüzyıl ekonomilerinde sanayinin payının giderek artırıldığını vurgulamaktadır. Bugün, gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri kalkınma yarışında başarılı olabilmektir. Bunun için gelişmiş ülkelerin çabaları örnek alınarak sanayileşme hedeflenmektedir. Konu edilen Organize sanayi Bölgeleri sanayileşmenin en önemli araçlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Bu bölgelerin ülkenin belirli yörelerinde kurulmasıyla bu yörelerin ekonomisinin ve sanayisinin gelişmesiyle, bölgeler arası denge sağlanmış olmaktadır.

Sanayinin gelişiminde büyük yararlar sağlayan bu organize sanayi bölgeleri için birçok tanım yapılmıştır. Örnek verecek olursak, organize sanayi bölgeleri uygun bir kuruluş yerindeki arazi parçasının planlanarak yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi alt yapısı tamam ve çeşitli sosyal hizmet tesisleri ile donatılmış biçimde parsellenip yatırımcılara uygun koşullarla satılan bölgelerdir, denilebilir. (15) Diğer bir tanımda; OSB'leri, sanayicilerin yararına sunulmak üzere yollar, ulaşım ve kamu hizmetlerini öngören ayrıntılı bir plana göre, hazır fabrika binaları ile yada bunlar olmaksızın geliştirilmiş ve parsellenmiş arazi parçalarıdır. Şeklinde tanımlanmaktadır. (16)

Bütün bu tanılamalarda göstermektedirki organize sanayi bölgelerinin oluşturulması sanayinin gelişiminde büyük avantajlar meydana getirecektir. Bir kaç örnekle açıklayacak olursak; Girişimci her toplumda en kıt faktördür. İşte organize sanayi bölgeleri bu tür girişimciye neyi üreteceğini, nerede üreteceğine dair bilgilendirmekte ve cesaretlendirmektedir. Alt yapısı hazır ve dışsal avantajların ortaya çıkma potansiyeline sahip bu bölgeler, girişimciler için büyük bir güvence oluşturmaktadır. OSB'ler herşenden önce girişimcilerin yerleşmesine uygun bir ortam oluşturmaktadır.

(15) A.Üniversitesi. İİBF. Dergisi, Kasım, 1985, Cilt: 3 Sayı: 2

(16) A.NIRCSON, Guidelines For the Establishment Of Industrialization in Developing (United Nations) Countries, 1987,

OBS'ler aynı zamanda hızlı sanayileşme ve sanayileşmenin yurt düzeyine yayılmasında önemli bir araç oluşturmaktadır. Belirli bir yörede sanayinin gelişmesi kendi halinde bırakılırsa, yörenin gelişmesi oldukça uzun bir süre alabilmektedir. Aynı yörede Organize sanayi bölgesi oluşturulması, yörenin gelişmesini hızlandıracaktır.

Organize sanayi bölgesinin sanayinin gelişiminde bir diğer önemli işlev ise; kontrolsüz ve hızlı kentleşmenin önüne geçebilmesi için mekan düzenleme aracı olarak kullanılmasıdır.

Organize sanayi bölgelerinin bir diğer işlevi sanayinin gelişimiyle birlikte ekonominin yurt düzeyine dengeli dağılmasının sağlanmasında yardımcı olmaktadır. Böylece bölgeler arası dengeli gelişme gerçekleştirilirken gelişmiş bölgelerdeki büyük kentlere olan göçün hızını azaltarak, büyük kentlerin daha fazla büyümesini önlemek mümkün olacaktır. (17)

Bütün bu pozitif işlevleriyle ortaya çıkan sonuç göstermekte dirki organize sanayi bölgelerinin gelişimi ile sanayinin gelişimi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Bu ilişki sanayinin gelişimini hem hızlı kılmakta hemde dengeli kılmaktadır.

II 8. ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN ETKİLERİ :

Bilinen bir gerçek şudurki organize sanayi bölgeleri yaptıkları işlevleri ile sanayileşmeye etkileri çok fazladır. Organize sanayi bölgeleri fikri ve uygulamasıyla birlikte, işletmelerin kuruluş yerlerini seçerken yapmak durumunda kaldıkları optimal kuruluş yeri hesaplamaları, sadece işletme açısından değil, aynı zamanda kentleşme, bölgesel gelişme ve sanayileşme politikası açısından yapılmaktadır.

Organize sanayi bölgeleri endüstri işletmelerine arsa sağlamaktan ibaret değildir. Aşağı yukarı 100.'e yakın işletmeyi kapsayacak genişlikte düşünülen bu bölgeler elektrik, yol, telefon, su, kanalizasyon gibi alt yapı kuruluşları yanında, bankalar, anbarlar, soğuk hava merkezleri, buhar santralleri eğitim merkezleri, ortak tamir, atelyeleri, araştırma laboratuvarları endüstriyel işletmelerin gereksinme duyduğu pek çok faaliyetleri de kapsamaktadır.

(17) DİNLER Bölgesel İktisat , Bursa, 1994,S.71.

Organize sanayi bölgeleri uygun kuruluş yerlerinde alt yapısı ve sosyal hizmet tesisleri hazır geniş ve uçuz arazi parçaları sağlarlar. Yatırımcıların bu olanaklardan yararlanmak isteyerek yatırım kararı çabuklaştırması organize sanayi bölgelerinin kuruluşundaki temel hedef lere hizmet etmektedir. İyi organize edilmiş ve doyurulmuş sanayi bölgelerinin, yatırımları ülkenin istenen bölgelerine çekebilme özelliği oldukça önemlidir.

Alt yapının hazır olması yatırımların üretime dönüşme sürecini kısaltır. Bu durum bir yatırım için belirsizlikten uzak, maliyeti yükselmekten kurtarır.

Organize sanayi bölgelerinde küçük ve orta ölçekli işletmeler çoğunluktadır. Çünkü bu tür işletmelerde altyapı inşaatı önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Bu nedenle bu bölgeler bu tür işletmelere tasarruf sağlarlar.

Organize sanayi bölgelerinde işletmelerin faaliyet alanlarının birbiri ile ilişkili olması durumunda önemli dışsal tasarruflar sağlanabilir İşletmelerin aynı bölgeden girdi sağlayıp, bir başka işletmeye mallarını satabilmesi pazarlama, satış ve stok maliyetlerinde azalmaya neden olur. (18)

Organize sanayi bölgelerinin bölgesel kalkınma amacına hizmet eden önemli bir katkısı, kurulduğu yörede yeni istihdam olanakları yaratmalarıdır. Ek gelirler sağlanması özellikle geri kalmış bir yöreye ekonomik canlılık getireceği gibi, makro açıdan ülkenin dengeli kalkınma hedefinde hizmet etmiş olmaktadır.

Organize sanayi bölgeleri yoluyla bir yörede yeni iş kollarının yaratılmasına fırsat sağlanmaktadır. Sanayi işletmelerinin birbiri ile girdi-çıkı ilişkisi amacıyla bir araya gelme eğilimi yan kuruluşların ortaya çıkmasına neden olmakta ve o faaliyet kolunda bir bütünleşme meydana gelmektedir. Tek tek işletmeler geliştirdiğinde ekonomik olmayan hizmetler Organize sanayi bölgeleri içinde ortaklaşa geliştirilecek yeni yatırımlar için teşvik edici bir ortam yaratılmaktadır. (19)

(18) Alev DAMALI, Türkiye'de OSB'lerinin Bir Sistem İçinde Geliştirilmesi İçin Öneri, (Ankara; DPT. yayını 1974) S.16

(19) Aykut HEREKMAN, Türkiye'de Yatırımları Teşvik Tedbirleri, (Ankara,: EİTİA yayım. 1973 S.5)

Kısacası organize sanayi bölgelerinde kurulmuş olan işletmelerin daha çabuk ve kolay gelişme olanaklarına sahip oldukları ve rakipleri karşısında çok daha elverişli durumda buldukları söylenebilir. Bütün bunlar göstermektedir ki organize sanayi bölgelerinin sanayinin gelişimin temel taşı oluşturmaktadırlar.

II 9. SANAYİNİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ :

İnsanoğlu büyük çapta endüstriyel aktivitelere başlamadan önce, yer yüzünde organik kimyasalların konsantrasyonları, bitki, hayvan ve mikroorganizmaların doğal aktiviteleriyle dengede olan biyosentez ve biyoayırışma ile az çok uyum içindeydi. Doğanın insanlar başta olmak üzere tüm canlılar tarafından kullanılması sonucu doğa ile yaşam arasında belirgin bir dengesizlik ortamı oluşmaya başlamıştır. Günümüzde ise hızlı sanayileşme, nüfustaki hızlı artış ve kentleşme, yetersiz altyapı ve sanayi kuruluşların pek çoğunda atık arıtım tesisinin bulunmamasına paralel olarak kirlilik hızla artmaktadır. Dünyamızda hergün bir milyon tondan fazla zehirli atık çevreye bırakılmaktadır. Bunun sonucu olarak, deniz, akarsu, hava, toprak ve su kaynaklarının kirleneceği ve kullanılmaz hale geleceği, ayrıca toprak bütün canlıları besleyecek bereketliliğini ve kapasitesini kaybedeceği açıktır. Buna bağlı olarak bütün canlıların yaşamlarının garantisi olan biyolojik çeşitliliğimizde giderek büyük bir hızla kaybolmaktadır. Çevre sorunlarımızın ortaya çıkışı sanayileşme süreci ile olmuştur. Sanayileşme her ne kadar ülkenin kalkınmasında anahtar faktör olarak kabul edilirse de, doğal kaynakları harcaması, enerji tüketimi ve imalat prosesleri sonuc yarattıkları kirlilik ve atıklar nedeniyle aynı zamanda çevre sorunlarının da önde gelen nedenlerinden biri olmuştur. Sanayileşme ile meydana gelen endüstriyel atıklar hem üretim aşamasında işletme bünyesinde meydana gelen atıklar hem de üretilen malın ambalajından veya tüketici tarafından kullanıldıktan sonra yarattığı kirlilik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği temelde yanlış yer seçimi, yeterli teknik tedbirler alınmadan atık gaz ve tozların havaya bırakılması, yanlış ve eksik teknolojilerin seçiminden kaynaklanmaktadır. Günümüzde gittikçe artan kimsayal ve madeni atıklar başta insan olmak üzere bütün canlıları olumsuz olarak etkilemektedir. Çevre kirliliğine yol açan bakır, kadmium, civa kurşun, kolay, vanadyum, krom, molibden, kobalt, nikel gibi madeni maddelerin yanısıra Arsenik, selenyum gibi kimyasal maddeler insan organizması üzerinde ciddi etkiler yaratan sanayi atıklarıdır

(20)

(20) Selin İNANÇLI, Türkiye ve Sakarya Sosyal-Ekonomik Açından Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri - Adapazarı, 1996, S.8.

Sanayi kuruluşlarının üretimlerinden dolayı yaratmış oldukları çeşitli atıklar, arıtma tesisleri yolu ile ayrıştırılmadıkları ve kullanıma dönük şekilde değerlendirilemediği sürece, çevre üzerinde oluşturdukları olumsuz etkiler artacaktır.

Modern teknoloji sayesinde insanların evlerinde, endüstride, tarımda kullandıkları kimyasalların zararları gün geçtikçe artmaktadır.

1980 yılından buyana kimyasallardan doğan kazalar ciddi şekilde artış göstermiş ve son yıllarda da korkunç sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Bu zararlı atıklar ve zehirli kimyasallar yiyecekleri, suları, havayı ve toprakları önemli şekilde kirletmekte ve yaşamı tehdit etmektedir. Sanayinin sebep olduğu ağır metal ve organik kirleticiler insanların zehirlenmesine yol açtığı gibi, fabrikada üretilen mallar, bu malların nakli ve çeşitli atıklardan ötürü tehlikeli kirlenmelerin meydana gelmesiyle yalnızca insanlar üzerinde değil, yaşanan çevrede büyük zararlar meydana getirmektedir.

Sanayi atıkları çoğaldıkça ve çözüm bulunamazsa çevre kirliliği canlıların sağlığını tehdit edecektir. Çeşitli şekillerde toprağa suya karışan kirleticiler besin zinciri yolu ile canlı vücudunda birikerek toksit, kanserojenik ve mutajenik etki yapmaktadır. Ayrıca birçok hastalığa, çevresel etkilere sebep olduğu, müzminleştirdiği ve alevlendirdiği bilinmektedir. Bugün, çevre kirliliği dünyanın biyolojik sisteminin taşıma kapasitesini ve her çeşit atığın bu sisteme zarar vermeden yok edilebilme imkanını aşmıştır. Bu nedenle arıtma işleminin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Ekolojik çevreyi ve insan sağlığını büyük ölçüde etkileyen çevre kirliliğinin giderilmesinde sanayi sektörünün içinde bulunan, müteşebbis sahibi, çalışan işçi, denetleme mekanizmaları idareci ve yöneticiler, özellikle izin veren mülki amirlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluk geleceğe dönük ağır bir sorumluluktur.

İKİNCİ BÖLÜM

KOCAELİ, SAKARYA VE ESKİŞEHİR'İN SANAYİ GELİŞİMİ

I KOCAELİ İLİNİN GENEL DURUMU

I 1. KOCAELİ İLİ TARİH VE ÇOĞRAFYASI

Kocaeli ili Marmara Bölgesinin doğusunda 40-41,12' Kuzey enlemleri 25-31'derece boylamları arasında bulunmaktadır. Doğusunda Sakarya, batısında İstanbul, güneyinde Yalova, illeriyle Kuzeyden ise Karadeniz ile çevrilidir. İzmit körfezi Kocaeli ve Bozburun yarımadaları arasında yer alan doğal bir limandır. Kocaeli ili ve çevresi ilk yerleşim halkı M.Ö. 700 yıllarında frig boylarından Bebrisler'dir. M.Ö. 279'da Bitinya Krallığı kurulmuştur. Daha sonra Bizanslılar ve Selçukluların hakimiyetine giren İzmit Osmanlıların eline 28 HAZİRAN 1921'de ingiliz ve yunan işgalinden kurtarılarak 1924 yılında Kocaeli ili kurulmuştur. Kocaeli ili merkezi alivyon toprak tabanı üzerinde hemde Kuzey Anadolu fay kuşağının kuzey batı kanadını oluşturan deprem fay hattı üzerinde gelişmiştir. İzmit Körfezi ve doğuda yer alan sapanca, Adapazarı, Gere de çöküntüleri bu fay hattında meydana gelen çökmelerle oluşmuşlardır. İzmit ilindeki sanayi tesisleride genel olarak körfezin hemen doğusunda yer alan bu alivyal tabana kurulmuştur. Körfezin doğusundaki Karamürsel ve Gölcük üzerinden geçen diğer bir deprem fay hattını oluşturmaktadır. Bu fay hattı hem düşey, hemde yatay doğrultuda harekete sahip olduğundan tehlikeli bir alan üzerinde kurulmuştur. Öyleki; Dünyanın en tehlikeli 10 deprem fay hattından birisi üzerinde yer almaktadır. Bu bölgede bir çok defa hasar verici depremler yaşanmıştır. Bunlar sırasıyla EKİM 1935, 20 HAZİRAN 1943, 1 ŞUBAT 1944, 21 KASIM 1952. ve 26 MAYIS 1967'de yaşanan depremler de yüksek miktarda can ve mal kaybına neden olmuştur. (21)

I 2. KOCAELİ İLİ SOSYAL DURUMU :

Kocaeli iliyle ilgili bu başlık altında Kocaeli ilinin nüfus dağılımına ve yaşayan halkın eğitim durumuna göz atalım istedik.

a) Nüfus :1990 Nüfus sayımı sonuçlarına göre Kocaeli nüfusu 936.163 kişiden oluşmaktadır. Kocaeli ili İstanbul'dan sonra nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu şehirlerden birisidir. Kocaeli ilinde kilometrekareye 258 kişi düşmektedir. Bu sonuç neden mi böyle? Kocaeli, Bartın il olana dek Türkiyenin yüzölçümü en küçük iliydi. İlin yıllık nüfus artış hızı % 4.6'dır.

(21) İzmit Ticaret Odası Yayın No : 1995 / 18.

Kocaeli ilinin toplam çıkan bu nüfusun ilçelere dağılımına baktığımızda şu tablo karşımıza çıkmaktadır. (22)

İLÇELERİN İSİMLERİ :	1985 NÜFUS SAYIMI :	1980 NÜFUS SAYIMI :	YILLIK % ARTIŞ ORANI :
İZMİR	334.197	337/377	2.4
GEBZE	152.247	257.076	10.4
GÖLÇÜK	91.465	111.408	3.9
KANDIRA	49.312	49.975	0.2
KARAMÜRSEL	48.601	55.835	2.7
KÖRFEZ	66.423	84.492	4.8

TOPLAM :	742.245	936.163	% 4.6

Kocaeli ilinde yapılan bir araştırmada 2000.yılı baz alındığında nüfusun bu artış oranlarıyla hesaplandığında tahmini nüfusun 1.592.028 kişiye ulaşacağı beklenmektedir.

B) Eğitim : Kocaeli ilinin eğitim durumunu araştırdığımızda 1994 -1995 eğitim döneminde Kocaelinde 279 ilkokulda 58 bin 892 öğrenci eğitim görmüştür. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 2174 tür. Aynı eğitim döneminde ilköğretimde 114 okulda 92 bin 631 öğrenci eğitim görürken, 2977 öğretmen görev yapmıştır. Aynı dönem baz alındığında orta öğretimde mevcut 136 okulda 75 bin 003 öğrenci eğitim görürken 2607 öğretmen görev yaptı. Kocaelindeki 40 Meslek ve teknik okulda 23 bin 214 öğrenci eğitim görürken 1246 öğretmen görev yapmıştır. (23)

Kocaeli ilinin yüksek öğretimdeki okul ve öğrenci, öğretmen sayısına baktığımız zaman şu tablo orataya çıkmaktadır. Kocaeli üniversitesinde 1994-1995 eğitim döneminde 6522 öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrenci sayısına karşılık oralarak görev alan eğitimciler ise 42 Profesör, 14 Doçent Doktor, 52 Yardımcı Docent Dr. 69 Öğretim görevlisi, 53 okutman 240 araştırma görevlisi, 18 uzman görevi olarak eğitime katkı sağlamışlardır.

(22) İzmit Ticaret Odası, Rakamlarla Kocaeli Ekonomisi, Yayın No : 1995/ 1b I

(23) İzmit Ticaret Odası, a.g.e.S.3.

I 3. KOCAELİ İLİ SANAYİNİN GENEL DURUMU :

Kocaeli ili, ülkemizde planlama dönemi içinde başlayan ve özellikle 1960-1975 yıllarında yoğunluk kazanan sanayi yatırımlarında Türkiyenin en hızlı gelişen sanayi bölgelerinden biri olmuştur. Ara ve Yatırım malı üreten bir yapıya sahip Kocaeli imalat sanayi, gerek imalat sanayi üretimi gerekse yaratılan katma değer açısından, 1970'li yılların sonundan itibaren Türkiye genelinde önem sıralamasında İstanbul ilinin ardından ikinci sırada yer almıştır. Son 10 yıllık istatistiki verilere göre ülke imalat sanayi üretiminde ortalama % 15 pay sahibidir.

Türkiye imalat sanayi üretimi içinde Tüketim malları üretiminin payı genelinde % 1, aramaları üretiminde % 30, yatırım malları üretiminde % 11-12'lik paylara sahip olan Kocaeli imalat sanayinde Kimya Sanayi (Petrol, Petro kimya dahil) ağırlıklı sektör olarak son 20 yıldır önem ve özelliğini korumaktadır. Onu sırasıyla izleyen sektörler kağıt sanayi, Taş ve Toprağa dayalı sanayi, metal ana sanayi ve Taşıt araçları Sanayi olmuştur.

Kocaeli imalat sanayi ülke ihracatındaki gelişmelere paralel bir gelişim içinde de seyir izlemiş ve 1980'li yıllarda ihracat içindeki payı % 80-85'lere ulaşan sanayi ürünleri ihracatında ortalama % 10'luk bir paya ulaşmıştır.

Kocaeli ili 1980'li yıllarda sanayi yatırım açısından çevre sorunları nedeniyle çeşitli kısıtlamalarda karşı karşıya kalmıştır. Buna rağmen ülke imalat sanayi içindeki konumunu muhafaza etmiştir. 2000'li yıllara giderken bu konumunu korumaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Zira il'de başlayan organize sanayi bölge yatırımları ve burada gelişen sanayi yatırımları bunun işaretinin vermektedir. Sanayinin disipline edilerek organize sanayi bölgelerle büyümesi hedefi bir başka olguyu da beraberinde getirmiştir. Bu olgu yabancı sermayenin özellikle organize sanayi bölgelerine yönelik gelişimdir. Buna paralel olarak önümüzdeki yıllarda, üretim teknolojilerinde yükselen bir grafik izleyeceği anlaşılmaktadır. Halen il'de kurulmuş olan Gebze organize sanayi bölgesi altyapı yatırımlarını tamamlamış ve hizmete geçmiştir. İkinci olarak henüz kamulaştırma aşamasında olan taşıt araçları yan sanayi organize sanayi bölgesinde 2000'li yıllardan önce devreye girmesi beklenmektedir. Doğu Marmara Türkiyenin otomotiv sanayinde öne geçeceği bir bölge konumuna gelmesi beklenmektedir. Kuruluş kapasitesinin 400.000 otomobile çıkacağı tahmin edilen bölgede bu konuda planlama ve yatırım çalışmaları sürmektedir.

Kocaeli, bu kadar yatırımdan memnun olmasına memnun ama sanayicilerin çevre konusunda duyarlı olmasını istiyor. Körfez olmanın avantajını ticari olarak yaşıyor fakat çevre açısından bakıldığında, bu durum, şehre dezavataj olarak geri dönüyor. Körfez, şimdiedek şehre güzellik katacağına, pis kokuların yayıldığı bir çöplük haline gelmiştir. Ancak 1992 yılında başlayan çevre entegre projesi bugünlerde sonuçlarını vermeye başlamıştır. Sanayi ve deniz taşıma araçlarından kaynaklanan kirlilik denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Buda sanayi gelişiminin negatif etkilerini davet etmesinden başka birşey değildir. (24)

I 4. KOCAELİ İLİNDE SANAYİ ÜRETİMİ :

Kocaelinin sanayisinden bahsederken ara ve yatırım malı üreten bir yapıya sahip olduğunu belirtirken en büyük payın imalat sanayinde olduğunu belirtmiştik.

Kocaeli imalat sanayinde 1992 yılında 60 trilyon 334 milyar 136 milyon TL. üretim gerçekleştirilmiştir. Üretimdeki en büyük payı 39 trilyon 452 milyar TL. lik üretim gerçekleştiren kimya sanayi alırken, 6 trilyon 66 milyon ile metal ana sanayi sektörü izlemektedir.

Kocaeli imalat sanayi üretimi bir önceki yıla göre cari fiyatlarda % 55.8 oranında artmıştır. Kocaeli imalat sanayinde sabit fiyatlarla 1991 yılında % 9.9'luk olan gelişme hızı 1992 yılında % 0.2'lik bir gerileme oluşmuştur.

Kocaeli sanayi üretiminin yıllara dağılmış oranlarına bir göz atalım;

YILLAR	ÜRETİM (TL)
1980	385.595.116.932.
1985	3.015.653.633.578
1990	23.718.239.975.608
1991	38.711.080.637.000
1992	60.344.136.323.000

(24) Kocaeli Sanayi Odası, İmalat Sanayi Raporu, Kocaeli, 1993, S. 1.

1992 yılı Devlet İstatistik Enstitüsü anket sonuçlarına göre; Kocaeli imalat sanayinde 30 trilyon 981 Milyar 180 Milyon liralık katma değer yaratmıştır. En fazla katma değer yaratan sektör kimya sanayi olmuştur. 21 trilyon 861 milyar 367 milyon liralık katma değeriyle kimya sanayini 2 trilyon 643 milyar 993 milyon ile taş ve toprağa dayalı sanayi ve 1 trilyon 902 milyar 111 milyon ile metal ana sanayi izlemektedir.

Kocaeli imalat sanayinde 1992 cari fiyatları ile 1 trilyon 839 milyar 726 milyon liralık yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımların 669 milyarlık kısmı kimya sanayinde, 354 milyarlık kısmı taş ve toprağa dayalı sanayide 242 milyarlık kısmında metal ana sanayinde yoğunlaşmaktadır.

Kocaeli imalat sanayi anketinde finansal dış kaynak analizi incelendiğinde 11 trilyon 836 milyar TL.'lık toplam dış kaynak elde edilmiştir. Bunun 1 trilyon 087 milyarı 291 milyonu uzun ve orta vadeli kredi, 3 trilyon 643 milyar 234 milyonu kısa vadeli kredi ve 4 trilyon 730 milyar 526 milyonü banka kredileri oluşturmaktadır. (25)

I 5. KOCAELİ İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU :

İmalat sanayi, sanayi sektörünün en önemli grubunu oluşturur. Sanayi faaliyetleri imalat sanayi başta olmak üzere, madencilik ve enerji alt kesimlerinden oluştuğunu biliyoruz.

Türkiye'de imalat sanayinin coğrafi dağılımına baktığımızda son yıllardaki katma değer geliri esas alınarak yaptığımız incelemede imalat sanayinin coğrafik bölge olarak Marmara bölgesinde toplandığını bunun içerisinde en çok pay % 33'lük katma değerle istanbuldan sonrada ikinci sırayı % 10.7 ile Kocaeli ili almaktadır. Kocaeli ilinin imalat sanayi üretimini 1990-1992 yıllarını baz alarak incelediğimizde şu rakamlarla karşılaşmaktayız.

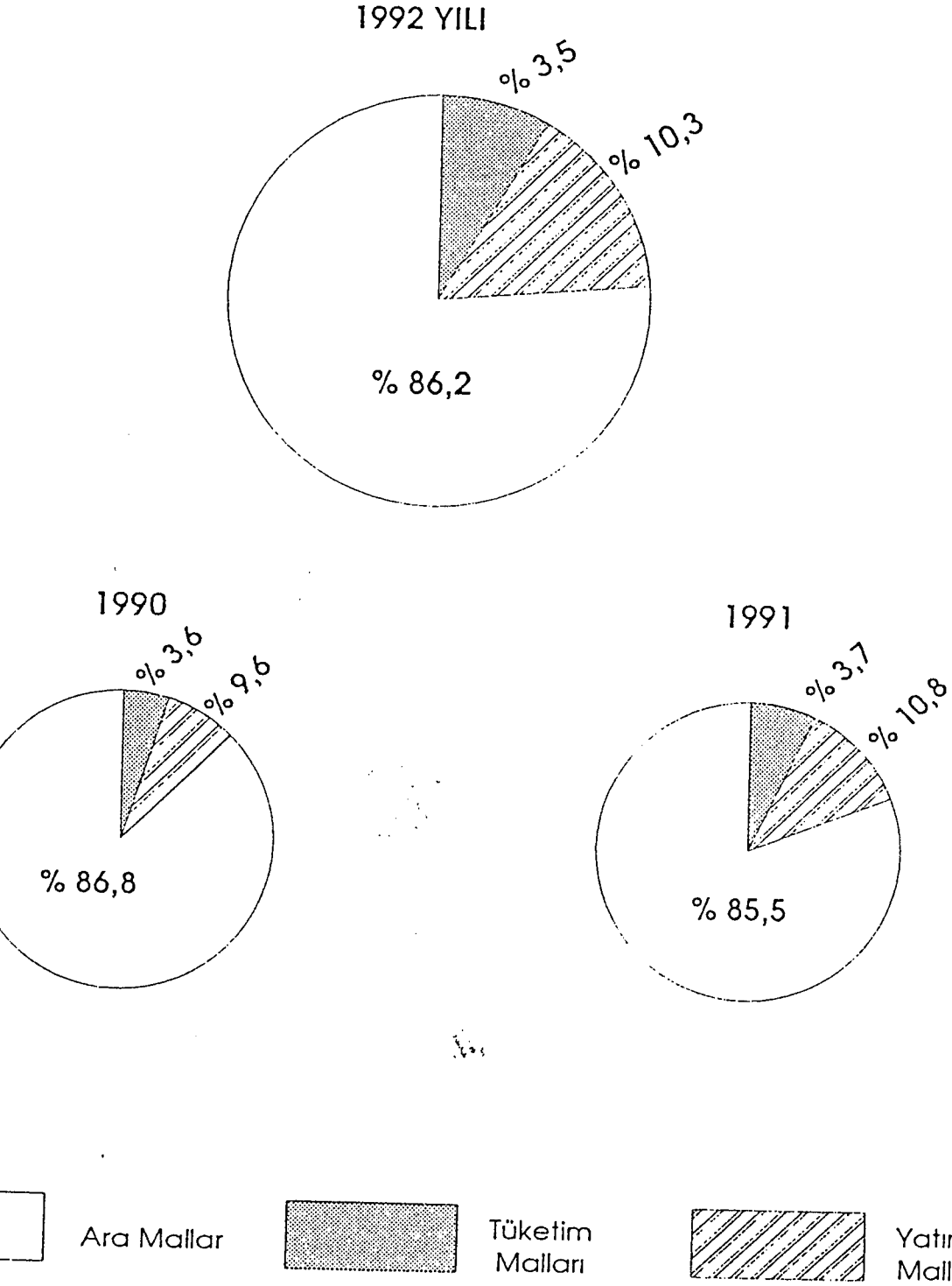
Ara mallar % 86.8 Tüketim mallarında % 3.6 yatırım mallarında % 9.6 gibi pay oluşmaktadır. 1991 yılındaki değerler ile ara malları % 85.5 Tüketim malları % 3.7 yatırım malları % 10.8 şeklinde oluşmuştur. 1992 yılındaki değerler ise ara malları % 86.2 tüketim malları % 3.5 yatırım malları % 10.3 olarak gelişme göstermiştir. (26)

(25) İzmit Ticaret Odası, a.g.e, S. 10.

(26) Kocaeli Sanayi Odası, a.g.e, S.12.

ŞEKİL-1

KOCAELİ İMALAT SANAYİNDE ANA SEKTÖR GRUPLARININ PAYI

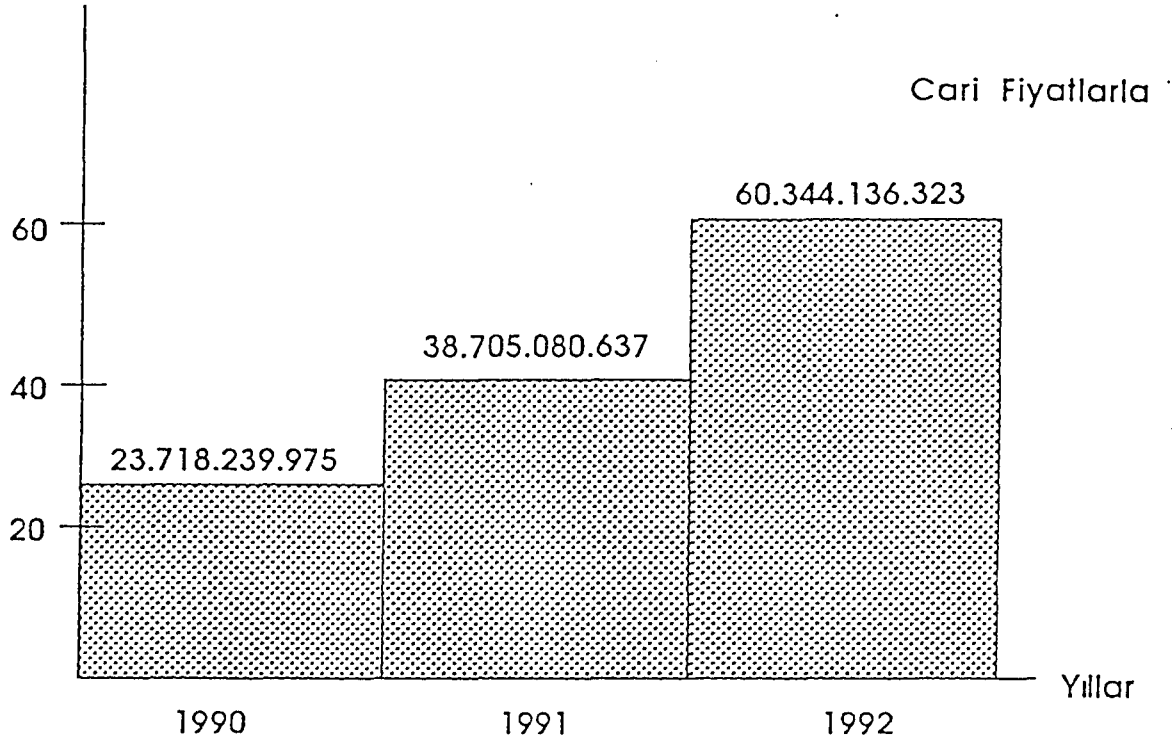

ŞEKİL-2

KOCAELİ İMALAT SANAYİİ ÜRETİMİ

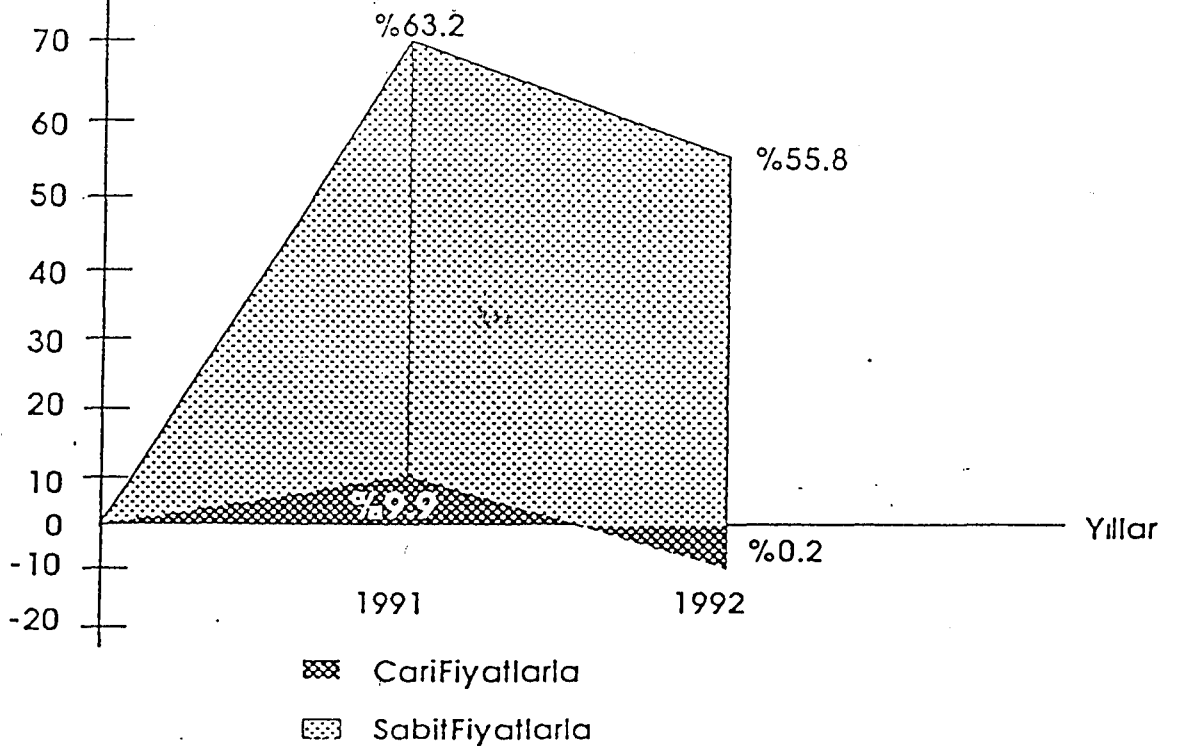
(1990-1991-1992)

ÜRETİM (Trilyon TL.)

KOCAELİ İMALAT SANAYİİ GELİŞME HIZI

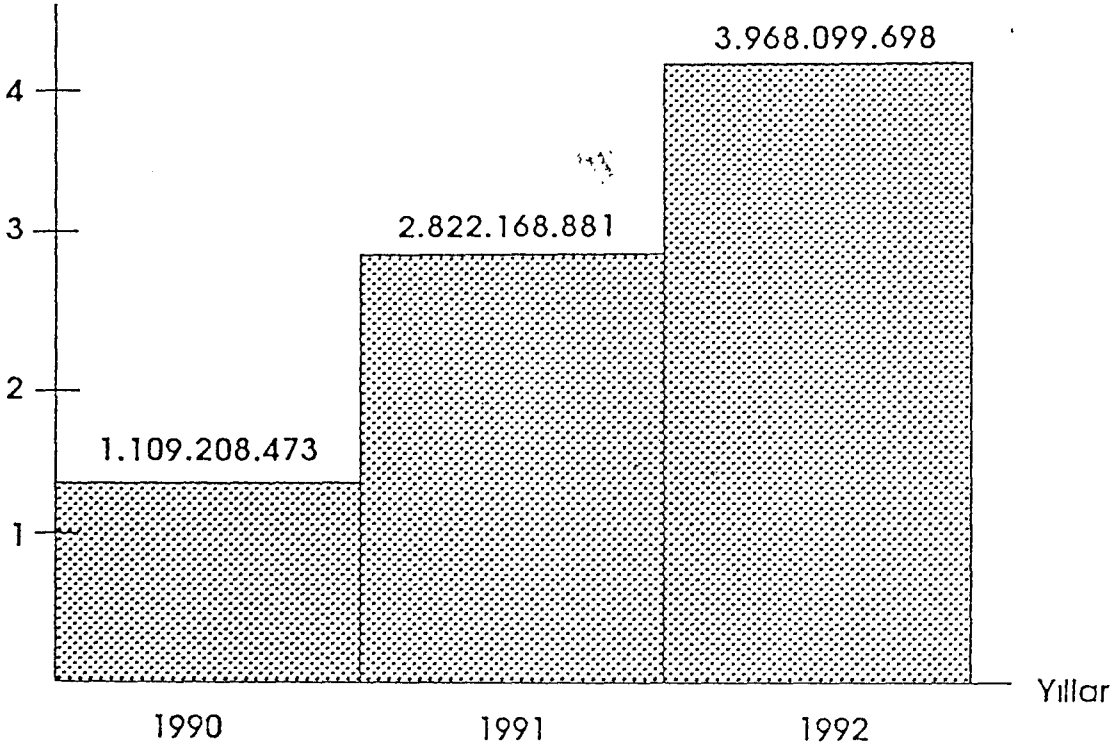
Gelişme Hızı (%)

KOCAELİ İMALAT SANAYİNDE ÜCRETLER

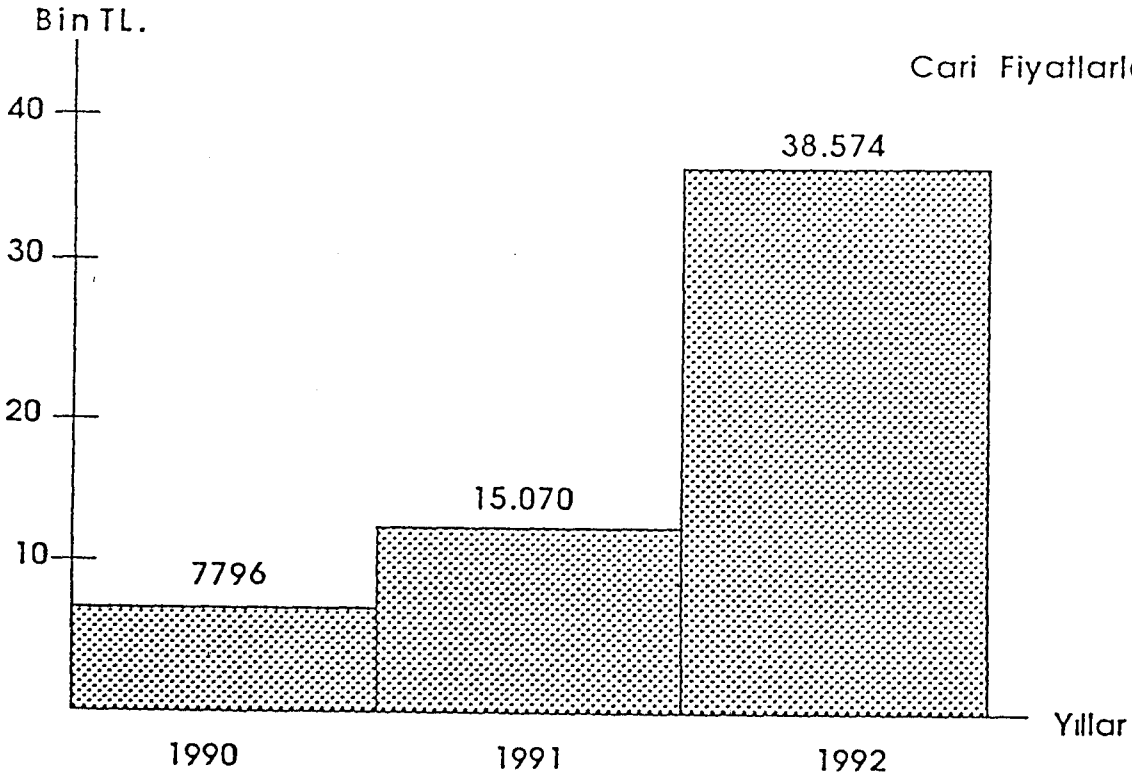
Ödenen
Trilyon TL.

Cari Fiyatlarla

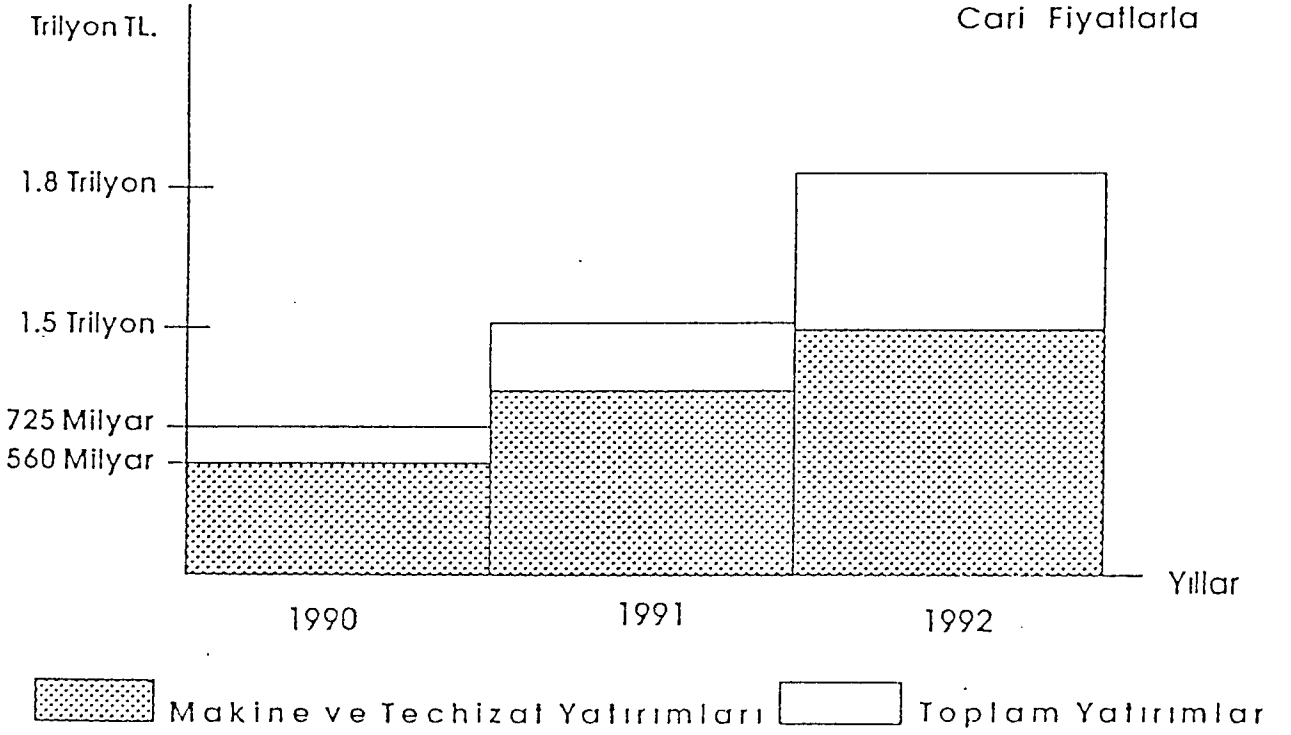
ORTALAMA SAAT ÜCRETLERİ

Cari Fiyatlarla

ŞEKİL-4

KOCAELİ İMALAT SANAYİNDE YATIRIMLAR

I 6. KOCAELİ İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİN DURUMU :

Kocaeli ilinin sanayisindeki görülen hızlı gelişmeye rağmen henüz ülke ihtiyacını karşılamaktan uzak bulunmaktadır. Bununla beraber ülkenin ihtiyacını karşılayan sanayi kolları mevcuttur. Bunların başında Gıda, İçki, Tütün sanayi, Dokuma ve deri sanayi, orman ürünleri sanayi, kağıt-kağıt ürünleri sanayi, kimya sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, metal ana sanayi, metal eşya sanayi, elektrikli alet ve cihaz sanayi, makina sanayi, taşıt araçları sanayi gibi alt sektörler sanayi dallarından oluşmaktadır.

Kocaeli ilinde faaliyet gösteren yaklaşık 6000 sanayi tesisi vardır. Bunların 150'si büyük ölçekli, 350'si orta ölçekli sanayi tesisi ve diğerleride küçük ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Bu firmalardan 84'ü Gıda firmasına karşılık 12 tesisin değerlendirme kapsamına alınabildiği sektörde küçük ve orta ölçekli işletme yoğunluğ söz konusudur. Gıda ve yem maddeleri üreten sektörde dış kaynak kullanımı dikkat çekici boyuttadır. 1992'de %92'ye ulaşan dış kaynak kullanımı oranı ve ücretlerdeki artış oranının üretim üzerinde seyir gösteren yapısı sektörün geneldeki sorununu ortaya koymaktadır.

Dokuma ve deri sanayi sektörünün 1992 yılı verileri üretim, karlılık açısından önceki yıllara göre olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır. Genelde sanayide görülen 1992 yılı değerlendirmeleri çerçevesinde, sektörün ihracatındaki gerilemenin etkin olduğu buna karşı ithalattan, etkilendiği söylenebilir. Finans yapısı sağlam olan bu sektörde ortalama saat ücreti, yaklaşık 5 katı artarken istihdam yaklaşık 1/3 oranında gerilemiştir.

Orman ürünleri sanayinde ise genellikle orta ölçekli mobilya imalatçılarının yer aldığı sektör Kocaeli imalat sanayi içinde en az paya sahip sektör konumundadır. (% 0.23) Yöresel talebe yönelik hizmet veren sektörün finansman yapısında düzelme gözlemlenirken, istihdamda üretime bağlı olarak gerileme görülmektedir.

Kağıt ve kağıt ürünleri sanayinin Kocaeli'ndeki üretim, Türkiye sanayisinin üretimi içindeki payı % 23.53 olan bu sektörde, 1991 yılı üretim açısından olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Bu sektörde 1991 ve 1992 yıllarında karlılık oranlarının (-) değerle ifadesi üretimde yaratılan katmadeğer açısından Kocaeli imalat sanayi ortalamasının altında kalmıştır. Bu sektörde faaliyet gösteren 30-36 firma bulunmaktadır.

Kimya sanayinin durumu nazari dikkate alındığında Kocaeli'nin Türkiye imalat sanayi üretimi içinde en yüksek paya sahip sektör durumundadır. (% 32-18) Kimya sektörü ile ilgili bilgilerin verilmesinde, tek veya iki firma içeren Petrol, Petrokimya Gübre sanayi gibi sektörlerin gizlilik esasları nedeniyle ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Kocaeli imalat sanayinin üretim açısından yaklaşık % 65'inin gerçekleştirildiği sektörde TÜPRAŞ, PETKİM gibi kamu işletmelerinin bu değerin oluşumunda katkısı büyüktür.

Üretim artışına karşın sektörde elektrik tükemindeki azalma doğalgaz kullanımından kaynaklanmaktadır. Finansman yapısındaki giderek özkaynak kullanım oranındaki düşüş sektörün, büyük ölçüde dış kaynak kullanımına kaydığını göstermektedir. Sektörde gelişme hızının 1992'de sabit fiyatlarla % 0.5 olmasının temelinde hükümetçe izlenen fiyat politikası etken olmuştur. Girdi fiyatlarındaki artışı dış kaynakla finanse eden sektörün bu fiyat politikasının etkisinde kaldığı görülmektedir. Kocaeli'de ortalama saat ücretinin en yüksek olduğu sektörde, istihdamın da yüksek olduğu görülmektedir. (27)

Kocaeli'ndeki taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründe Türkiye üretiminin % 14.46'sının gerçekleştiği bir üretim potansiyeline sahip olan taş ve toprağa dayalı sanayii, katmadeğer oranı yüksek sektörlerden biridir. 1991 yılında gelişme hızı düşük (1.1) olan sektörün dış pazarlardaki olumsuz gelişmelerinden etkilendiği belirtilmektedir. Finansman yapısı dengeli bir seyir izleyen sektörde 1990 dahil karlılık oranlarını takip eden yıllarda büyük düşüşler göstermesi dikkat çekmektedir.

Metal ana sanayi sektörü 1991 ve 1992'de sabit fiyatlarla üretiminde gerileme gösteren sektörler arasında yer alan metal ana sanayi finansman yapısı özkaynak ağırlıklıdan dış kaynak ağırlıklığına kayan sektörlerden biri olmuştur. Sektörün Kocaeli imalat sanayi içindeki payına % 14.3'den, % 10.05'e gerilemiştir. Bu sektörün Türkiye üretiminin % 4.13'ünün gerçekleştiği yörede istihdama olan katkı payında da gerileme görülmektedir.

(27) Kocaeli Sanayi Odası, a.g.e, S. 41, 42, 43, 44.

Metal eşya sanayinde Kocaeli ilinin yoğunluğunun büyük bir kısmını küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşturduğu sektörde 1992'de gelişme hızının (-2.2) olarak ortaya çıkışı sektörde işlerin iyi gitmediğini göstermektedir. Finansman yapısında son iki yılda olumlu gelişme gösteren sektörün bu özelliği dikkat çekmektedir. Ancak genelde küçük ve orta ölçekli işletmelerin kendi yağı ile kavrulma politikası ve kredi teminindeki güçlüklerden kaynaklanan ve gerekli modern teknoloji ve büyüme ortamını yakalayamamaları olgusu egemen faktördür. Elektrik tüketimindeki düşüş ise dikkat çekicidir.

Kocaeli'ndeki makina sanayi ise küçük ve orta ölçekli işletmelerin yoğun olduğu sektörde anket kapsamında değerlendirmeye giren firma sayısı düşmüştür. Bu açıdan genel makamları etkileme payı yüksek olan bu dağılım içinde sağlıklı bir değerlendirme yapma imkanı yoktur. Ancak; genel olarak sektörün özellikle son iki yıldaki karlılık tablosu ve finans yapısı gibi firma sayısı ile bağlantılı olmayan kriterlere göre değerlendirmesinden sektörün ciddi bir üretim ve kredi faizi sorunu ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Kocaeli'ndeki elektrikli alet ve cihazlar sanayi sektörü 1992 yılındaki üretiminde ciddi bir gerileme görülen (-33.6) sektördeki iniş hızı endişe vericidir. Sektördeki bu gerileme katma değer payında da kendisini açık olarak göstermektedir. Bu sektör 1990'a göre 1991'de olumlu bir performans sergilerken toplam ücretlerdeki artış dikkat çekicidir. İstihdama son üç yılda görülen gerileme ile ters orantılı ve büyük sıçrama ile gelişen bu durum üretim rakamları ile de ters orantılı olmuştur.

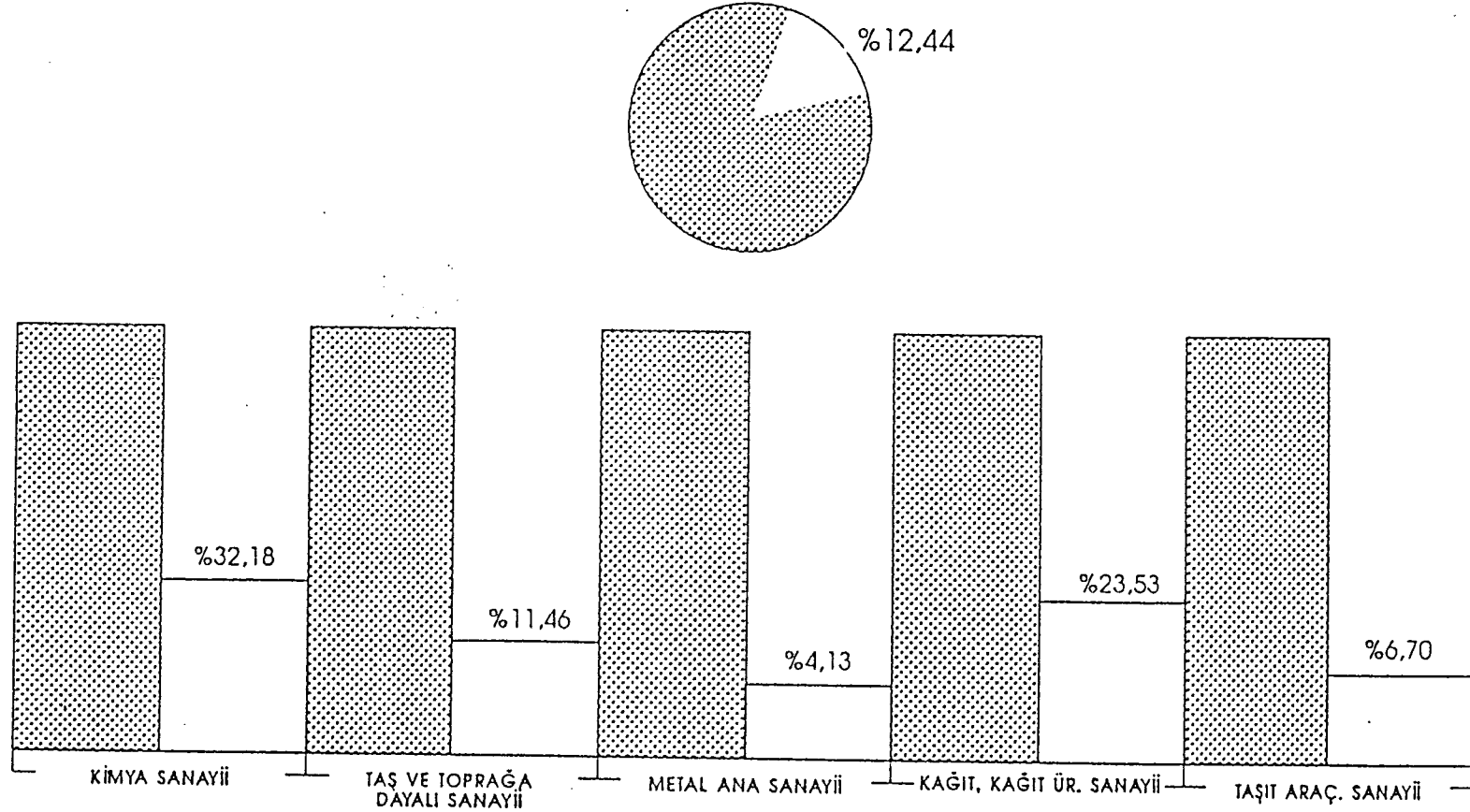
Kocaeli'nde taşıt araçları sanayi sektörü kapsamına deniz taşıtlarında dahil olduğu, taşıt araçları yan sanayi, otomotiv ve oto yan sanayini de içermektedir. 1990 yılı verileri ile sektörün Türkiye üretimi içindeki payı % 6.70'dir. 1991 Yılında bir önceki yıla göre üretimde sabit fiyatlarla % 15'lik artışı gerçekleştiren sektörün finansman yapısında bir artışa paralel bir özkaynak artışı gerçekleşmemiş, % 48 olan özkaynak oranı % 28'e gerilemiş, dış kaynak finansmanı fazlaca kullanılmıştır. Bu durum karlılık oranını da etkilemiş, sermayeye göre karlılık % 25'ten % 78'e toplam aktife göre karlılık % 12'den % 2'ye düşmüştür. 1992 yılında finansman yapısı düzelen sektörde, yatırımlarla devam etmiştir. 1991 yılında sektör açısından ilginç bir göstergesi de ücretler ve elektrik tükemindeki farklılıktır.

Üretim artışına karşın elektrik tüketimi düşmüştür. Ücretlerde ve istihdamlarda ise üç yıl içinde bir dalgalanma mevcuttur. 1992 yılında tabloyu olumsuz etikleyen faktörlerden biri olarak Türk otomotiv endüstrisinin devre dışı kalması üretim ve istihdamı olumsuz yönde etkilemiştir. Kocaeli taşıt araçları sanayi açısından gelecek için önemli üretim artışlarının beklendiği bir yöredir. İki büyük otomobil üretimi yatırım ve taşıt araçları yan sanayi organize sanayi bölgesi organizasyonları 2000'li yıllarda Kocaeli'nde büyük bir atılım yapacağı projeksiyonunu vermektedir. (28)

(28) Kocaeli Sanayi Odası, a.g.e, S. 44, 45

ŞEKİL-5

KOCAELİ İMALAT SANAYİ'NİN VE AĞIRLIKLI ALT SEKTÖRLERİNİN, TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ İÇİNDEKİ YERİ

* 1990 Yılı Üretim Değerlerine Göre

TÜRKİYE

KOCAELİ

KAYNAK : DİE

ŞEKİL-6

KOCAELİ SANAYİ KURULUŞLARININ YÖRELERE GÖRE SAYISAL DAĞILIMI

• Gebze Organize
Sanayi Bölgesi

• Kandıra

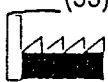
(297)

• Gebze

• Çayırova

(33)

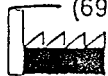

• Darıca

• Dil İskelesi

• Hereke

(69)

• Körfez

(22)

• Derince

(196)

• İzmit

(90)

• Köseköy

• Kullar

İZMİT KÖRFEZİ

• Gölcük

(54)

• Karamürsel

TABLO-1

KOCAELİ İMALAT SANAYİİ ÜRETİMİ İÇİNDE ALT SEKTÖRLERİN PAYI
(1992)

Cari Fiyatlarla

SEKTÖRLER	ÜRETİM (000)	YÜZDE PAYI	
		1991	1992
Gıda İçki Tütün Sanayii	725.217.232	1,24	1,20
Dokuma ve Deri Sanayii	1.356.083.722	2,43	2,25
Orman Ürünleri Mobilya Sanayii	140.597.573	0,18	0,23
Kağıt - Kağıt Ürünleri Sanayii	2.570.390.215	2,98	4,26
Kimya Sanayii	39.452.236.765	65,16	65,37
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	3.829.243.978	4,88	6,34
Metal Ana Sanayii	6.066.547.023	12,33	10,05
Metal Eşya Sanayii	2.522.895.178	4,23	4,18
Makina Sanayii	284.964.613	0,53	0,47
Elek. Alet. Cihaz Sanayii	1.144.398.297	2,41	1,90
Taşıtl Araçları Sanayii	2.251.561.777	3,63	3,75
TOPLAM	60.344.136.323	100,00	100,00

TABLO-2

KOCAELİ İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİN GELİŞME HIZI
(1992)

SEKTÖRLER	ÜRETİM TL (000)	1991 yılına göre Artış Oranları	
		Carli Fiyatlar	Sabit Fiyatlar
Gıda İçki Tütün Sanayii	725.217.232	49,9	- 6,1
Dokuma ve Deri Sanayii	1.356.083.722	43,9	- 12,1
Orman Ürünleri Mobilya Sanayii	140.597.573	93,8	37,8
Kağıt - Kağıt Ürünleri Sanayii	2.570.390.215	122,6	66,6
Kimya Sanayii	39.452.236.765	56,5	0,5
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	3.829.243.978	102,6	46,6
Metal Ana Sanayii	6.066.547.023	27	- 29
Metal Eşya Sanayii	2.522.895.178	53,8	- 2,2
Makina Sanayii	284.964.613	39,2	- 16,8
Elek. Alet Cihaz Sanayii	1.144.398.247	22,4	- 33,6
Taşıtl Araçları Sanayii	2.251.561.777	60	4
TOPLAM	60.344.136.323	55,8	- 0,2

TABLO-3

KOCAELİ İMALAT SANAYİNİN ALT SEKTÖR İTİBARIYLA
FİNANSAL DIŞ KAYNAKLARININ ANALİZİ (1992)

TL (000)
Cari Fiyatlarla

SEKTÖRLER	UZUN VE ORTA VADELİ KREDİLER	KISA VADELİ KREDİLER	BANKA KREDİLERİ TOPLAMI	DİĞER BORÇLAR	TOPLAM DIŞ KAYNAK
Gıda Sanayii	1.937.613	106.748.231	108.685.844	127.366.388	236.052.232
Dokuma ve Deri Sanayii	63.473.014	40.970.399	104.443.413	44.049.366	148.492.779
Orman Ürünleri Sanayii	10.257.092	2.937.558	13.194.650	14.474.425	27.669.075
Kağıt - Kağıt Ürünleri Sanayii	127.993.733	207.562.461	335.556.194	791.980.632	1.127.536.826
Kimya Sanayii	410.709.636	1.882.506.195	2.293.215.831	3.472.077.748	5.765.293.579
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	268.008.922	161.739.996	429.748.918	785.421.185	1.215.170.103
Metal Ana San.	34.865.811	726.979.372	761.845.183	831.554.983	1.593.400.166
Metal Eşya San.	110.353.615	136.294.724	246.648.339	278.639.975	525.288.314
Makina Sanayii	11.017.020	121.844.454	132.861.474	62.036.152	194.897.626
Elek. Alet Cihaz Sanayii	14.566.579	125.063.771	139.630.350	244.185.917	383.816.267
Taşıt Araçları Sanayii	34.108.300	130.587.763	164.696.063	454.326.010	619.022.073
TOPLAM	1.087.291.335	3.643.234.924	4.730.526.259	7.106.112.781	11.836.639.040

I 7. KOCAELİ İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER :

Şimdiye dek anlattıklarımıza göre çıkan sonuçlara baktığımızda şu sonuçlar açık ve net şekilde ortaya çıkmaktadır;

Türkiye'nin en zengin ve büyük sanayi kuruluşları İzmit'te üretim yapmaktadırlar. Bu sonuca nereden mi ulaştık? Basında geçenlerde açıklanan, Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşuna şöyle bir göz attığımızda bu kuruluşlardan 43'ünün bacası Kocaeli'de tütüyor. Yapılan araştırmalar son 10 yıldır kişi başına Gayrisafi Milli Hasılının en yüksek olduğu il ünvanını taşıyor. Diğer illeri kışkırtan bu başarı, hiç kuşkusuz en büyük sanayi kuruluşlarına ev sahipliği yapmasından kaynaklanıyor. Petrokimya ve lastik sektörünün en büyük firmaları Kocaeli'de. Bu sektörlerin ücret yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda, Kocaeli'ndeki gelir seviyesinin yüksekliğine de şaşmamak gerekiyor.

1990 Yılı verilerine göre Türkiye'de 2.733 \$ ABD. doları olurken ve bazı illerde 700\$ ABD. dolara inmektedir. Ankara'nın batısında ise bu durum kişi başına düşen ortalama yıllık gelir 3.611\$ ABD. doları oluyor. Türk sanayinin merkezi konumundaki Kocaeli kişi başına düşen ortalama yıllık geliri 7.944 \$ ABD. doları ile Türkiye'de en yüksek noktaya ulaşmaktadır.

GSMH sıralamasında ise Türkiye 4 ncülüğünde bulunmaktadır. Devlet bünçesine bu kadar katkı yapmak Kocaeli'lilere, yol, su, elektrik, olarak geri dönmemiştir. İllerin bütçeye olan katkıları ve bütçeden ne aldıkları sıralamasında % 0.23 gelir/gider oranı ile Kocaeli senelerdir Türkiye sonuncusu olmuştur. Türkiye'de tüketilen elektriğin % 6.6'sı Kocaeli sanayinde tüketilmektedir. (29)

Kocaeli İli nüfus artış hızında Antalya'dan sonra ikinci sırada yer alıyor. İldeki nüfus artış hızı binde 42 olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nüfus oranıyla kilometre kareye düşen adam sayısına baktığımızda, Kocaeli'nde kilometre kareye 300 kişi düşmektedir. Nüfusun dörtte biri öğrenci durumundadır. Şehirde 250 bin öğrenci, 25 bin memur, 30 bin esnaf 8 bin tüccar, 50 bin Bağkurlu ve 120 bin SSK'lı işçi barınmaktadır. Trafikte 100 bin araç dolaşmaktadır. Kişi başına 1300 Lt. su kullanımı ile kişi başına en yüksek su tüketiminin yapıldığı şehirdir.

Görülüyorki Kocaeli İli küçük yüzölçümüne rağmen bulunduğu jeopolitik mevki itibariyle birçok başarıyı yaşama zevkine ulaşmış bir şehirdir. (30)

(29) Hayati DEMİRER, Kocaeli İl Profili Dergisi, Eylül , 1996, S.29.

(30) DEMİRER, a.g.e., S.28, 29

I 8. KOCAELİ İLİ SANAYİNİN KATMADEĞER VE İSTİHDAM DURUMU :

Kocaeli İli'ndeki imalat sanayindeki üretim ve katma değer durumuna göz attığımızda Kocaeli'de 1990 yılında üretim 23.718.239.975 TL. iken katma değer 10.592.116.283 TL. olarak gerçekleşmiştir. Bu oran % 44.6 katma değer/üretim oranı ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. 1991 yılında ise üretim 38.705.080.637 TL. iken katma değer oranı 17.874.319.663 TL. ve oran % 46.1 olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılında ise üretim 60.334.136.323 TL. iken katma değer oranı 30.981.180.906 TL. olarak gerçekleşmiş ve kıyaslama yapıldığında % 51.3 gibi bir orana yükselmiştir. Yapılan üretim içinde katma değer payının yükselmesi ülkemiz açısından olumlu bir gelişmedir. Tüketim malları sanayi üretiminin % 1.6'sını ara malları, sanayi üretiminin % 23'ünü yatırım malları, sanayi üretiminin % 10'unu Kocaeli'nde gerçekleştirmektedir.

Kocaeli'nde yaklaşık 6 bin sanayi tesisi vardır. Bunların 150'si büyük ölçekli, 350'si orta ölçekli diğerleri küçük ölçekli işletmelerdir. Yalnız imalat sanayinde üretim gören 141 firma örnek alınırsa, üretimde 25.829 işçi idari işlerde 9400 işçi istihdam edilmektedir. (1992) yılı verilerindedir.

(31)

(31) DEMİRER, a.g.e, S.81.

I-9- KOCAELİ İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT TABLOSU (1991-1992) YILLARI.

1991 YILINDA KOCAELİ'DEN GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT

İHRACAT

Kocaeli (Toplam) = 911.330.603 \$

Türkiye (Toplam) = 10.436.461.089 \$

İTHALAT

Kocaeli (Toplam) = 2.869.906.584 \$

Türkiye (Toplam) = 19.786.328.840 \$

1992 YILINDA KOCAELİ'DEN GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT

İHRACAT

Kocaeli (Toplam) = 879.371.042 \$

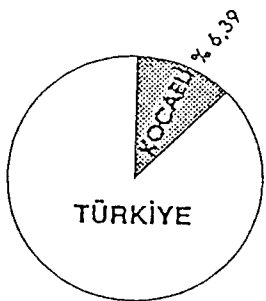
Türkiye (Toplam) = 14.708.701.510 \$

İTHALAT

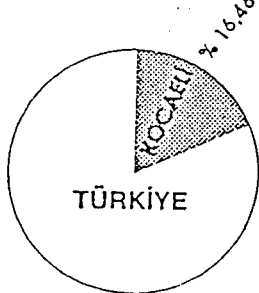
Kocaeli (Toplam) = 3.413.965.524 \$

Türkiye (Toplam) = 22.516.148.325 \$

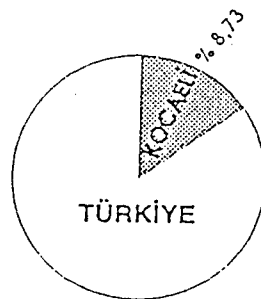
İHRACAT (1990)

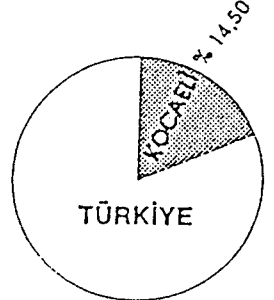
İTHALAT (1990)

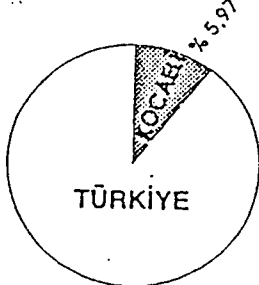
İHRACAT (1991)

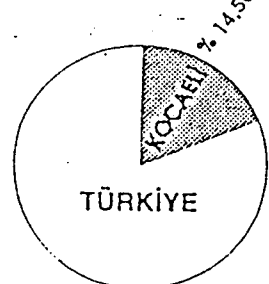
İTHALAT (1991)

İHRACAT (1992)

İTHALAT (1992)

I-10 KOCAELİ' DEKİ DEV ŞİRKETLERDEN ÖRNEKLER

FİRMALAR	ÜRETİMDEN SATIŞLAR (1995/Bin TL)	İSTİHDAM
TÜPRAŞ	280.181.274.382	4.658
PETKİM	42.900.165.615	3.121
ÇOLAKOĞLU METALURJİ	16.915.016.370	1.020
GOODYEAR	14.083.183.217	1.591
BRİSA	12.484.055.000	1.332
AYGAZ	11.712.460.606	598
TÜRK PIRELLİ	10.428.708.068	1.218
SARKUYSAN	9.910.256.739	446
KORDSA	7.733.764.401	703
İPRAGAZ	7.698.642.533	577
İGSAS	6.771.763.048	671
DİLER DEMİR ÇELİK	6.187.826.070	378
NUH ÇİMENTO	5.877.095.000	1.020
YAZICI DEMİR ÇELİK	5.639.528.479	323
KROMAN ÇELİK	5.245.461.232	325
BARLAN METAL	5.080.599.493	700
TÜRK HENKEL	4.750.917.864	110
CHRYSLER	4.511.118.419	367
MARSHALL	4.221.908.237	603
SEKA İZMİT MUD	4.190.650.422	2.212
OLMUKSA MUKAVVA	3.890.736.508	466
DUSA	3.661.294.149	308
GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.	3.564.376.403	726
YASAŞ	3.387.396.648	410
MANNESMAN SÜMERBANK	2.718.642.175	501
THE SHELL COMPANY	2.644.661.666	419
ASLAN ÇİMENTO	2.609.547.000	438
ÇEBİTAŞ DEMİR ÇELİK	2.555.298.634	342
P.İ.M.A.Ş.	2.424.769.689	348
KIRLANGIÇ GIDA	2.286.687.515	130
TÜRKKABLO ANONİM ORT.	2.385.024.069	236
TURCAS PETROL	2.318.231.079	260
GAZ ALETLERİ A.Ş.	2.290.590.702	427
BAYER	2.228.609.909	600
ÇAYIROVA CAM SANAYİİ	2.024.729.816	608
BELDESAN	1.949.331.881	480
CAM ELYAF	1.941.812.000	415
ÇELİK HALAT	1.825.503.000	314
FENİŞ ALÜMİNYUM	1.768.253.887	323
İZOCAM	1.754.896.965	274
İSTANBUL MOTOR PİSTON	1.159.651.233	425
DEMİRSAN	1.105.063.723	124
ÇBS	1.085.366.000	121

II SAKARYA İLİ'NİN GENEL DURUMU :

II 1. SAKARYA İLİ TARİH VE COĞRAFYASI :

Sakarya Marmara bölgesinin Kuzeydoğu bölümünde 29.57.53 doğu meridyenleri ve 40.17.41.13 kuzey paralelleri arasında yer almıştır. Kendi adı ile anılan ovanın güneybatı kenarında kurulmuş olup, tarihi İstanbul-Anadolu yolunun Sakarya ırmağını aştığı noktada bir köprübaşı ve kavşak noktası konumuna sahiptir.

Adapazarı, adının son bölümünden anlaşılacağı gibi bir pazar yeri olarak kurulmuştur. Adanın ilk bölümüyle de söz konusu pazarın kuruluş yerini belirtir. 19. Yüzyılda hızla gelişerek önce büyükçe bir yerleşim merkezi haline gelen bu pazar yeri, sonra küçük bir kent halini almıştır. Cumhuriyet döneminde hızla büyüyerek bir sanayi ve ticaret merkezine dönüşmüştür.

İl'in yüzölçümü 4817 kilometrekaredir. İl merkezinin denizden yüksekliği ise ortalama 31 metredir. İl toprakları yönetsel açıdan doğudan Bolu'nun Göynük, Mudurnu, Düzce ve Akçakoca, Güneyden Bilecik'in Gölpazarı ve Osmaneli, Batısında ise Kocaeli'nin, Kandıra, Merkez, Gölcük İlçeleri, Kuzeyden ise Karadeniz ile çevrilidir.

Bugün şehirin kurulduğu ova tabanı son derece sulak ve verimlidir. Su seviyesinin çok yüksek oluşu zemini yumuşattığından zemin son derece gevşektir. Adapazarı ilinin kurulduğu bu ova tabanında zeminin yumaşaklığı ve bölgeden geçen fay hatları yerleşmeyi son derece tehkileli hale getirmiştir.

Ancak günümüzde ana tabanında ulaşım ve hammadde kaynaklarının ulaştırılma kolaylığına bağlı olarak her geçen gün yerleşim ve sanayi tesisleri artmaktadır. Adapazarı ve çevresinde yapılan yerleşmelerde zemin sağlam olmadığı için çok katlı yapılanmaya izin verilememektedir.

Ayrıca yeni kurulan fabrika ve yerleşimler çok değerli tarım alanlarıyla su kaynaklarını tehdit eder duruma gelmiştir. Çoğu zaman sulamaya dahi ihtiyaç duyulmayan tarımsal faaliyetlerle bölgede bol miktarda mısır ve şeker pancarı yetiştirilmektedir. Son yıllarda artan yerleşmeler ve sanayi tesisleri daha önceden birçok defa tehlikeye, can ve mal kaybına yol açmış olan deprem felaketinin tehdidini yaşamıştır. Çünkü kuzey Anadolu fay hattının batıda yer alan ve biri Saroz körfezinden gelen, diğeri de Yenice, Gönen'den gelen iki deprem fay hattı Adapazarı ovasında birleşmektedirler.

Bu fay hattında 22 Temmuz 1967’de meydana gelen depremde Adapazarı şehri hemen hemen tamamıyla yerle bir olmuştur. Bu şehirde daha önceleri yaşanan deprem yılları şöyledir; 3 Mayıs 1035, 18 Temmuz 1668, 24 Kasım 1863, 19 Nisan 1878, 10 Temmuz 1894, 1897, Ekim 1902, 1935, 1 Şubat 1944, 20 Haziran 1943, 21 Kasım 1952, 26 Mayıs 1957’de bu bölgede çok hasar yapıcı depremler olmuştur. (32)

II 2. SAKARYA İLİ SOSYAL DURUMU

Sakarya ilinin sosyal gelişmeler durumuna göz attığımızda ise şu gerçekler ortaya çıkmaktadır ki bunu ele almadan geçemeyiz. Sosyal gelişmeler içerisinde, nüfus ve eğitim ön planda gelmektedir.

a) Nüfus : Sakarya ili nüfusunu incelediğimizde “Devlet İstatistik Enstitüsü” tarafından 1994 yılı için yapılan yıl ortası nüfus tahminine göre; Türkiye’nin toplam nüfusunun % 1.22’lik bölümü Sakarya ili sınırları içerisinde yaşamaktadır. 1990 genel nüfus sayımı verileri itibariyle bu pay % 1.19 seviyesinde idi. Eldeki bu veriler Sakarya ilinin ülke ortalamasına göre daha kırsal ağırlıklı bir nüfus yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1990 Verileri itibariyle, toplam ülke nüfusunun % 40.9’luk bölümü kırsal kesimde yaşıyor iken bu durum Sakarya’da % 55.4 seviyesindedir. 1994 yılı için yapılan nüfus tahminleri, Sakarya nüfusunun 1993’e göre % 2.2 oranında artarak 745.183 seviyesine yükselmiştir. 1990 öncesinde bu % 2’ler seviyesinde idi. 1985 yılında kilometrekareye düşen kişi sayısı 127 iken 1994 yılında 154’e yükselmiştir.

b) Eğitim : Bilindiği gibi 1992-1993 Öğretim dönemine ilişkin istatistiki veriler; Sakarya ilinin eğitim alanında kötüye gittiği yolunda daha önceki yıllarda alınan sinyalleri teyit eder niteliktedir. Söz konusu öğretim döneminde ilk ve orta öğretim kurumlarında gerek öğretmen ve gerekse öğrenci sayılarında daralmalar yaşanmaktadır.

Sakarya ilinde eğitim kurumlarında meydana gelen sayısal gelişmeler 1993-1994 eğitim dönemi baz alındığında şu rakamlar ortaya çıkmaktadır. İlk öğretimde okul sayısı 735, öğretmen sayısı 3.478’dir. Aynı yıl öğrenci sayısı 106.777 olarak gerçekleşirken öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 31 kişidir.

Orta öğretimde ise okul sayısı 155 iken, öğretmen sayısı 1.975 olarak gerçekleşmiş, aynı dönem öğrenci sayısı 56.180 olurken öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 28 kişidir.

(32) Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Sakarya İli İktisadi Raporu, Eylül, 1995 S.9.

Yüksek öğretimde ise aynı yıllarda öğrenci sayısı 4.290, öğretim üyesi sayısı 120 kişi, öğretim elemanı sayısı 331 kişi, bir öğretim üyesine düşen öğrenci sayısı 36 kişi, bir öğretim elemanına düşen öğrenci sayısı ise 13 kişi ile sınırlı kalmıştır. (33)

Sakarya ilinde eğitim hizmeti veren orta öğretim kurumu sayısı bir önceki döneme göre % 9.9 oranında artmıştır, ancak bu oranlar artan nüfusa oranla bir daralmayı oluşturmaktadır.

Yüksek öğrenimde ise öğretim elemanı sayısı itibariyle Sakarya ilinin payı % 0.8 olup, 1 öğretim elemanına düşen öğrenci sayısı : Türkiye genelinde 14 kişi olurken Sakarya'da ise 13 kişi ile bir daralma göstermektedir. (34)

II. 3. SAKARYA İLİ SANAYİNİN GENEL DURUMU :

Sakarya ilinde sanayi sektörünün durumuna baktığımızda bir önceki yıllara bakarak kötüye bir gidiş olduğunu söylemek mümkün.

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerini esas alarak 1992-1993-1994 yıllarının alınan sonuçlarına bir göz attığımızda sürekli değişen bir hal aldığını anlamak mümkün. Örneğin Sakarya imalat sanayi indeksi 1992 yılında 184 seviyesinde iken 1993 yılında 219.5 seviyesine bir yükselme ve 1994 yılında 105.8 seviyesine doğru bir düşüş söz konusu olmuştur. Diğer taraftan aynı dönemler itibariyle kamu sektörü indeksinin değeri 133.9'dan 1994 yılında 111.7'ye düştüğünü, buna mukabil özel sektör indeksinin 1993 yılında 216.2'den 103.3'e gerileme göstermiştir.

Yine Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine dayanarak, Türkiye imalat sanayinde istihdam edilen işgücü seviyesinde ortaya çıkan gelişmeleri tespit etmek amacıyla düzenlediğimiz istihdam genel indeksinin 1992'de 93.4 seviyesinde iken 1993'te 90.3 seviyesine gerilemiştir. 1994 yılında ise 87.7'ye düşmüştür.

Yine Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Sakarya ili sınırları içindeki işletmelere uygulanan imalat sanayi anketlerini esas alarak düzenlediğimiz 1991 yılı Sakarya ili imalat sanayii katmadeğeri genel indeksi ise; 1993 yılında 121.7 iken 1994 yılında 113.3 seviyesine düşmüştür.

(33) Sakarya Milli Eğitim Müdürlüğü, Sakarya Üniversitesi Verileri, Eylül, 1996.

(34) Sakarya Milli Eğitim Müdürlüğü, Y, a.g.e, S. 18, 1

Bütün bunlar bize göstermektedir ki, hükümetlerin değişmesi ile yükselme trendinde olan sanayi sektörü gerilemeye doğru bir düşüş göstermektedir (35).

II 4. SAKARYA İLİNDEKİ SANAYİ ÜRETİMİ :

Sakarya ili daha öncede belirttiğimiz gibi Marmara bölgesinin kuzey doğusunda yer almaktadır. Türkiye’de sanayi yatırımlar ve ticari faaliyetlerde son yıllarda bu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgedeki sanayi potansiyelini elde tutan İstanbul ve Kocaeli artık doyum noktasına gelmiş ve otoban yolun Sakarya’nın merkezinden geçiyor olması altyapı olanaklarının genişliğinin yanı sıra coğrafik yapı üstünlüğü nedeniyle büyük ve küçük tüm yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ayrıca Adapazarı organize sanayinin kurulmuş olması üretim birimlerini daha hızlı bir şekilde Sakarya iline kaydırmaktadır.

İmalat sanayinin giderek yoğunlaştığını yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır. Özellikle Adapazarı, Sapanca, Hendek üçgeninde % 69 gibi yüksek bir oranda atölye tipi üretim yapıldığı, bölgede halen ve gelecekte aday veya baskın alt sektörün otomotiv sektörü olacağı gibi bulguların yüksek ihtimali oluşturduğu, ancak; özellikle otomotiv sektörünün yan sanayi bakımından desteklenmesi ve bu kapsamda üretim araçlarının yaklaşık % 45’inin 4-5 yıl içinde yenilenmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

Sakarya ilinde Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odasına (ATSO) kayıtlı 368 imalat işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerden 22’si akış tipi (% 9.87), 40 işletme kütle tipi (% 17.94), 4’ü proje tipi (% 1.79), 3’ü hücre tipi (% 1.35) geriye kalan imalat işletmeleri atölye sipariş tipi (% 69) üretimi kullanıyor. Üretim tipi profilinde % 69 gibi yüksek oranda atölye tipi üretimin kullanılması, Sakarya’daki imalat işletmelerinin büyük oranda klasik imalat metodlarını benimsediklerini gösteriyor.

(36)

(35) Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e. S.22

(36) Dünya Ekonomi - Politika Gazetesi, 08.08.1995

II. 5. SAKARYA İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU :

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine dayanılarak hazırlanan 1987 yılı verilerine göre, Türkiye imalat sanayinde üretilen katma değer fiyatlarıyla, bir önceki yıllara göre 1994 yılında % 7.4 oranında gerilemiş ve 21 trilyon 265.6 milyar lira olarak gerçekleşmiş bulunmaktadır. Türkiye imalat sanayinde üretilen katmadeğer; cari fiyatlarla % 104.5 oranında artmış ve 796 trilyon 801 milyar lira olarak gerçekleşmiştir. Toplam katmadeğerin % 30.8'lik bölümü kamu sektöründe geriye kalan % 69.2'lik bölümü de özel sektörde üretilmiş bulunmaktadır. Öte yandan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Sakarya ilindeki imalat sanayi işletmelerine uyguladığı anketleri esas alarak yaptığımız hesaplamalar; Sakarya imalat sanayinde üretilen katma değer, 1994 yılında 1987 sabit fiyatlarıyla % 6.9 oranında gerilediğini ortaya koymaktadır. 1994 yılı büyüme hızı, cari fiyatlarla ise % 105.5 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılı verileri itibariyle katmadeğerin % 22.2'lik bölümü kamu sektöründe, geriye kalan % 77.8'lik bölümü de özel sektörde üretilmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde 1993 yılında % 0.9 seviyesinde olan, Sakarya imalat sanayi katma değerinin toplam katma değer içindeki payı 1994 yılında da muhafaza edilmiştir. Sözkonusu pay : 1991 ve 1992 yıllarında % 0.8 olarak gerçekleşmiştir. (37)

(37) Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası, a.g.e, S.49

**SAKARYA İMALAT SANAYİNDE ÜRETİLEN
KATMA DEĞER GÖSTERGE TABLOSU**

	CARİ FİYATLARLA KATMA DEĞER (MİLYAR TL.)	DEĞİŞİM YÜZDESİ	1987 FİYATLARIYL A KATMA DEĞER (MİLYAR TL.)	DEĞİŞİM YÜZDESİ
1991 - T.	1.068.611.1		161.568.8	
1991 - K.	364.603.7		55.126.0	
1991 - Ö.	704.007.4		106.442.8	
1992 - T.	1.767.199.2	65.4	164.850.7	2.0
1992 - K.	502.622.0	37.9	46.886.4	-14.9
1992 - Ö.	1.264.577.2	79.6	117.964.3	10.9
1993 - T.	3.338.818.4	88.9	196.632.4	19.3
1993 - K.	1.072.427.7	113.4	63.158.3	34.7
1993 - Ö.	2.266.390.7	79.2	133.474.1	13.1
1994 - T.	6.860.755.0	105.5	183.104.8	-6.9
1994 - K.	1.524.651.0	42.2	40.691.0	-35.6
1994 - Ö.	5.336.104.0	135.4	142.413.8	6.7

T : Toplam

K : Kamu Sektörü

Ö : Özel Sektör (38)

(38) T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Sanayi ve İşyeri Çevrimi Türkiye Toplamı, 1992.

II 6. SAKARYA İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNİN
DURUMLARI :

Sakarya ilindeki imalat sanayinin alt sektörlerini kabaca incelediğimizde Dokuma, Giyim eşyası, Deri ve Ayakkabı sanayi, Gıda-İçki ve tütün sanayi, kimya petrol ürünleri, lastik ve plastik sanayi, metal ana sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi, otomotiv sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi sektörleri olmak üzere alt sektörlerden oluşmaktadır. Taş ve toprağa dayalı sanayinin 481.029.095 kg, ile Gıda-İçki ve Tütün sanayinin ise 214.633.740 kg. ile en çok üretim yapan sektörler olarak önde geldikleri gözlenmektedir.

Ürettikleri mamulleri litre birimine sahip olan sektör olarak yalnız Kimya-Petrol ürünleri-Lastik ve Plastik sanayi sektörü görülmekte, bu sektör grubunun yıllık toplam 300 litrelik üretim yaptığı görülmektedir.

Dokuma - Giyim Eşyası - Deri ve Ayakkabı Sanayi, elektrik sektörü, kimya-petrol ürünleri - lastik ve plastik sanayi, madeni eşya-makina teçhizat - ilmi ve mesleki aletler sanayi, metal ana sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi, otomotiv sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi sektöründe yıllık toplam 398.623.377 adet'lik üretim yapıldığı gözlenmektedir. Bu sektörlerden 367.269.101 adet ile otomotiv sanayi 26.000.000 adet ile de elektrik sektörü en yüksek üretim yapan sektörler olarak başta gelmektedirler. Ürettikleri mamuller cilt birimine sahip olan kağıt, kağıt ürünleri ve Basım sanayi sektörü yıllık 5000 ciltlik üretim yapıldığı görülmektedir. (39)

Gıda-İçki ve Tütün sanayi sektörünün diğer taraftan 500 kolilik üretim yaptığı gözlenmektedir. Diğer taraftan yine aynı sektör 5.400.167 poşetlik yıllık toplam üretim yapmaktadır. Orman ürünleri ve mobilya sanayi sektörünün ise aynı zamanda yıllık 1000 takım, ayrıca 1.591.189 m. 1.542.000 metrekare ve ilaveten 49.189 metreküplük üretimdebulduğu belirlenmiştir.

(39) ATSO, Sakarya Sanayi Envanteri, Adapazarı, Aralık, 1994, S.7

İlave olarak Dokuma, giyim eşyası, deri ve ayakkabı sanayi, gıda-içki, tütün sanayi, kağıt ve kağıt ürünleri sanayi madencilik sanayi ve taş ocakçılığı sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörleri yıllık toplam 2.588.625 m. üretim yapmaktadır. ayrıca kağıt ve kağıt ürünleri sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörleri 2.062.000 metrekare üretim yapmakta, gıda-içki ve tütün sanayi, madencilik ve taş ocakçılığı, orman ürünleri ve mobilya sanayi ile taş ve toprağa dayalı sanayi sektörlerinin de yıllık toplam 209.939 metrekare üretim yaptıkları görülmektedir. (40)

Bütün bu değerler göstermektedirki Sakarya ilindeki imalat sanayi alt sektörlerin giderek artan değerlere doğru gidilmektedir. Bunun nedeni de daha önce bahsettiğimiz gibi İstanbul ve Kocaeli gibi büyük sanayi merkezlerine yakın oluşu ve bu illerin kapasitesini doldurmuş olmaları, Sakarya ilini sanayileşmede daha avantajlı duruma getirmektedir. Türkiye geneliyle kıyaslandığında imalat sanayi üretiminin % 0.9'lar seviyesine çıktığını görmekteyiz.

II. 7. SAKARYA İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER :

Sakarya ilinin merkezi olan Adapazarı 1970'lerde kalkınmasını hızlandırdı. 80'li yıllarda yavaşladı ve 1990'lı yıllarda yeniden ilgi odağı haline geldi. Son 2 yıldır yörede dev entegre tesisler yükseliyor.

Marmara bölgesinin kuzeydoğusunda yer alan Sakarya 4817 kilometrekarelik bir alana yayılmaktadır. Adapazarının denizden yüksekliği 31 metredir. Yapılan son nüfus tahminlerine göre % 2'lik büyüme hızıyla Adapazarı 750 bin kişiyi aşmıştır. Kent nüfusunun oranı 1990 sayımına göre % 44.6'dır.

Sakarya ilinin bulunduğu bölge eski çağlardan beri çeşitli kavimlerin ilgisini çekmiştir. Yazılı tarihi milattan önceye kadar uzar. Sakarya'da sırasıyla Frigler, Persliler, Makedonlar, Bitinler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar yaşamışlardır. Doğal bitki örtüsü zengin olan Sakarya ilinde 7 ayrı göl bulunmaktadır. ayrıca 1 nehir, 10 tane dere ve çay bulunmaktadır. 1954 yılında il olan Sakarya Osmanlı dönemindeki az gelişmişliğine rağmen, Cumhuriyet döneminde bayındırlık ve kültür çalışmalarından payını alabilmiştir.

(40) ATSO, Sakarya Sanayi Envanteri, a.g.e, S.8

Yörede en eski kamu kuruluşu TZDK ziraat aletleri fabrikası 1944 yılında kurulmuştur. Özel sektörün en eski kuruluşu ise 1933 yılından beri ayçiçek yağı üretimi yapan Maraşoğlu yağ fabrikasıdır. Son yıllarda bazı büyük holdingler yörede modern tesisler, işletmeler açmışlardır. Sakarya ilinin, ülkenin ihracatı içindeki payı binde 2.2 civarındadır. Tarımsal payı, % 2.3 hayvancılık üretimindeki payı % 1.9 ve orman ürünlerinde % 0.76'dır. Bu oranlar sürekli yükselmektedir.

1994 Yılı verilerine göre Sakarya'dan gerçek kişilerin ihracatı bir önceki yıla oranla % 5.5 yükselmiş ithalat ise aynı dönemde % 99.3'lük büyük bir artış kaydetmiştir. Sakarya'da özellikle 1990'dan itibaren kaydedilen yatırım gelişmeleri yatırımcılar için pilot bölge özelliğine bürünmüştür. Bölgede üniversite kurulması, takas esasının açılması ve büyük şehir olma yolunda verilen uğraşlar Adapazarı'nın ağırlığını arttırmıştır. Bugün Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı yaklaşık 6 bin üye kuruluş bulunmaktadır. Sakarya'da açılan 1 nci Organize Sanayi Bölgesinde bugün 62 firma faaliyet göstermektedir. Otomotiv - madeni eşya dalında 30 firma, orman ürünleri dalında 6 firma, tekstil dalında 9 firma, gıda dalında 3 firma, plastik sanayi dalında 8 firma, elektrik elektronik dalında 2 firma, inşaat malzemeleri dalında 2 firma, kimya sanayi dalında 2 firma faaliyete başlamıştır.

Sakarya'da toprağın birinci sınıf tarım arazisi sayılması nedeniyle, yatırım girişimlerinin yıllarca engellenmesi bu dönemde bölgede bir sanayi yatırımı için en az 7/8 kurumdan izin alınma durumu gerekiyordu. Sakarya bu nedenle teşviklerden de hiçbir zaman yararlandırılmamıştır. Örneğin Organize Sanayi bölgesi çalışmaları 1973 yılında başlamasına rağmen ancak 20 yıllık bir aradan sonra 1993 yılında kabul edilebilmiştir. Şimdi ise Sakarya imalat sanayinin Türk ekonomisine katkısı 1991 yılında 1.068.611 katmadeger olarak 1992'de 1.787.199 1993'te 3.338.818, 1994 yılı verilerinde 6.850.755 milyar TL. değerindedir. (41)

II. 8. SAKARYA İLİ SANAYİNİN KATMA DEĞER VE İSTİHDAM DURUMU :

Sakarya ilindeki imalat sanayinden yaratılan katmadeger, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine örnek teşkil eden anketler göstermiştir ki, Sakarya ili imalat sanayinde üretilen katmadegerin, 1994 yılında 1987 sabit fiyatlarıyla % 6.9 oranında gerilediğini ortaya koymaktadır. 1994 yılı büyüme hızı, cari fiyatlarla ise % 105.5 olarak gerçekleşmiştir. 1994 Yılı verileri itibariyle katma değer % 22.2'lik bölümü kamu sektöründe, geriye kalan % 77.8'lik bölümü de özel sektörde üretilmiştir.

(41) Basında ATSO, Adapazarı, Mayıs, 1996, S. 189.

Bu gelişmeler neticesinde 1993 yılında % 0.8 seviyesinde olan Sakarya imalat sanayii katmadeğerin toplam katmadeğer içindeki payı 1994 yılında da muhafaza edilmiştir. Sözkonusu pay, 1991 ve 1992 yıllarında % 0.8 olarak gerçekleşmiştir.

Sakarya ilindeki imalat sanayinin yarattığı katmadeğerin Türk ekonomisine yarattığı katkıyı belirten birkaç sayısal örnek verecek olursak; yıllar itibariyle 1991 yılında cari fiyatlarla yaratılan katmadeğerin Türk ekonomisine etkisi 1.066.611 milyon TL.'dir. 1992 yılındaki verilerde ise bu oran 1.787.199 milyon TL., 1993 yılında ise 3.338.818 milyon TL, 1994 yılında ise bu oran biraz artarak 6.850.755 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. (42)

Sakarya'da istihdam edilen işgücünün durumu ise şöyledir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün imalat sanayi anketlerine dayanarak yaptığımız hesaplamalara göre 1994 yılında Sakarya ilindeki imalat sanayi işletmelerinde istihdam edilen iş gücünün toplam istihdam içerisindeki payı % 1.3 olarak gerçekleşmiştir. Sözkonusu bu pay 1993 yılında % 1.2 idi.

1994 Yılı verileri itibariyle imalat sanayi alanında faaliyet gösteren kamu işletmelerinin istihdam payı ülke genelinde % 28.8 seviyesinde, buna mukabil Sakarya'da % 39.2 seviyesindedir. 1993 yılında ise bu paylar sırasıyla % 30 ve % 43.8 seviyesinde idi. Görüldüğü gibi kamu sektörü ülke genelinde istihdamın % 28.8'ini, katmadeğerin de % 30.8'ini karşılamaktadır. Buna mukabil, bu dengenin Sakarya imalat sanayi için geçerli olmadığını görmekteyiz. Sakarya imalat sanayindeki kamu işletmeleri istihdamın % 39.2'sini karşılamalarına rağmen, katmadeğerin ancak % 22.2'lik bölümünü üretebilmektedirler.

Bu çelişkinin en büyük sebebi, Sakarya imalat sanayindeki kamu işletmelerindeki işgücü verimliliğinin düşük olmasıdır. Sakarya ilinde yapılan bir anket çalışmada araştırmaya alınan 228 imalat sanayi işletmesinde toplam 7.974 personel çalışmaktadır. Bunların 6583'ü işçi, 302'si mühendis, 867 büro elemanı, 22'si ticari elemandır. Sektörlere göre dağılım ise firma başına yaklaşık işçi sayısı % 29, mühendis sayısı % 1.3, büro elemanı sayısı % 3.8, ticari eleman sayısı % 1 olarak bulunmuştur. Sektör bazında en çok personel istihdam edilen sektör madeni eşya ve makine teçhizat alt sektöründe görülmektedir.

(42) Capital, Aylık Ekonomi Dergisi, Ocak, 1996,

**SAKARYA İMALAT SANAYİNDE
İSTİHDAM EDİLEN İŞGÜCÜ**

	TÜRKİYE Genelindeki Çalışanlar Ortalaması	Çalışanların Sektörel Dağılımı	SAKARYA İlinde Çalışanlar Ortalaması	Çalışanların Sektörel Dağılımı	SAKARYA İlinin Toplam İçindeki Yüzdesi
1991-T-	938.507	100.0	10.962	100.0	1-2
1991-K-	281.552	30.0	5.457	49.8	
1991-Ö	656.955	70.0	5.505	50.2	
1992-T-	914.990	100.0	10.424	100.0	1-1
1992-K-	274.497	30.0	5.075	48.7	
1992-Ö	640.493	70.0	5.349	51.3	
1993-T-	884.795	100.0	10.834	100.0	1-2
1993-K-	265.438	30.0	4.743	43.8	
1993-Ö	618.357	70.0	6.091	56.2	
1994-T-	823.366	100.0	10.680	100.0	1-3
1994-K-	245.351	29.8	4.187	39.2	
1994-Ö	578.015	70.2	6.493	60.8	

T : Toplam

K : Kamu Sektörü

Ö : Özel Sektör.

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e, S.54.-----

--

III 9. SAKARYA İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAAT
TABLOSU :

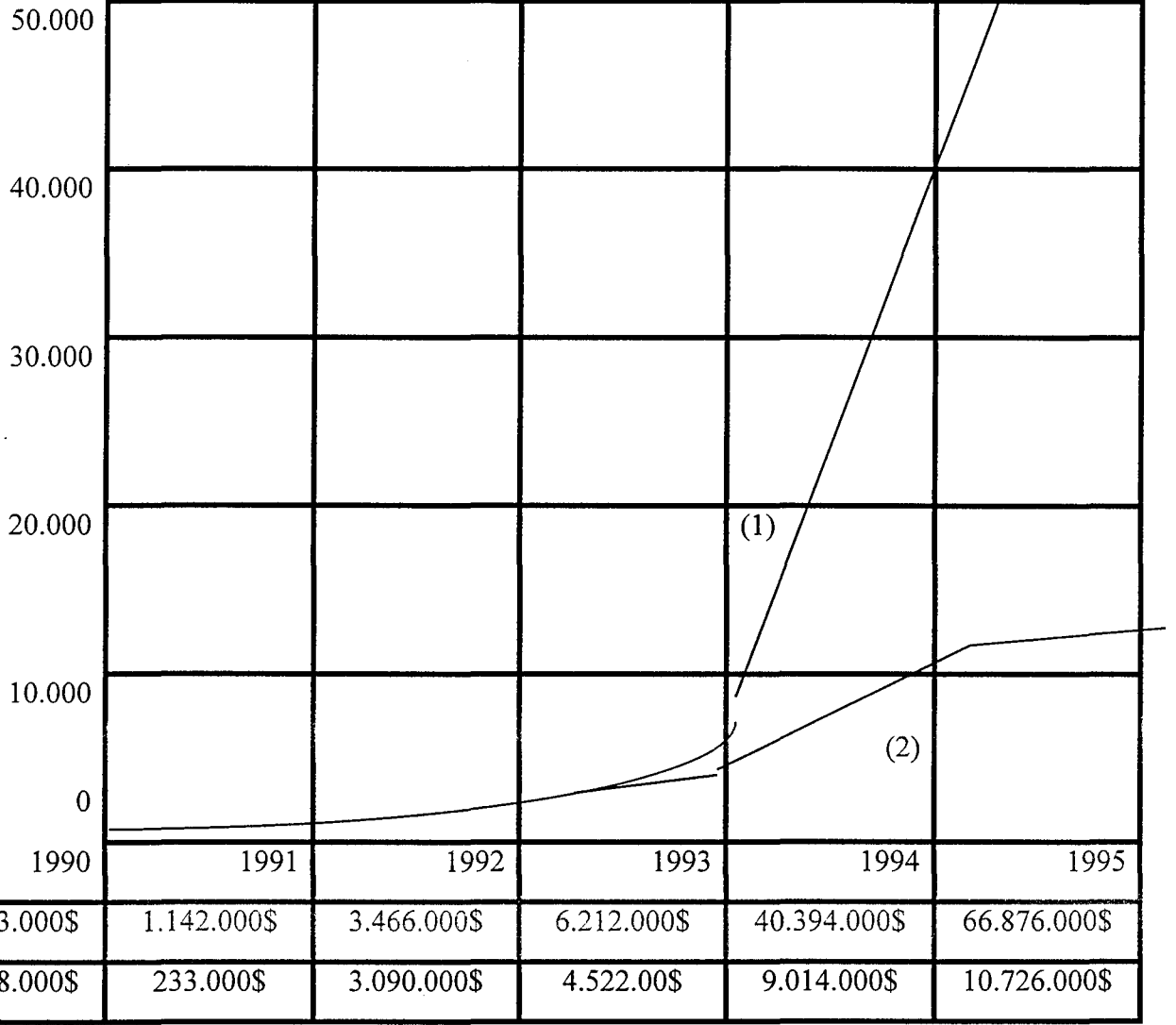
Sakarya'da sanayileşme aslında çok uzun süre önce, Cumhuriyet yıllarında başlamıştır. Hatta kurtuluş savaşında Türk ordusunun araba ihtiyacını karşılayan DA-TA ağaç işleri fabrikası 1916 yılında Sakarya'da kurulmuş onu yine diğer kamu kuruluşları takip etmişlerdir. Bugün ise TÜVASAŞ adını alan TCDD vagon fabrikası, askeri ağır bakım fabrikası, şeker fabrikası bu dönemlerin ürünüdür.

1960'lı yıllardan sonra ise kamu yatırımlarını özel sektör izlemiştir; Goodyear lastik fabrikası, Asit sanayi , Setüdaş, Paksan kireç, Başoğlu karavan, İstanbul seğmen sanayi gibi, birçok sanayi kuruluşu, Sakarya'yı üs olarak seçmiştir. Görüldüğü gibi Sakarya'da sanayileşme, kamu ve özel sektör olarak oldukça köklü bir geçmişe sahip, fakat hiçbir zaman yeterli düzeye ulaşmamıştır. Sanayi ile kimliğine kavuşamamıştır. ancak son yıllardaki sanayi hareketleri, Sakarya'da artık kimse "Patates mi? Sanayi mi?" tartışmasına girmek istemiyor. Çünkü, tarımın etkinliğinin düşmesi ve özellikle doğu Karadeniz'den gelen göçlerle hızla kentleşen Sakarya'da işsizlik çok artmıştır. Bundan dolayı sanayinin gelişmesinin Sakarya'ya çok büyük yarar sağlayacağı görüşü savunuluyor. 1993 yılında organize sanayi bölgesi çalışmaları tamamlanmış, ayrıca Sakarya 3 yıllığına "Sanayi Kuşağı" ndaki iller kapsamına alınmıştır. Bunun sonucunda da, Türkiye'nin dev kuruluşları yatırımlarını buraya kaydıracaklardır. (44)

(44) ATSO, Sakarya Sanayi Envanteri, a.g.e, S.9.

SAKARYA İLİ İTHALAT, İHRACAT DURUM TABLOSU

(Rakamlar Bin \$ Olarak Alınmıştır.)

(1) İHRACAT

(2) İTHALAT Durumlarını Göstermektedir.

SAKARYA İLİNDEKİ DEV SANAYİ ŞİRKETLERİNDEN ÖRNEKLER

1. TOYOTASA OTOMOTİV SANAYİ
2. TOPRAK İLAÇ SANAYİ
3. TÜVASAŞ (VAGON SANAYİ)
4. ADAPAZARI ŞEKER FABRİKASI
5. OTOYOL
6. T.C. ZİRAİ DONATIM FABRİKASI
7. 3.A. ALİMİNYUM SANAYİ
8. ASİT SANAYİ
9. DOĞAN GIDA BİSKÜVİ SANAYİ
10. ONDULİNE
11. GOELZE İSTANBUL SEGMAN SANAYİ
12. ARMA FİLTRE SANAYİ
13. HÜSEYİN COŞKUN KİMYA SANAYİ
14. KAYAR ET MAMÜLLERİ SANAYİ
15. KROMEL PASLANMAZ ÇELİK SANAYİ
16. BAYRAMLAR ALÇI SANAYİ
17. PERŞENLER ŞAFAMATİK SANAYİ
18. MARAŞOĞLU YAĞ SANAYİ
19. FEDERAL ELEKTRİK SANAYİ
20. FREUAF DORSE SANAYİ
21. GOOD-YEAR LASTİK SANAYİ (45)

(45) Basında ATSO, a.g.e, S.188

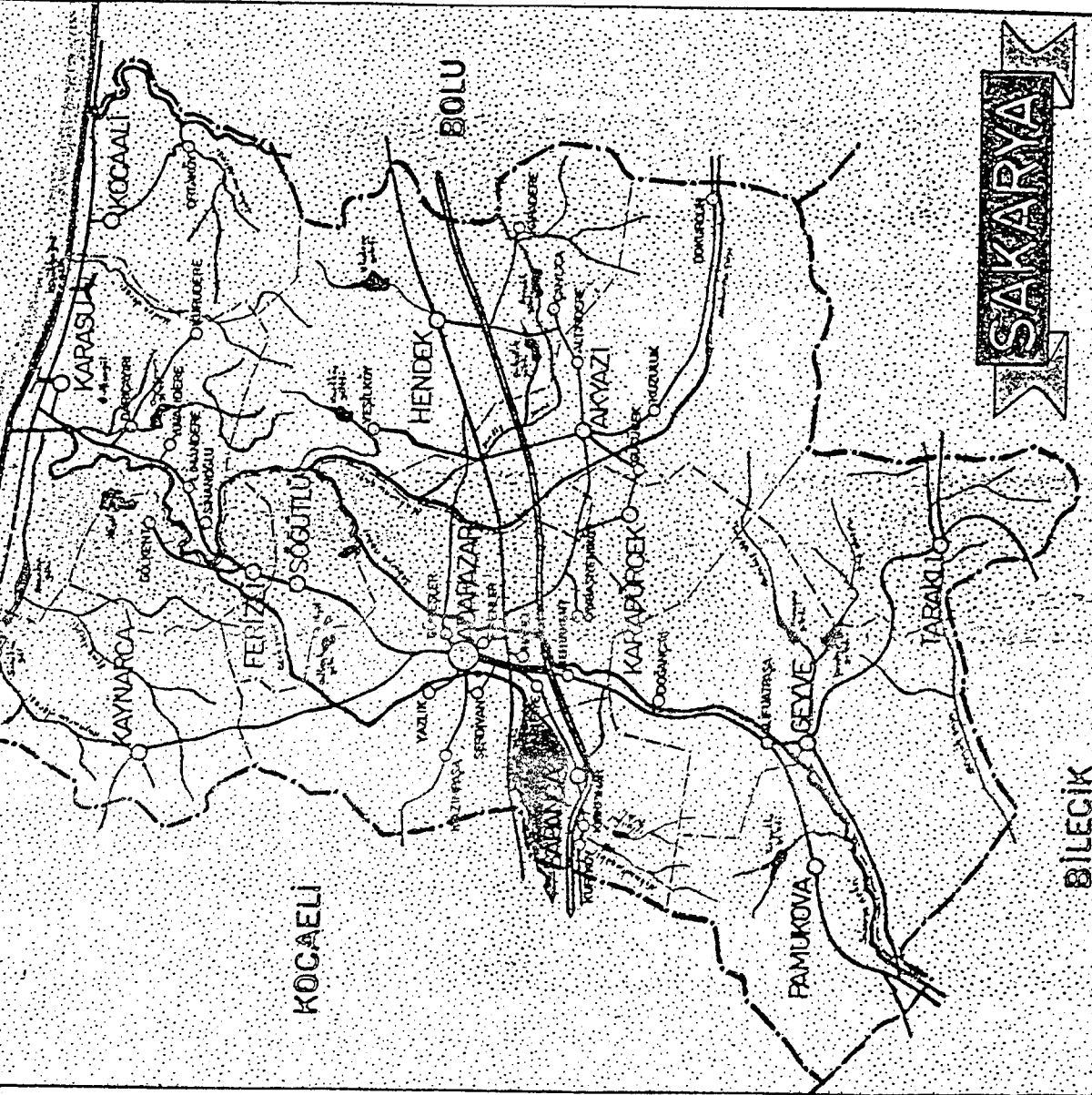
KARADENİZ

BOLU

SAKARYA

KOCAELİ

BİLECİK

III ESKİŞEHİR İLİNİN GENEL DURUMU

III 1. ESKİŞEHİR İLİ TARİH VE COĞRAFYASI :

Eskişehir ili İç Anadolu Bölgesinin kuzeybatısında yer alır, kuzeyden Bolu, doğudan Ankara, güneyden Konya, Afyon, batıdan Kütahya, Bilecik illeri ile komşudur. Eskişehir 25-32 derece doğu boylamları, 39-40 derece kuzey enlemleri arasında yer alır. İlin yüzölçümü 13.652 kilometrekare olup, arazilerinin % 42.8'ini tarım arazileri, % 25.5'ini çayır ve meralar, % 24'ünü orman arazileri, % 7.6'sını diğer araziler oluşturmaktadır.

Eskişehir sınırları içinde yer alan belli başlı ovalar Sarısu ve Porsuk ovalarıdır. Yaylalar ise il topraklarının % 6 gibi çok düşük bir alanını kaplamaktadır. Türkiye'nin en önemli akarsularından olan Sakarya ilin başlıca akarsuyudur. Çok sayıda kola sahip olan nehrin başlıca kolları Porsuk, Seydisu ve Sarısu'dur. Eskişehir ili akarsuları su potansiyeli 1029 milyon metreküp/yıldır. Yeraltı sularının yıllık su potansiyeli 362 milyon metreküp/yıldır. Bunlar sondaj ve artezyen kuyuları ile çıkarılmaktadır. Kalabak suyu yurdumuzun en iyi içme sularındandır. Kaplıca sularının toprak yüzüne çıkışındaki sıcaklık derecesi 45 derece civarındadır. Bu sulardan hamam ve banyolarda faydalanılır. Eskişehir ilinde 12 adet gölet ve 7 adet küçük çaplı baraj bulunmaktadır. Eskişehir ilinin kuruluşu ilkçağ ve Bizans zamanına dek gider ve 8 adet tarihi ismi bulunmaktadır. Eski dönemlerden beri yerleşim bölgesi içinde yer alan Eskişehir, kültür açısından zengin bir ildir. Orhangazi zamanında yapılan devlet teşkilatında Eskişehir bir kaza olarak düzenlendi. 18 nci Yüzyıldan itibaren Kütahya sancağına bağlandı. 19 ncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren demiryolu kavşak noktası halini almasıyla büyük önem ve değer kazanan şehir 1892 yılında sancakmerkezi ve daha sonra ikinci sınıf vilayet haline getirildi. Milli mücadelede 2 Eylül 1922 yılında Yunan işgalinden kurtarıldı. (46)

(46) T.C. Eskişehir Valiliği Yayını, 1993, Yılı Ekonomik Raporu Eskişehir, 1992, S.6.

III 2. ESKİŞEHİR İLİ SOSYAL DURUMU :

Eskişehir'in sosyal yapısına göz attığımızda öncelikle nüfus ve eğitimi üzerinde durmamız gerekmektedir.

a) Nüfus : Eskişehir ilinin 1990 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre nüfusu 641.057'dir. Şehir nüfusu 477.436 kişidir. Köylerin nüfusu ise 163.621 kişidir. Nüfus yoğunluğu kilometrekareye 44 kişi düşmektedir. Nüfusun artış oranı ise % 18.71 olup, Türkiye genelinde % 24.88 olan nüfus artış oranının altındadır.

Üç ana yaş grubuna göre Eskişehir nüfusu 1990 yılı sayımına göre aőağıdaki gibidir.

YAŞ GRUPLARI	CİNSİYET	NÜFUS	% ORANI
0-14 YAŞ	ERKEK	95.019	16
	KADIN	90.425	15
15-64 YAŞ	ERKEK	190.582	32
	KADIN	188.939	32
65 YAŞ	ERKEK	13.40	2
	KADIN	16.089	3

Bu yaş gruplarına baktığımızda aynı zamanda önümüze Şu soru çıkıyor. Bu nüfusun ne kadar üretken bir faaliyet alanında çalışmaktadır?

İktisaden faal olması gerekirken ekonomiye katkısı olmayan il genelindeki 215.461 kiőinin yarıdan fazlasını, 125.559'unu ev kadınları oluşturmaktadır. Bu kadınların 103.410'unun il merkezinde oturması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

12 ve daha yukarı yaşta olup, iktisaden faal olmayan toplam nüfusun 170.206'sının da il merkezinde yaşaması, ayrıca önemli noktalardan birisidir. (47)

(47) ETO, Sosyo Ekonomik Gelişmede Eskişehir, Eskişehir,1988, S.30

b) Eğitim : Eskişehir'in; Marmara, Akdeniz, Ege ve İç Anadolu bölgelerini birbirine bağlayan kavşak noktasında bulunması, tarihin ilk çağlarından itibaren farklı kültürlerin etkisi altında kalmasına neden olmuştur. Böylesine önemli bir noktada bulunması, ekonomik yapıyla birlikte sosyal kurumların da gelişmesine yol açmış, eğitim de bu etkileşimde en büyük payı almıştır.

Modern tarım ve sanayiye adım atılmasıyla birlikte eğitim düzeyi de gelişme göstermiş; okur yazarlık oranı Türkiye ortalamasının çok üstünde gerçekleşmiştir. Eskişehir'de okuma yazma oranı % 93.5 olup, okulsuz köy yoktur.

1992-1993 Yılında Eskişehir'de 475 ilkokul, 48.573 öğrenci ve 2632 öğretmen eğitimi noksansız tamamlamıştır. 1992-1993 öğretim yılında Eskişehir'de 58 orta okul, 23700 öğrenci ve 548 öğretmen eğitim yılında görev almıştır. Aynı eğitim döneminde Eskişehir'de 30 genel lise, 14704 öğrenci ve 987 öğretmen, 28 Meslek ve Teknik Lisede 11.813 öğrenci ve 985 öğretmen ile eğitim yılını tamamlamışlardır.

Yüksek öğrenim durumunu incelediğimizde ise; İç Anadolu Bölgesinde Ankara'dan sonra ikinci sanayi ve ticaret merkezi durumunda olan Eskişehir, yüksek öğretimde de aynı özelliği taşımaktadır. Eskişehir'in niteliği, mesleki ve teknik öğretimde olduğu gibi yüksek öğretimde de salt il içine değil, bölgeye yönelik bir potansiyelin gelişmesine neden olmuştur. Bölgenin yetişmiş insan gücü ihtiyacı, Eskişehir'de yüksek öğretimin gelişmesinde önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Eskişehir'de ilk yüksek öğrenim kurumu 1958'de "Yüksek İktisat Okulu" adıyla öğretime başlamış, bu okul 1959'da çıkan yasa ile "İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi"ne dönüşmüştür. (48)

Eskişehir'de 1958'de eğitime başlayan, yüksek öğretim kurumu 1982 yılında "Anadolu Üniversitesi" adını alarak eğitimine bu yeni ismiyle devam etmiştir. Kurulduğu yıldan beri sürekli gelişen Anadolu Üniversitesinde birçok fakülte, devlet konservatuarı, yüksek okul ve enstitü ile eğitimine devam etmektedir. Anadolu üniversitesinde örgün ve açık öğretimde birlikte olmak üzere yaklaşık 820.000 öğrencisine eğitim ve iş imkanı yaratmaktadır.

(48) E.T.O. a.g.e, S.34, 35

Anadolu üniversitesinde toplam öğretim üyesi sayısı 1039'dur. Fakülteler; iktisadi ve idari bilimler, eczacılık, mimarlık ve mühendislik, işletme, fen, edebiyat, eğitim, iletişim bilimleri, güzel sanatlar, hukuk, açıköğretim, açık öğretim sistem eğitimi veren fakülteler toplamında kayıtlı okuyan öğrenci sayısı 801.208 kişi ile enbüyük fakülte (12 adet) sahiptir. Yüksek okullarda; Devlet konservatuarı, sivil havacılık, engelliler entegre, turizm otel işletmecilik, beden eğitimi ve spor, Eskişehir meslek, Bozüyük meslek, Bilecek meslek yüksek okullarında ve enstitüler, fenbilimleri, sağlık, sosyal örgün öğretim ve ekstern eğitim enstitülerinde toplam 16.713 öğrenci öğrenim görmektedir. Anadolu üniversitesinde 99 Profesör, 62 Doç.Dr., 163 Yrd.Doç.Dr., 281 Öğr.Gr., 261 Arş.Gr., 219 Okutman, 43 Uzman görev almaktadır.

Osmangazi üniversitesi; 1993 yılında tıp, mühendislik, fen, edebiyat fakülteleri Anadolu üniversitesinden ayrılarak yeni bir ad altında kurulmuştur. Bugün 757 öğretim görevlisi ve 6006 öğrenci ile ikinci bir üniversite olarak eğitim vermektedir. 6 fakülte, 4 enstitü, 6 araştırma merkezi 3 yüksek okulu içinde barındırmaktadır. (49)

III. 3. ESKİŞEHİR İLİ SANAYİSİNİN GENEL DURUMU :

Yurdumuzun topraklarının % 1.8'ine sahip olan Eskişehir il merkezi nüfusu itibariyle 10 ncu sırada, ilin toplam nüfusu itibariyle 31 nci sırada ekonomik ve sosyal gelişmişlik ölçeğinde ise 76 il arasında 6 ncı sırada yer almaktadır. Bu sıralamada Eskişehir'in üstünde yer alan beş il İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa'dır. Gayrisafi yurtiçi hasıladan payı, % 1.4 civarındadır. Yaratılan yurt içi hasılanın % 15'i tarım, % 30'u sanayi ve % 55'i hizmet sektöründen sağlanmaktadır. Bu oranlardan anlaşılacağı gibi Eskişehir'de tarım, ağırlıklı ve etkin bir sektör değildir. Buna karşın sanayinin yüz yıllık bir geçmişi vardır. 1894 yılında temeli atılan bugünkü adıyla TÛLOMSAŞ fabrikası bir kamu kuruluşu olup onu şeker fabrikası (1933) ve Sümerbank dokuma fabrikası (1956) izlemiştir. Zamanla bu yatırımlar etkinliklerini kaybetmiş, Cumhuriyetin ilk yılları ve onu izleyen 20-30/ yıl içerisinde görülen teşebbüs ruhu gerek Eskişehir'in politik arenada güç kaybetmesi gerekse olumsuzlukla sonuçlanan küçük tasarrufların büyük yatırımlara dönüştürülmesi teşebbüslerinin ardından, sanayide yerinde sayma dönemi yaşanmıştır.

(49) Eskişehir Valiliği, a.g.e, S.48, 49

Ancak son dönemde bazı umut ışıkları belirmeye başlamış olup, Eskişehir mevcut sanayi alt yapısıyla, yatırımcıların tercih ettikleri bir yöre konumuna kavuşmuştur. Batı Anadolu ve Marmara Bölgelerinde özellikle İzmir, Kocaeli, Bursa, Sakarya'da gelişme ve genişleme alanı bulunmayan sanayi için ilimiz, her türlü uygun alt yapı tesisleriyle donatılmış mevcut organize sanayi bölgesi ve tevzine başlanan gelişim alanlarıyla son derece cazip bir sanayi merkezi haline gelmektedir. (50)

Mevcut sanayi içinde makina imalat sanayi ekonominin can damarı gibidir. Bu sektörün il GSYH'sı içindeki pay % 25'dir. Aktif nüfusun % 30'u geçimini bu sektörden sağlamaktadır. Bu da sayısal olarak 35-40 bin çalışmanı ifade etmektedir. Gıda sanayi ile taş ve toprağa dayalı imalat sanayii, en fazla katmadeğer üreten 2 nci ve 3 ncü sektör konumundadır. Bu üç sektörün toplam payı % 90'dır. Özel kesimin bu oran içindeki payı ise % 60'dır.

Ülkemizin tek uçak motoru fabrikası (TUSAŞ) ile dizel lokomotif motoru üreten tek fabrikası (TÜLOMSAŞ) ilimiz sınırları içinde üretim yapmaktadırlar. Ülkemizin en büyük kapasiteli buzdolabı (Arçelik) ve kompresör fabrikaları Eskişehir'de üretilmektedir. 2 Adet buzdolabı fabrikası daha kuruluş hazırlıklarına başlamıştır. Hazır giyim ve konfeksiyon sanayinde, Sarar, Çetintaş, Doğruöz ve Arapoğlu giyim sanayi gibi büyük ölçüde ihracatta yapmaktadır. Eskişehir Bisküvi üretiminde Türkiye genelinde % 35'lik hamur işleme makinaları üretiminde % 40'lık paya sahiptir.

D.P.T. tarafından yayınlanan bir araştırmanın sonuçlarına göre Eskişehir il merkezinde yer alan imalat sanayi firmalarının % 52.1'i Türkiye'nin tüm illerine yönelik olarak üretim yapmaktadır. Diğer illere satış yapan başlıca sektörler arasında Taş ve Toprağa dayalı sanayi içinde yer alan Lüks kiremit, Marsilya kiremit ve Alaturka kiremitten mahya, blok, pres, yağlı, cilalı ve ateş tuğlasından özel taban döşeme tuğlası, baca tuğlası gibi 20'den fazla çeşitiyle Kılıçoğlu kiremit fabrikası ve bunun benzeri 10 tuğla fabrikası, gıda sektöründe Eti bisküvi, Cici şekerleme ve un fabrikalarını çoğaltmak mümkündür. (51)

(50) Eskişehir Valiliği, STİ, Md.lüğü. a.g.e, S. 48, 49

(51) Eskişehir Valiliği. a.g.e. S. 49

Eskişehir bisküvi üretiminde Türkiye genelinde % 35'lik hamur işleme makinaları üretiminde % 40'lık paya sahiptir. Beton direk ve prefabrik yapı elemanları üretimi açısından da en büyük kapasiteli fabrikalar Eskişehir'dedir. Eskişehir soba sanayi imalatında ülke çapındaki % 40'lık paya sahiptir. Ayrıca ilk konteyner fabrikası bu ilin sınırlarındadır.

Eskişehir ilinde 7 sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar ülke ekonomisi ve teknolojik gelişimi sürecinde büyük katkıları olmuştur. Bu itibarla il bir asırlık sanayi geçmişine sahiptir. Her bölgede kendine göre gelişen sanayilerinin olduğu muhakkaktır. Bugün Eskişehir toprak sanayi ve gıda sanayi ile başlamış olmasına karşın 1995 yılında makina imalat sanayi toplam içindeki payını yükselterek,

1. Sektör konumunda ihracatta en üst paya ulaşmıştır.
2. Sektör durumuna gelen madencilik, dokuma, ve hazır giyim, gıda sanayi ihracatta önemli artışlar gösteren sektörler konumundadır. İlimizde son yıllarda büyüme gösteren seramik sanayi 1980'li yılların başında gelişmeye başlamış, gelişmedeki hız bugün Türkiye üretiminin % 38'ini karşılayacak boyuta ulaşmıştır. Yeni kurulmakta olan iki fabrikayla bu oran % 45'i geçmesi beklenmektedir.

Türkiye'de seramik yapımında kullanılan nitelikli kil yataklarının en bol ve zengin olduğu yerler, Söğüt, Bozüyük, İnönü, Eskişehir merkezine yakın topraklardır. Eskişehir Seramik Sanayinde önümüzdeki yıllarda bir merkez olacaktır. Eskişehir ilinin refah seviyesinin belirleyicisi sanayi sektörüdür ve Eskişehir'in gelişmesi için başka çıkar yol yoktur.

Bu konuda en büyük güvence mevcut iki üniversitenin sanayiye yetiştireceği eğitilmiş işgücü ve aktaracağı teknoloji olacaktır. (52)

(52) Eskişehir Valiliği, y. a.g.e, S. 56, Basım 1995

III 4. ESKİŞEHİR İLİNDEKİ SANAYİ ÜRETİMİ :

Eskişehir sanayi odasının bölgesel sanayimizin üretim trendini izlemek amacıyla her yıl gerçekleştirmiş olduğu üretim anketi sonuçlanmıştır. imalat sanayinin 13 alt sektöründe faaliyet gösteren 69 kuruluş bulunmaktadır.

Eskişehir sanayi, Eskişehir'in orta Anadolu'nun batıya açılan kapısı olarak tanımlanan ulaşım imkanları yeterli enerji kaynakları, zengin maden kaynakları, tarım ve gelişmiş sanayisi ile ülkemizin önemli merkezlerinden biridir.

Eskişehir'i özellikle 1970'den sonra metal eşya ve makina imalat sektöründeki büyük firmaların üretime geçmesiyle, uzun yıllar boyunca başlanan yapısal değişiklik gerçekleşmiştir. Beyaz eşya, otomotiv, tekstil, gıda, orman ürünleri, yeni tarım ürünleri, elektrik makina sanayi yatırımları, gerçekleştirildiği sektörler olarak da sayılabilir. Bu gelişmelerin en önemli nedenlerinden biri 1975 yılında sanayicilerin hizmetine sunulan Eskişehir organize sanayi bölgesidir.

Eskişehir ilinin hasılasını oluşturan sektörler ve katkı payları şöyledir; Tarım sektörü % 16, sanayi sektörü % 27, pay almakta, hizmetler sektörü ise % 57 pay almaktadır. Eskişehir'in bugün itibariyle toplam hasılası 10 Trilyon TL. civarındadır. Türkiye genel payı ise % 1.35 ila % 1.40 arasında değişen bir paya sahiptir.

Bir miktarda çalışan kesimden bilgi verelim. Bölge çalışma müdürlüğü kayıtlarına göre ilimizde 449 kamu olmak üzere ve 15.404'te özel olmak üzere toplam 15.853 işyeri vardır. Bu işyerlerinden, 15.429 kişi kamudan 44.000 kişi de özel kesimde olmak üzere 60.000 kişi istihdam edilmektedir. Görüldüğü gibi işyerlerinin % 1.7'si toplam istihdamın % 41'ini karşılamaktadır. Yani çok az bir işletme sayısı istihdamın büyük bir kısmını sağlamaktadır. (53)

Eskişehir Ticaret Odasına kayıtlı kuruluşların 1990 yılı sonu itibariyle toplam ciroları da 4 trilyon lira civarındadır. Yalnız Eskişehir içinde olanların toplamı 2.4 trilyon lira olduğun görmekteyiz. Genelde sanayi kesiminin karlılık oranı son 12 yıldır sürekli artmaktadır. Bu karlılık % 9, % 10, % 11 gibi değerler almaktadır. İhracatın değeri ise 240 milyon dolar civarındadır.

(53) 2000 Yılına Doğru Eskişehir Sorunları, Eskişehir, Mayıs-92, S. 65, 67

Bu rakamların oluşmasında şu firmaların etkileri vardır. Türkiye'nin % 40-60 sobaları burada yapılmaktadır. Sintel ve Kalsine, manyezitin % 80'i burada üretilmektedir. Türkiye'deki buzdolaplarının % 50-55 kadarı, seramik ve yer, duvar karosunun % 40'ı, rektifiye ve sağlık gereçlerinin % 50'si krom cevherinin % 20'si bu il sınırlarından çıkarılmaktadır. Lületaşı ve Dünyanın en zengin boraks yatakları Eskişehir'dedir ve Türkiye'nin % 100'ü Eskişehir'den karşılanmakta ve kalanı ihraç edilmektedir. İlk dizel lokomotif burada yapılmış ve hala da lokomotif yapan tek tesistir. Türkiye'deki kamyonların % 10-20'si de yine Eskişehir'de yapılmaktadır.

1992 Yılından itibaren tüketime bağlı olarak sağlanan büyüme 1993 yılında aşama kaydederek devam etmiştir. GSMH'da % 7'yi aşan sanayi sektöründen % 8'i aşan büyüme doğal olarak kapasite kullanımlarına da bir artış getirmiştir. Ülke genelinde % 70-80 arasında seyreden kapasite kullanımları son yıllardaki en yüksek oranlara ulaşmıştır. (54)

III 5. ESKİŞEHİR İLİNDEKİ İMALAT SANAYİNİN DURUMU :

Eskişehir sanayi yatırımları için bir çok açıdan elverişli bir bölgedir. Bölge topografik yapısı itibariyle kolayca ulaşılabilen bir yerde kurulmuştur. Karayolu ve Demiryollarının geçtiği, ülkenin her yanına kolayca bağlantı kurulabilen bir yerde olması ulaşım açısından bölgeye üstünlük sağlamaktadır. 1976 yılında kurulan Eskişehir organize sanayi bölgesi sanayi yatırımlarının gerektirdiği alt yapıyı sağlamış ve işlerlik kazanmıştır.

Ayrıca Eskişehir bölgesinin çeşitli doğal kaynakları maden işleyen sanayi kuruluşları için zengin yataklara sahiptir. Eskişehir'de makina imalat sanayinin geçmişi 100 yıla ulaşmıştır. Makina imalat ve tamirinin gelişmesinde öncü olmuş olan kamu kuruluşları bölgede bu konuda nitelikli iş gücünün yetiştiği bir okul olmuştur. (55)

Makina imalat sanayinde teknolojik birikiminin zamana ve dolayısıyla bilgi birikimine dayandığını varsaydığımızda bölgenin bu konuda üstünlükleri olduğunu görürüz. Eskişehir'in sanayileşmesi bir açıdan da çok çeşitli tarım üretiminin bu bölgede gerçekleştirilmesine dayanmaktadır.

(54) 2000 Yılına Doğru Eskişehir Sorunları a.g.e. S. 75

(55) Eskişehir Valiliği, Eskişehir VII. 5 Yıllık Kalkınma Programı-Eskişehir, 1994, S.80

Çeşitli tarım girdilerini kullanan sanayilerinde bu bölgede toplandığı görülmektedir. Yukarıda kısaca sayılan ulaşım, kalifiye, işgücü, sanayileşmenin tarihi geçmişi, tarım üretiminin yaygınlığı ve ağırlığı bölgede bilinçli bir girişimci kitlenin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

Eskişehir il merkezinde yer alan imalat sanayi firmalarının % 52'si tüm Türkiye'ye yönelik olarak üretim yapmaktadırlar. Eskişehir bölgesine mamül üreten firmalar % 33.5 Eskişehir il ölçeğinde üretim yapan firmalar ise; 12.5 oranındadır. İl merkezi ölçeğinde üretim yapan firmalar ise yalnız % 2 oranındadır. Eskişehir imalat sanayinde üretilen mamüllerin miktar olarak % 60'ı il içinde satılmaktadır.

Diğer illere satış yapan başlıca sektörler özel endüstri makina ve teçhizatı üretenlerdir.

Eskişehir imalat sanayinin girdilerinin miktar olarak % 25'i bu ilden sağlanmaktadır. Makina imalatı sektörünün girdileri Bursa, İstanbul ve Demir-çelik hammadde kaynaklarından karşılanmaktadır. İmalat sanayi işyerlerinin en yoğun olduğu sektörde makina teçhizat sektörü ile taş ve toprağa dayalı sanayi kollarıdır. Un ve unlu mamüller ise, üçüncü sırada yer almaktadır. 1989 rakamları ile makina imalatı ve dökümcülük konusunda faaliyet gösteren firmalar toplamın % 16'sını oluşturmaktadır. Eskişehir'de büyük imalat sanayi tesislerinin yanı sıra halen faaliyette bulunan 5055 küçük sanayi işletmesi bulunmaktadır. Bunların 1687 adedi imatla diğerleri pazarlama, toptancılık, gibi işlerle uğraşmaktadırlar. İmalat sanayinde faaliyet gösteren 1687 iş yerinde 13530 işçi çalışmaktadır. Bu sayıya ücretsiz çalışan ortaklar ve bireyler dahil değildir. Bunların dahil edilmesiyle yaklaşık çalışan sayısı 22.000 kişiye ulaşmaktadır.

Eskişehir'de imalata yönelik küçük sanayi işletmeleri büyük bir üretim kapasitesine sahiptir. Bu ilin sanayisinin gelişmesine katkıda bulunan küçük sanayi işletmeleri, orta sanayiye dönüşmesi ve büyük sanayiye destekleme çabaları personel, finansman, örgütlenme, pazarlama ve diğer sorunları nedeniyle yetersiz kalmaktadır.

Küçük sanayi işletmelerinin sorunlarına çözüm getireceği inancıyla düşünülen, kredi faizlerinin düşürülmesi, çıraklık eğitim merkezlerinin açılması, küçük sanayi sitelerinin yapımına ağırlık verilmesi kuşkusuz bu kesimin sorunlarının çözümüne kavuşturulmasında önemli katkılar sağlamıştır.

III 6. ESKİŞEHİR İLİNDEKİ İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİN DURUMLARI:

Eskişehir imalat sanayinin alt sektörleri bu il içinde aynı dağılımı göstermektedir denebilir.

Eskişehir sanayi odasının 76 işletme üzerinde yaptığı anket sonuçları imalat sanayi alt sektörlerinin durumunu görmemizde yardımcı olur kanaatindeyim.

Madencilik ve taş ocakçılığı sektörüyle bu incelemelerimize başlayalım istedik. Bu sektörde 7 firmanın verileri ele alındığında üretim indeksi 1986'dan 1995'e dek olan bölümde % 58'lik bir artış göstermiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden en az etkilenen sektör olan madencilik ve taş ocakçılığında gözlenen en büyük artışlar 1986-1987-1988 yılları arasında olmuş olup, bunların haricinde % 3'ü aşmayan artışlar ve azalışlar gözlenmiştir. Oysa ki, aynı yıllarda Türkiye genelinde aynı sektörde büyük oranlarda düşüşler olmuştur.

Un ve unlu mamüller sanayi sektöründe ise faaliyet gösteren 6 kuruluşun üretim indeksine baktığımızda sektörde 1993 yılına kadar istikrarsız bir çizgi gözlenmekte olup, 1993 yılından itibaren sürekli artış gerçekleşmiştir.

Şekerleme ve diğer gıda sanayi sektöründe ise yine 6 kuruluş faaliyet göstermekte ve bu sektörde de istikrarsız bir seyir izlenmektedir. Bu sektördeki gözlenen en büyük artış 1986-1987 yılları arasında % 49 ile gerçekleşmiştir. Daha sonra düşüşe geçen üretim endeksi, 1990 yılında tekrar artmaya başlamış ve 1992 yılında yaşanan ekonomik kriz bu sektörü de oldukça olumsuz etkilemiş ve % 29'luk düşüş gerçekleşmiştir. 1995 yılında toparlanan sektör bir önceki yıla göre % 27 ve 1986 yılına göre de % 60'lık artış sağlamıştır. (57)

Tüm bu gıda sanayi alt sektörlerinin genel durumu böylece ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre 1986'dan 1995'e kadar üretimdeki artış % 45'dir. Sektörün üretim indeksi 1988 yılından 1993'e kadar sürekli artış gösterdiği gözlenmektedir. 1994 yılındaki düşüşten sonra 1995 yılında önemli bir artış göstererek şimdiye kadar ulaşılan en yüksek üretim indeksi değeri gerçekleşmiştir.

(57) Eskişehir Valiliği, a.g.e. S.71

Giyim sanayinde ise iki alt sektörden biri olan hazır giyim sanayinin 4 kuruluşunun verilerinden hareketle üretim indeksindeki gelişmeler, gerek ülkemizin, gerekse bölgesel sanayimizin son beş yılda büyük aşama kaydettiği bir sektör olagelmıştır. Bu sektördeki kuruluşlarımızın bu durumu gurur vericidir. Bu sektördeki artış bunu göstermektedir; 1986'dan 1995'e dek % 204 artış kaydedilmiştir. Ayrıca 1994 ekonomik krizini en az hisseden sektör olmuştur. Bu durumun temel nedeni, üretimlerini ihracata dönük olarak gerçekleştirmeleridir. (58)

Bu sektördeki üretim indeksindeki üç patlama noktası hemen göze çarpmaktadır. 1988-1989 yılları arasındaki % 89'luk artış ve 1989-1990 yılları arasındaki % 45'lik artış ve 1992-1993 arasındaki % 43'lük artış bu sektörün bu gün gelinen önemli mesafeyi işaret etmektedir.

Dokuma sanayinde ise 2 kuruluş faaliyettedir. Bu sektörde en yüksek indeks 1993 yılında gerçekleşmiş ancak 1994 ekonomik krizin ardından gerileme % 15'lik seviyeye dek olmuştur. 1995 yılında tekrar 1991 seviyesi yakalanmış bu da bir önceki yılın indeksinden % 4.2'lik bir artışı getirmiştir. (59)

Orman ve orman ürünlerindeki sektörde 3 kuruluş faaliyettedir. Üretim indeksi 1986-1995 yılları arasında % 45 gibi bir sonuca ulaşmış ancak, istikrarsız bir yol izlemiştir. 1994 yılında krizden en çok etkilenen sektör olmuştur. Ancak 1995 yılında bir toparlanma göstererek % 11'lik bir artış sağlamıştır. Ülkenin hemen her yerinde benzer artış ve azalışlar görülen sektörde farklılık, bölgesel sanayimizin üretim indeksindeki yüksek oranlı artışlardan kaynaklanmaktadır.

Kiremit ve Tuğla imalat sanayinde 6 kuruluş faaliyette bulunmakta ve yapılan araştırmada üretim indeksi 1988 hariç tutarsak 1986 rakamlarına ulaşmak mümkün olamamıştır.

1994 yılı ekonomik krizin en çok etkilediği sektörlerden birisi konumundadır. O yıl % 20 gibi ciddi bir üretim düşüşü yaşamıştır. 1995 yılındaki artış değeri ise % 11 olarak gerçekleşmiştir.

(58) Eskişehir Valiliği, a.g.e. S.72

(59) Y.a.g.e. S.73

Diğer taş ve toprağa dayalı sektörde 5 firma faaliyettedir. Firmalarda üretim indeksinde 1989-1993 yılları arasında sürekli bir üretim artışı gözlenirken 1994 krizi ile % 45'lik bir düşüş gözlenmiştir. (60)

Seramik sanayinde 4 kuruluş faaliyettedir. 1993 yılına dek sürekli artış gösteren sektör, 1993 yılındaki % 27'lik düşüşü yaşadktan sonra 1994 krizinden etkilenmemiş, aksine yükselişini devam ettirmiştir. 1986 yılından bu yana artış toplamı % 164'tür.

Metal ana sanayi sektöründe ise 3 kuruluş faaliyettedir. 1986 yılından 1995 yılına dek % 35'lik bir artış sözkonusu olmuştur. En yüksek üretim 1983 yılında % 20.8 gibi yaşanmıştır. Sektör 1994 krizinin etkisinden henüz kurtulamamıştır.

Metal eşya sanayi sektöründe 7 kuruluş faaliyettedir. Üretim endeksi bu sektörde oldukça istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1986 yılından günümüze % 61'lik bir üretim artışı söz konusudur.

Soba imalat sanayi sektöründe 8 ana kuruluşun 1986 ve 1992 yılları arası % 50.4'lük artış sağlanmış olmasına rağmen 1993 yılında % 18 ve 1994 krizinin etkisi ile % 67'lik düşüşler gerçekleşmiştir. Krizden en çok etkilenen ve etkisini hala tam olarak atlatamayan sektörde 1995 yılında % 15.2'lik bir artış gözlenmiştir.

Makina imalat sanayinde 12 kuruluş faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşların indeksi 1988 yılından itibaren düşüşler göstermiş ve ancak 1991 yılında toparlanabilmiş, 1993 yılında en yüksek % 44'lük bir artış değerine ulaşmıştır. Fakat 1994 krizi iki yıl geri götürmüştür. 1995 yılına baktığımızda % 19'lük bir artışla krizin etkisini az da olsa silme yönünde emare vermiştir. (61)

(60) Y. a.g.e. S.78

(61) Y. a.g.e. S.80

Elektrikli makina ve gereçleri imalatı sektöründe 3 kuruluş vardır. Bunların üretim indeksi ise sürekli artışı, istikrar gösteren bir trendi gerçekleştirdiğini görmekteyiz. 1992 ve 1994 yıllarında gerçekleşen düşüşler çok düşük miktarlarda gerçekleşmiştir. 1995 yılında % 46.3'lük artışla tavan yapan sektör, 1987 yılından 1995 yılına kadar % 23.2'lik bir üretim artışı gerçekleştirmiştir.

Bu itibarla il sanayinin üretim indeksi madencilikte % 58, imalat sanayinde % 192, imalat sanayinin toplam sanayi içindeki ağırlığı nedeniyle toplam sanayideki gelişme imalat sanayi yönünden olup, 1986'dan 1995'e dek artış % 184'tür. Ülkenin toplam sanayi içindeki payı ise % 6.5 oranında artışla gerçekleşmektedir. (62)

III 7. ESKİŞEHİR İLİNDEKİ SANAYİNİN YARATTIĞI POZİTİF DEĞERLER :

Eskişehir'in bugüne kadar geçirdiği evreleri bir tarafa bırakıp eldeki verilere baktığımızda gözle görülebilen pozitif değerler olduğunu görmek mümkün olsa gerek. Eskişehir hakkında DPT'nin yaptığı araştırmalar göstermektedir ki; Eskişehir kişi başına düşen gelir açısından Türkiye genelinde 6 ncı sırada yer almaktayken diğer illerin hükümetten aldıkları pay daha fazla olduğu için ve alınan teşvik kredileriyle ekonomik gelişmelerini hızlandırmışlar ve Eskişehir bu hakkını kullanamadığından dolaydır ki 17 nci sırada yer almaktadır. Oysaki ilin gelişmişlik düzeyi bakımından bakıldığında, Türkiye'deki büyükşehirler sıralamasında 6 ncı sıradaki yerini korumaktadır.

Eskişehir denebilir ki organize sanayi bölgesi olan en eski şehirlerden birisidir. Çoğu sanayi illeri son yıllarda organize sanayi bölgelerine kavuşmuşlardır.

Eskişehir Toplam yurt içi hasılatın % 1.35 ila % 1.40 civarında bir paya sahiptir. Eskişehir'de 449 kamu kuruluşunda 15.404 kişi istihdam edilmekte iken 15.853 özel kurulmuş işyerlerinde 44.000 kişi istihdam edilmektedir. Görüldüğü gibi işyerlerinin % 1.7'si toplam istihdamın % 41'ini karşılamaktadır. (63)

Eskişehir'de faaliyet gösteren imalat sanayi işletmelerinin % 33'ü büyük şirketlerden kuruludur.

(62) Y. a.g.e. S.82

(63) 2000 Yılına Doğru Eskişehir Sorunları Sempozyumu, Eskişehir, Mayıs, 1992, S.68

Eskişehir'de ilk ve tek şirketler bulunduğu gibi dev şirketler de bulunmaktadır. Etibank, Tülomsaş, Tusaş, Arçelik, Şeker fabrikası, Toprak holding gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. En çok öğrencisi olan Anadolu Üniversitesi ile birlikte eğitim veren ikinci üniversite Osmangazi gibi pozitif değer katan örnekleri çoğaltmak mümkündür.

III 8. ESKİŞEHİR İLİ SANAYİNİN KATMA DEĞER VE İSTİHDAM DURUMU :

Yurdumuz topraklarının % 1.8'ine sahi olan Eskişehir ili merkez nüfusu itibariyle 10 ncu sırada, ekonomik ve sosyal kültürel açıdan 6 ncı sırada, toplam nüfus ile 31 nci sırada yer almaktadır. Eskişehir il merkezinde yer alan imalat sanayi firmalarının % 52.2'I Türkiye'nin tüm illerine yönelik olarak üretim yapmaktadır. Mevcut sanayi içindeki mümkün imalat sanayi il, G.S.M.H. içindeki payı % 22.2'den % 32'ye çıkmıştır.

1988 yılını baz aldığımızda yapılan sanayi üretimi ile ve özellikle imalat sanayindeki üretimlerine baktığımızda şu rakamlar karşımıza çıkmaktadırlar.

1988 yılında toplam üretim 5426 işletmede 954.249 çalışan işçi sayısı ile 699.013.853.350.72.- TL. çıktı elde edilmiş ve bunun 261.458.343.660.00.- Tl. katmadeğer olarak yaratılmıştır. Yaratılan bu katmadeğerde kamu iktisadi kuruluşlarının payı 916.027.863.655.- TL. özel teşebbüsün payı ise 1.698.555.572.944.- TL. olarak gerçekleşmiştir.

İş ve işçi bulma kurumu Eskişehir Şubesinin kayıtlarına göre 1995 yılında ilimizde 474 kamu, 20.183 özel işyeri kapsamında olmak üzere toplam olarak 20.657 işyeri faaliyettedir. Bu işyerlerinde 14.166 kadın, 130.016 erkek olmak üzere toplam 144.162 işçi muhtelif iş kollarında çalışmaktadır.

(64)

(64) Eskişehir Valiliği , a.g.e, S.39

III 9. ESKİŞEHİR İLİ SANAYİSİNDE GERÇEKLEŞEN İTHALAT VE İHRACAT
TABLOSU :

Eskişehir sanayi odası kayıtlarına göre 1995 yılı ihracat geliri bir önceki seneye göre % 12 artarak 395.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Eskişehir sanayi odasına bağlı 46 üye kuruluşun 1995 yılında gerçekleştirdiği ihracat yukarıdaki gibidir. En fazla ihracat yapan kuruluş geçen sene olduğu gibi bu sene de Etibank Kırka Boraks işletme müesseseleri, Arçelik A.Ş., yine en çok ihracat yapan 2 nci kuruluş olmuştur.

Eskişehir ihracatının yıllardan beri en büyük paya madencilik sektörü sahipti, fakat 1995 yılında makina imalat sanayi toplam içindeki payını % 22.2'den % 32'ye çıkararak 128.6 milyon dolarlık ihracatla en yüksek paya ulaştı. İkinci sektör durumuna gelen madencilik sektöründe ise 114.8 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirildi.

Dokuma ve hazır giyim sanayi sektörünün payı da bir önceki seneye göre artarak 29 milyon dolardan 37 milyon dolara ulaştı. Artış gösteren diğer bir sektörde gıda saniyidir. Sektörün toplam içindeki payı % 2.2'den % 4'e ihracat değeri de 7.5 milyon dolardan 14.4 milyon dolara çıkmıştır.

1994 yılında yaşanan ekonomik krize rağmen ihracatında büyük çıkış gösteren taş ve toprağa dayalı imalat sanayinin payı bir önceki seneye göre % 23.7'den % 19'a gerileyerek 74.9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer sektörlerdeki azalma eğiliminin 1995 yılında da devam ettiği gözlenmektedir. (65)

İhracatın ülkelere göre dağılımı ise şöyledir; her sene olduğu gibi bu sene de bölgesel ihracatımızın büyük kısmı (% 81) OECD ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri içinde en çok ihracat yapılan ülke 81 milyon dolar ile Almanya olmuştur.

İslam ülkelerine yönelik ihracatın toplam içindeki payı % 13.3 olup, Suudi Arabistan ve Cezayir ihracatın yoğun olarak gerçekleştirildiği ülkeler olmuşlardır. Doğu Avrupa ülkelerine yönelik toplam ihracat 14 milyon dolar olup, toplam içindeki payı % 5.2'dir. Doğu Avrupa ülkeleri içinde ihracatın yoğunlaştığı ülkeler Bulgaristan ve Rusya'dır.

Türk Cumhuriyetlerine yönelik ihracatımızda azalma gözlenirken, diğer ülkeler grubunda Hindistan'a yönelik 6 milyon dolarlık ihracat dikkat çekmektedir. İlimizin simgesi haline gelen lületaşı, ilimiz için önemli bir gelir kaynağıdır. 1985 yılı içinde toplam 95.000 parça ürün ihracatı gerçekleştirilmiştir. Bu ürünlerin önemli bir kısmı ağızlık, piyo, biblo, ve süs eşyaları oluşturmaktadır.

(66)

Eskişehir ilinin ithalatına baktığımızda ise; Eskişehir gümrüğünden gerçekleştirilen ithalat miktarı 340.695.025 dolardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 35'dir.

E.S.ODASI ÜYESİ KURULUŞLARIN 1995 YILI İHRACATI (\$)

FİRMA ÜNVANI	1995	1994
Etibank Kırka Boraks İşl. Mües.	74,640,658	74,461,220
Arçelik A.Ş.	62,685,445	39,318,775
Eczacıbaşı Yapı Ger. A.Ş.	42,444,257	34,226,892
Magnesit A.Ş.	33,932,623	30,000,810
Arapoğlu Giyim A.Ş.	21,568,000	18,005,400
Tusaş Motor San. A.Ş.	21,274,000	16,195,288
Demirer Kablo A.Ş.	19,589,908	30,280,399
Söğüt Seramik San. A.Ş.	14,404,398	14,227,274
Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş.	13,224,054	4,303,959
Sarar A.Ş.	12,000,000	2,473,858
EsEn Esk. Mak. A.Ş.	11,684,000	9,766,000
Türk Elektrik Endüstrisi A.Ş.	10,912,914	5,712,558
XXX	7,986,075	35,395,061
Eti Gıda A.Ş.	6,948,363	2,626,875
Comağ A.Ş.	5,498,224	3,526,810
Sörmaş A.Ş.	5,432,568	4,237,820
XXX	XXX	3,568,225
XXX	3,972,490	B.Y
Cicisan A.Ş.	3,370,034	1,667,232
Çetintaş Giyim A.Ş.	3,005,000	2,538,661
Hisarlar Mak. San. ve Tic. A.Ş.	2,700,000	2,220,670
Entil A.Ş.	2,586,909	985,404
Tam Gıda San. ve Tic. A.Ş.	2,499,122	5,104,939
Toprak Kağıt San. A.Ş.	1,346,181	1,018,886
Erden Gıda A.Ş.	1,069,904	B.Y
Jamak A.Ş.	957,678	215,850
Doğruöz Giyim A.Ş.	670,000	690,000
Eser Makina Ltd. Şti.	587,358	477,545
ABS Alçı Blok San. A.Ş.*	550,000	970,884
Çekiçler A.Ş.	504,034	320,000
Gökay Soğuk Hava Tes. A.Ş.	364,316	331,324
Etam A.Ş.	329,375	B.Y
Teğin Makina San. A.Ş.	235,000	71,000
Pınar Emaye Isı Ger. San. Tic. A.Ş.*	185,000	165,000
XXX	XXX	1,952,998
Dolsan A.Ş.	167,456	99,728
Ertanlar Mak. Ltd. Şti.	161,310	7,200
Terrako A.Ş.	139,196	44,197
Emek Özel Civala Ltd. Şti.	128,814	B.Y
Esmir Mermer A.Ş.	123,011	B.Y
Haliser A.Ş.	112,284	5,324,452
Tülomsaş A.Ş.	90,104	B.Y
Cenpa Ltd. Şti.*	70,000	B.Y
Pemosan A.Ş.	68,000	350,000
Yükseliş Makina San. ve Tic. A.Ş.	63,627	B.Y
Bestel A.Ş.*	40,000	10,000
Diğer		847,322
TOPLAM	395,501,963	353,740,516

ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI YAPILABİLEN İHRACAT

	İhracat Değeri		Aldığı Pay
(\$)			
OECD ÜLKELERİ		254,507,049	%31
I- AT ÜLKELERİ		223441525	
Almanya	81,073,488		
İngiltere	40,545,260		
İtalya	11,782,170		
Fransa	10,678,408		
Belçika	18,972,475		
İspanya	4,997,894		
Hollanda	9,285,325		
Danimarka	516,000		
Yunanistan	1,878,248		
Portekiz	2,999,306		
Avusturya	40,712,951		
II. DİĞER OECD ÜLKELERİ		31,065,524	
A.B.D.	30,240,924		
Japonya	88,086		
Kanada	736,514		
İSLAM ÜLKELERİ		39,436,586	% 13,3
I- BASRA KÖRFEZİ ÜLKELERİ		8,799,611	
S. Arabistan	8,715,611		
Kuveyt	84,000		

II- DİĞER İSLAM ÜLKELERİ	30.636.975	
Mısır	3.707.763	
Suriye	1.442.347	
Libya	7.438.253	
Ürdün	692.929	
Tunus	6.902.058	
K.K.T.C.	434.152	
Lübnan	119.473	
Cezayir	9.900.000	
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	14.724.498	% 5.2
Bulgaristan	6.358.917	
Rusya	5.116.183	
Romanya	736.526	
Makedonya	54.727	
Çek Cumhuriyeti	50.505	
Litvanya	2.407.640	
TÜRK CUMHURİYETLERİ	317.900	% 0.1
Kırgızistan	108.900	
Özbekistan	209.000	
DİĞER ÜLKELER	8.602.893	% 0.4
Hindistan	6.124.594	
İsrail	1.776.850	
G. Afrika Cum.	284.881	
Singapur	416.568	
TOPLAM	317.588.926	%100
Ülke Dağılımının Yapılamadığı Değer	77.913.037	
GENEL TOPLAM	395.501.963	

III 10. ESKİŞEHİR'DEKİ DEV ŞİRKETLERDEN ÖRNEKLER :

1. ETİBANK KIRKA BORAKS İŞLETME MÜESSESİ
2. ARÇELİK A.Ş.
3. EZCACIBAŞI YAPI GER. A.Ş.
4. ARAPOĞLU GİYİM SANAYİ A.Ş.
5. MAGNESİT A.Ş.
6. TUSAŞ MOTOR A.Ş.
7. DEMİRER KABLO A.Ş.
8. SÖĞÜT SERAMİK SANAYİ A.Ş.
9. TÜRK DEMİR DÖKÜM FABRİKALARI A.Ş.
10. SARAR A.Ş.
11. CİCİSAN A.Ş.
12. ETİ GIDA A.Ş.
13. ÇETİNKAYA GİYİM A.Ş.
14. TOPRAK KAĞIT A.Ş.
15. DOĞRUÖZ GİYİM A.Ş.
16. TÛLOMSAŞ A.Ş.
17. ESEN ESKİŞEHİR MAKİNA A.Ş.
18. HİSARLAK MAK.SAN. VE TİC. A.Ş.
19. HALİSER A.Ş.
20. COMAG A.Ş.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOCAELİ VE SAKARYA'DAKİ SANAYİ GELİŞMENİN YARATTIĞI SORUNLAR VE ALTERNATİF BÖLGE : ESKİŞEHİR

I KOCAELİ'NDEKİ SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİLERİ

I 1. ÇEVRE KİRLİLİĞİNE NEDEN OLAN ETKENLER :

Kocaeli ilindeki çevre kirliliğine neden olan etkenlere geçmeden önce çevre, çevre kirliliği konularına bir bakış yapmak istedik.

Genel olarak çevre, bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış şart ve faktörler toplamı olarak tanımlanmaktadır. Ekolojistlere göre çevre, evrende bireyle ilişkili canlı ya da cansız her şeyi ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Toplum bilimlerde çevreyi, bir bireyin bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik, toplumsal ve kültürel yaşamını etkileyecek dış şartların tamamı şeklinde tanımlamaktadırlar. (67)

Coğrafi açıdan çevre ise, insanın çevresi içindeki her türlü faaliyetinin incelenmesi, insanla çevresi arasındaki karşılıklı etkileşiminin kurullarının ortaya konulmasıdır. Çevreyi doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

Doğal çevre ise canlı (insan) müdahalesi bulunmadığı için değişikliğe uğramamış, tahrip edilmemiş çevre olarak tanımlanmaktadır.

Yapay çevre ise canlı (insan) müdahalesi ile oluşturulan değişikliğe uğratılan çevre olarak tanımlanmaktadır. Çevre kirliliği (sorunları) ise; insanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ile yapay çevrede var olan olumsuzluklar ve her iki çevrede de görülen sorunlardır.

(67) ATSO Türkiye ve Sakarya'da Sosyo Ekonomik Açından Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Mayıs,96 S.3.

Bu sorunlar dar anlamda hava, toprak, su kirlenmesi ve bu kirliliğin çevrede yaşayanlar için tehlike yaratmaya başlaması olarak algılanırken günümüzde kirlenme dışında pek çok sorun çevre sorunu olarak sayılmaktadır.

Çevre sorunu genel olarak nüfus artışı, nüfus artışının doğal kaynaklar üzerinde yarattığı etki, buna bağlı refah ve kalkınma sorunları, insan kültür ve uygarlığının doğal örtü ve canlı sistemini yok etmesi, sanayileşmenin yarattığı çevre kirliliği, ekonomik büyüme ve sanayileşmenin denizler, ırmaklar, ormanlar üzerindeki etkileri ve insan sağlığı üzerinde yarattığı tehlike gibi sorunlar olarak tanımlamak mümkündür.

Çevre sorunlarının nedenlerini de kısaca sıralamak gerekirse; çevre sorunlarının belli başlı nedenlerini nüfusun genel ve bölgesel anlamda artışı, düzensiz şehirleşme ve göç, yerleşim birimlerindeki artış, kişi başına kullanılan enerji, su kağıt ve kömürde artış, orman tahribi ve erozyon, orman yangınları, aşırı ortalama ve doğal bitki örtüsünün tahribi, kanunsuz ve aşırı avcılık, konut ve işyerlerinde kalitesiz yakıt kullanılması, sanayi tesislerinin neden olduğu kirlilik, motorlu araçlar ile deniz araçları, maden, kireç, taş ve kum ocakları, gübre ve zirai mücadele ilaçları, imha edilen beşeri ilaçlar, atmosferik özelliklerden kaynaklanan problemler, inşaat kalitesinde ve ızalasyonda yetersizlik, atık sular, çöp ve katı atıklar, sulak alanların ve göllerin kurutulması, yanlış arazi kullanımınıdır.

Çevre kirliliğinin genel nedenleri şu başlıklar altında toplanır;

- a) Nüfus ve çevre sorunları,
- b) Kentleşme ve çevre sorunları,
- c) Gıda, Tarım, Toprak ve çevre sorunları,
- d) Sanayileşme, atıklar ve çevre sorunları olarak gruplandırabiliriz (68).

Bu tanımlamalar ışığı altında Kocaeli ilinin çevre kirliliğine neden olan etkenlere; genel görünümüne baktığımızda; Kocaeli ili, İzmit körfezinin doğal bir liman olması, İstanbul gibi büyük bir ticaret merkezine yakın bir konumda bulunması ve transit karayolu taşımacılığına imkan vermesi nedeni ile 3626 kilometrekare yüzölçümü ile Türkiye'nin en küçük ili arasında olmasına rağmen Türk sanayi üretimi içinde de % 20.43'lük üretim payı ile en büyük 4 il içerisinde yer almaktadır. Sanayileşme hızı bakımından ülkemizin en önde gelen illerinden biri olan ilimizde yoğun sanayileşme ile birlikte 70'li yıllardan günümüze değin çok hızlı bir nüfus artışı yaşanmış ve özellikle Türkiye'nin en önemli ticaret merkezi olan İstanbul'a yakınlık, sürekli burada çalışmak üzere gelen bir nüfus trafiği yaratmıştır.

Bir yandan hızlı nüfus artışı, diğer yandan gelişen teknoloji önemli çevre sorunlarını gündeme getirirken kamu oyunda çevre bilinci de oluşmaya başlamıştır. Kocaeli'nde 70'li yılların başından itibaren bilimsel kuruluş ve üniversitelerce kirliliğin önlenmesi ve giderilmesi amacıyla projeler üretilmeye başlanmıştır. Nedeni ise yıllardır başı boş kalan sanayi atıklarının artık çevreyi, insanları ve hayvanların yaşamını tehdit eder boyuta gelmiş olmasıdır. Çevre sorunları bilindiği gibi sanayileşme süreci ile olmuştur. Sanayileşme her ne kadar ülkenin veya o bölgenin kalkınmasında anahtar faktör kabul edilirse de, doğal kaynakları harcaması, enerji tüketimi ve imalat prosesleri sonucu yarattıkları kirlilik ve atıklar nedeniyle aynı zamanda çevre sorunlarının da önde gelen nedenlerinden biri olmuştur.

Kocaeli ilinde de endüstrileşmenin hızlı artışı nedeni ile yaşanan endüstriyel atık su kirliliğinin tespiti amacıyla 1984 yılında İ.T.Ü.'ne İzmit körfezindeki kirlenmenin önlenmesi ve giderilmesi için bir çalışma yapılmış, Bu çalışmada İzmit körfezine mevcut sektörlerden 1984 yılı itibariyle atılan organik yükler eğer hiç bir işleme tabi tutulmazsa 2005 yılında kirlenmenin ne boyuta varacağı konusunda olmuştur.

1970'li yıllardan bu yana Kocaeli körfezinin kirlenmesine neden olan 27 sanayi kuruluşu, 1993 yılında yapılan bir araştırma sonucu tespit edilmiştir. Bu 27 kuruluşun filtre takmadığı ve atıklarıyla körfezin kirlenmesine neden oldukları tespit edilmektedir. Bazıları ise ekonomik ömrünü tamamladıklarından kapanmışlardır.

Kocaeli ilindeki sanayileşmenin etkileri olarak ortaya çıkan, sadece atık su sonucu körfezdeki kirlilik ve körfezdeki doğal yaşamın ölmesi, balık ölümleri, yosun ölümleri ve çevreye yayılan körfez çöplüğünün kokusu değildir. Aynı zamanda sanayileşen şehirlerin çoğunda yaşayan göçle gelen nüfus yoğunlaşması ve bunların kırsal kesimden gelerek, kentin görünümünü kırsal kesime dönüştürme etkisi; örneğin evlerinde hayvan besleme, ağllar oluşturmak, ekonomik güçlükler nedeniyle gece kondulaşma, sıvasız, badanasız, kırık, dökük görünüm ile görsel kirliliğin oluştuğunu hepimiz biliyoruz.

Büyük sanayileşen kentlerin lepsinin sorunları olan hava kirliliği, atık su kirliliğinin yanısıra, eksoz kirliliği, gürültü ve katı atık kirliliği, trafik kirliliği, gibi sorunların çevre kirliliğini oluşturan etkenler olduğunu hepimiz biliyoruz. Bunun için de bir kentin sanayileşmeden önce alt yapı tesislerini, gelişim planlarını ve sonuçta ne gibi sorunlarla karşılayabileceğini önceden görerek önlemlerini alması gerekmektedir.

I 2. KOCAELİ ÇEVRE KİRLİLİĞİNDE BUGÜNKÜ DURUM :

Bugün Kocaeli'de yaşayan herkes anlamıştır ki, bu şehiri yaşanmaz hale getiren bu şehirdeki oluşan gelirden pay alan ve yaşamını bu gelirle sağlayan Kocaeli halkıdır.

Bir yandan hızlı bir şekilde artan nüfus, diğer yandan gelişen teknoloji, yeni sanayi kolları ve yeni gelen insanlar önemli çevre sorunlarını gündeme getirirken kamu oyunda çevre bilinci de oluşmaya başlamıştır ama bunu ne zaman farketmiştir. Ne zaman ki insanlar yaşadıkları şehirde yeşil alan kalmayıp yeni yeni büyük binalar kurulduğunda, tepeler, gece kondularla dolduğunda, körfezde canlı balık kalmadığında ve körfezde deniz renginin mavi olması gerektiğini oysa oradaki rengin toprak rengi olduğunu garkettiklerinde, şehirdeki havanın teneffüs edilemez düzeyde acılık vermeye, genizlerini yakmaya başladıklarında, ve çevrelerinde tanıdık insanlar kalmadığını birbiriyle selamlaşamadıklarını anladıklarında farkına vardılar ki yaşam iyiyi gitmemektedir ve önlem alınmakta geç kalınmıştır. Çünkü çocuklar hastanelerde bilinmeyen rahatsızlıklardan yatmaktadır, yaşlılar şehirde yoktur onlar kaybolmuştur.

Biliyoruz ki; atalarımızın bir sözü vardır “Zararın neresinden dönülürse kardır” . İşte Kocaeli ilinde zaman önlemler oluşturma zamanıdır. Kocaeli valiliğince 1993 yılında “Sanayi Envanteri” çalışması ile söz konusu endüstriden körfeze atılan organik yüklerin miktar tespit çalışması başlatılmıştır. Bunu da 17.8.1992 yılında çevre bakanı Sn. B.DOĞANCAN AKYÜREK’in teşfikleri ile kurulan “Yeni Çevre Organizasyonu ve Çevre Gönüllüleri Projesi” üyeleri üstlenmişlerdir. Bunların düsturu da şu olmuştur; artık Kocaeli ilinin kirliliğini Kocaeli’de yaşayanlar önleyecektir ilkesi tüm halk tarafından benimsenmesi sağlanacak, halkın kitle örgütlerinin, kamu kurum ve kuruluşlarının tamamı sorunun çözümü çalışmalarına toptan katılacaklardır.

I 3 KOCAELİ’NDE ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR :

Kocaeli’nde 1970’lerden bu yana sanayinin körfezi ileri düzeyde kirleten 27 sanayi kuruluşu tespit edilmiş ve 25 tesiste arıtma tesisleri bitirilmiştir. Bugün tamamında arıtma tesisi çalışmaktadır. 27 Sanayi kuruluşunun dışında kalan tesislerde proses iyileştirmesi, kaynak israfının önlenmesi ve geri kazanım olanaklarının geliştirilmesi ile gerekli hallerde arıtma sistemlerinin devreye alınması ile kirliliğin önlenmesine katkı sağlayacağı bilinmektedir.

Bu arada Kocaeli’nde nüfusun yarattığı kirliliğini boyutları da endüstrileşmeye paralel olarak bir tırmanış göstermiştir. Ancak İzmit’te bitmek üzere olan, körfez ve Gölcük’te yapılması düşünülen evsel atık su tesisleri ile körfeze dökülen evsel atık su miktarı ve yükü tedrici olarak azaltılacaktır.

Yeni çevre organizasyon ve gönüllüleri projesi kapsamında İzmit Körfezi ve çevresi 5 bölgeye ayrılmış, her bölgede, 1 kamu görevlisi ve 2 gönüllüden oluşacak ve beyaz boyalı üzerinde “Çevre” amblemi bulunan telsiz donanımlı araçlarla gezecek gezici ekipler oluşturulmuştur. Bu ekipler çevre kirlenmesinin her türlü ihbarını değerlendirip gerekli işlemleri yapacaklardır.

Bu kapsamda, 9 adet atıksu analiz cihazı, 2 adet emisyon ölçüm cihazı, 2 adet egsoz cihazı, 1 mobil egsoz denetleme sistemi, 2 adet gürültü ölçüm seti, 4 sabit, 8 adet el, 5 adet araç telsizi, 1 vidanjör, 1 adet çöp kamyonu alınmıştır.

İlk olarak 23 Haziran ve 15 Temmuz 1992 tarihlerinde, Kaymakamlar, Belediye Başkanları, Kamu Kuruluşları, Vakıflar, Sendikalar, Siyasi Parti Kadın ve Gençlik Kolları ile Dernek Temsilcileri toplanarak bu örgütün modelini oluşturmuşlardır. Genel kurul kararıyla çevre koordinasyon kurulu oluşturulmuş ve bu kurulun alt organları olan 8 adet komite oluşturulmuştur. (69)

Sözkonusu bu komiteler:

- Proje Değerlendirme ve Geliştirme,
- Eğimi,
- Basın ve Halkla İlişkiler,
- Deniz Çevre Güvüllüleri,
- Görsel Kirliliği Önleme,
- Ağaçlandırma ve Yeşillikleri Koruma,
- Satın Alma ve Finans Komiteleridir.

Kocaeli ilindeki bu organizasyon ile birlikte çevre il müdürlüğü yıllardan beri süregelen kontrol ve denetleme faaliyetleri görsel boyutlardan kurtulmuş ve teknolojinin imkan tanıdığı her türlü teçhizat ve insan gücü ile analiz metodlarına dayalı denetleme mekanizmasına kavuşturulmuştur. Çalışmalar endüstriyel atık su kirliliği, hava kirliliği, eksoz kirliliği, gürültü kirliliği ve katı atık kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak planlanmış ve periyodik olarak teşkil edilen ekipler faaliyetlerini sürdürmektedir.

Atıksu kirliliğinin giderilmesi için:

1. Proses incelemesi ve atıksu kaynak tespiti,
2. Arıtma tesisi yeterlilik kontrolü,
3. Deşarj noktaları tespiti ve numune alınması,
4. Alınan numunenin labaratuvarında analiz edilmesi,
5. Analiz sonuçlarının değerlendirilmesi ve raporlandırılması,
6. Kanun ve yönetmelikler çerçevseinde gerekli yatırımların uygulanması, şeklinde çalışarak İzmit Körfezi'ni kirleten 102 sanayi kuruluşunda çalışmalar tamamlanmıştır.

(67) ATSO Türkiye ve Sakarya'da Sosyo Ekonomik Açından Çevre Sorunları ve Çevre Önerileri, Mayıs-1996, S.3

Hava kirliliğinin giderilmesi için:

1. Proses inceleme ve emisyon kaynak tespiti,
2. Ölçüm noktalarının tespiti,
3. MRU ve ANDERSEN cihazı ile ölçüm,
4. Ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesi ve raporlanması,
5. Kanun ve yönetmelikler çerçevesinde gerekli yatırımların uygulanması ile hava kirliliğini kontrol ekibince 82 sanayi kuruluşunda gerekli önlemler alınmıştır.

İmisyon kirliliğinin giderilmesi için Kocaeli’nde sabit ölçüm cihazları ile ölçüm yapılan 3 istasyon ve belediye’ye ait 1 istasyondan alınan ölçümler 5 yıllık emisyon kadastro olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca İzmit merkezinde “İmisyon ölçüm grubu” tarafından imisyon açısından gayri müsait durumda olan noktalarda mobil cihazlar ile kükürtdioksit ve partiküler madde ölçümleri yapılarak vilayet girişindeki ışıklı pano ile ilan edilmektedir. Böylelikle ilimizde mevcut 3 ayrı sabit istasyonda 24 saatlik ortalama kükürtdioksit ve partiküler madde ölçüm verileri alınabildiği gibi saatlik imisyon değişimlerinin de mobil ölçüm cihazları ile tespit edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca, Tüpraş tarafından ülkemizde % 15.3 oranlarında kükürt içeren kalorifer yakıtları tek cins indirilerek % 1.5 kükürt içerikli tektip düşük kükürtlü kalorifer yakıtı üretimine başlanmış olup; 1992-1993 kış sezonunda 5 ve 6 numaralı fuel-oil’e göre dizayn edilmiş yakma sistemlerinin özel kalorifer yakıtı için hızla çalışmalara geçilmiştir. (70)

Egsoz kirliliğinin giderilmesi için çalışmalara 1 adet benzinli motorlar için 2 adet dizel motorlar için gaz ve duman ölçüm cihaz ve yazıcıları alınarak emniyet teşkilatına kullanılmak üzere verilmiştir. Bu cihazlar ile 13145 araç muayene edilmiş ve değerleri bozuk olanlar tamir ettirilmiştir. “Çevre Dostu” pulu veren yönetmelik gereği de mobil egsoz denetleme sistemi oluşturulmuş ve yasalara uygun olarak kontroller yapılmıştır.

Gürültü ve katı atık kirliliğinin giderilmesi için mobil ekipler kurulmuş ve halktan gelen başvurular anında değerlendirmeye alınmaktadır. Ayrıca üniversite ile müşterek gürültü haritası çıkartılmıştır. Buna göre 13 yerde 31 ölçüm yapılmış, 12 işyeri uyarılmıştır. Bir kısmı da cezai müeyyidelere çarptırılmıştır.

(70) Kocaeli Valiliği, Çevre İl Örgütü Toplantı Kararlarından.

Deniz kirliliği için ise Deniz Komitesi ile Deniz Ekibi koordineli olarak çalışmaktadırlar Deniz ekibine deniz kirliliği ile ilgili ulaşan ihbarlar hemen değerlendirilerek müdahale edilmekte ve numuneler alınmaktadır. Alınan numuneler Sintine ve Malast atıkları tespit cihazında analiz edilerek suç oluşmuşsa ceza uygulanmaktadır. ayrıca kenardan denize yapılan atık akıtma yerleri de tespit edilerek önlemler alınmakta denize akan derelerinde akıntılarının kontrolü yapılarak denize ulaşacak kirliliğin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Amaç Kocaeli'nin bozulmuş olan doğal dengesini koruma altına alarak daha çok kirletilmesini önlemek ve duraklamayı sağlamak, ardından da kendi dengesini kurmasına yardımcı olmak şeklinde çalışılmaktadır. Başarı gelecek nesille doğru orantılıdır.

I. 4. SONUÇ VE ÖNERİLER :

Kocaeli ilinde kurulan çevre il müdürlüğü ile müşterek çalışan yeni çevre organizasyonu ve çevre gönüllüleri bütün bir ekip halinde çalışarak sanayi envanterini oluşturarak 6 aylık periyotlar ile alınacak sanayi verileri modelin dinamik halde işlemlerini temin edecektir. Deniz ekibi tarafından toplu deşarşlar tespit edilerek derelerin kirlilik profili çıkartılmıştır. Atık su arıtma tesisleri bitirilmektedir, böylece evsel atıksunun önüne geçilecektir. Motorlu taşıtlardan kaynaklanan kirliliğin önüne geçilmesi için Temmuz 1995 ayına kadar 74803 motorlu araç gaz kontrolü yapılmıştır.

Kocaeli ilinde yayın yapan 22 adet mahalli radyodan değişik zamanlarda çevre konularında yayın yapılarak halkın bilinçlenmesi hedeflenmektedir.

Kocaeli il özel idaresi tarafından "Koceli Çevre ve İmar Karuma Birliği Projesi" oluşturulmuştur. Koruma birliğinin çalışmalarının amacı birliğe dahil köylerin imar ve çevre sorunlarının çözümü için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Bu maksatla çevre kirliliğini önlemeye köylerden başlayıp şehre ulaşmasının önüne geçmek olacaktır.

Belediye sınırları içinde veya dışında olsun çarpık yapılanmaya köylerde dahi engel olmak ve gecekondulaşmanın önüne geçmek. Bu amaçla gezici ekiplerin muayyen zamanlarda köyleri de kontrol altında tutmak, ilaçlamak, hayvan gübrelere açıkta kalmasını önlemek şeklinde görev yapacaklardır. Sonuç olarak; endüstriyel nitelikli atıksu kirliliğini periyodik denetlemelerle ve gerekli yaptırımları temin ederek minimuma indirmek, evsel nitelikli atıksu kirliliğini, kanalizasyon projesini mümkün olduğunca kısa sürede devreye alarak ve merkezi atıksu arıtma tesislerinde atık suların arıtılıp deşarşını sağlayarak, katı atıkları uygun teknolojilerle bertaraf ederek, temiz hava planları yaparak 1995'li 96'lı yıllarda daha temiz, yaşanabilir bir Kocaeli yaratmaktır. (71)

(71) Kocaeli Valiliği, Çevre İl Örgütü Toplantı Kararlarından.

II SAKARYA'DAKİ SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE ETKİLERİ :

II 1. ÇEVRE KİRLİLİĞİNE NEDEN OLAN ETKENLER :

Sakarya ili, son yıllarda önemli çevre kirlenmesi olayı ile karşı karşıyadır. İl hava kirliliği açısından, özellikle kış aylarında hem evsel ısınma amaçlı hem de endüstriyel amaçlı yakıt kullanımı aynı zamanda da yakıt araçlarından kaynaklanan eksoz gazları ile yoğun bir kirlenmeye maruz kalmıştır. Ayrıca bazı büyük fabrikaların (Şeker fabrikası, Ziraî Donatım, Vagon) şehir merkezinde bulunması hava kirliliğini önemli oranda arttırmaktadır. Bütün bu havayı kirletici etkenler 1989-1995 yılları arasında kışın belirli aylarında hava kirliliği kontrol yönetmeliğinin belirlediği kirlilik sınırının üzerine çıktığı görülmektedir. Günümüzde gittikçe artarak rahatsız edici etkisini sürdüren çevre kirliliklerinden biri olan gürültü, Sakarya İlinde büyük problem oluşturmaktadır. Özellikle şehrin düzensiz ve plansız yerleşimi, yetersiz ulaşım yolları, trafiğe çıkan araç sayısının hızla artması, plansız yapılaşma ve yapılara bitişik yolların çokluğu, sürekli artan nüfus, yeşil alan azlığı ve bu alanların gün geçtikçe yok edilmesi gürültünün boyutlarının artışı en önemli etkidir.

Sakarya ili ve diğer komşu illerin en önemli su kaynaklarından birini oluşturan ve dünyanın 4 tatlı su gölünden biri olan Sapanca gölü malesef son yıllarda önemli derecede kirlenme ve kirletilmeye maruz kalmıştır. Aynı şekilde şehre paralel ve doğusundan geçen Sakarya nehri, yoğun kirletilme ve kirlenmeye maruz kalmıştır. (72)

Şehirde birinci derecede kirlenme sorunu olarak ortaya çıkan Sapanca gölü ve Sakarya nehrindeki su kirlenmesi olayının nedenlerini ayrı başlıklar halinde ele almak istedik ki o zaman Sakarya'daki sanayinin çevre kirliliğine ne boyutta zarar verdiğini hepimiz kolayca anlayabilelim.

(72) Sakarya Gazetesi, Adapazarı, 26 Eylül 1994 Sapanca Gölü Başlıklı Yazı.

II 2. ÇEVRE KİRLİLİĞİNDE BUGÜNKÜ DURUM :

Sakarya ilindeki çevre kirliliğini örnekleyen iki dışı vurdandan bahsetmişim, ancak bilindiği üzere son yıllarda birden tarımdan sanayiye geçiş yapan Sakarya bana göre gafil avlanmıştır. Yani beklemediği bir anda piyangodan büyük ikramiye bulmuş gibi Kocaeli ve İstanbul'dan kaçan bir ağır sanayiye kucağına almış ancak; önceden bir plan ve altyapı yapmadığından bu sanayiyide kaçırarak istemediğinden kucağında tutmaya devam ediyor. Fakat o da ne kucağını açıp sınıksız sarıldığı büyük sanayi kucağına ağır gelmeye ve çevreye zarar vermeye başladı.

Biraz bunlardan bahsedelim başta bir organize sanayi bölgesi seçilmediği için gelen ağır sanayi en güzel ve düzgün olan tarım arazileri üzerinde birbir yayılmış ve bu bölgedeki ovalarda yetişmekte olan patatesi, pancarı, mısır, buğday, soğan ve güzel tatlılarıyla ün yapan kabağını yetiştirdiği tarlayı kaybetmiş. Bu kayıp yetmezmiş gibi birden tanımadığı nereden çıkıp geldiklerini bilmediği komşuları oluşmuş, bunlarla ekmeğini paylaşmak zorunda kalmış. Nüfusu arttıkça yerleşim yerleri gelişigüzel irili, ufaklı çarpık bir şekilde boy göstermiş, insanları buralara taşımak için taşıtların sayısı beklemedik bir anda türemişler. Bu araçların kullandığı kalitesiz yakıt hava kirliliğine neden olurken, bu taşıtların gelişi güzel, zamanlı, zamansız klakson çalarak ta gürültü kirliliği ile başbaşa kalınmıştır. Özellikle kış aylarında araçların egzost gazları evlerde yanan kalitesiz yakıtların oluşturduğu kirlilik şehrin üzerine kara bulutlar getirmektedir.

Gelelim Sapanca gölü meselesine yani yediden yetmiş herkesin kıyısına gidip oturduğu, hafta sonu huzur bulduğu, eskiden güzel balıkların tutulduğu, insanların serinlediği yeşille mavinin uyumunu seyrettiği o canım tatlı su birikintisine.

Bilimsel otorite sahipleri şimdi bu tatlı göl için ne diyorlar; "kalıcı önlemler alınmadığı takdirde, kana kana içtiğimiz bu tatlı su içilebilir su olma özelliğini yitirmesi kuvvetle muhtemeldir."

Sapca gölü tabii güzelliği ve topografik yapısı itibariyle yerleşmeye, sanayi kuruluşlarına ve tarıma çok elverişli bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda ulaşım olarak çok elverişli bir konumdadır. Sapanca gölünün kuzey ve güneydeki dağlardan inen sular, dereler, bunun yanında göl dibinden kendiliğinden kaynayan kuvvetli sularla beslenmektedir. Çeşitli balıklar yetişmektedir.

Seka, İpraş, Petkim gibi büyük işletmeler bu gölden su temin etmektedirler. Bu göl iki komşu il Kocaeli ve Sakarya sınırları içerisinde kalmaktadır. 33 Km. kıyı uzunluğuna sahip olan gölün 13 kilometresi Kocaeli; 26 kilometresi ise Sakarya il sınırlarında bulunmaktadır. Kuzeyden E5 karayolu, güneyinden TEM otoyolu ve Demiryolu geçmektedir. Anlayacağınız etrafı yollarla ve yerleşim birimleriyle sarılmış, kuşatmaya alınmış kale gibidir. İşte böylesine sık boğaz edilmiş bir doğa harikası malesef bu baskıya dayanamamış ve kirliliğe teslim olmuştur. Bunu kimler yapmıştır? (73)

Göl civarındaki ve kıyısındaki yerleşimlerden ve fabrikalardan veriler atık sular, yerleşim alanlarının kanalizasyonları özellikle "Sapanca" ilçesinin evsel atık suları göle akmaktadır. Gölün kenarındaki diğer yerleşim yerleri de gerek kanalizasyon gerekse defosoptik sızıntıları etraftaki göle akan dereler kanalıyla göle akmaktadır. Ayrıca göl kenerındaki benzin istasyonları, Tem oto yolu atıkları, DDY, Otel, Restaurantların ve ticari işletmelerin atıkları gölü kirletmektedir.

Gölün çevresindeki mevcut sanayi tesisleri (Seğmen Ondolün) gibi fabrikalar yıllarca atık sularını göle bırakmışlardır. Sapanca gölünün doğasını tehdit eden bir diğer unsur da etrafındaki tarım alanlarında kullanılan verimi arttırıcı suni gübreler, ilaçlar ve zehirlerin atık su bulaşıkları, yağmur sularıyla yamaçlardan çukura yani göle akmaktadır.

Bir diğer tehditte yazın kuruyan derelerdir. Bu dere yatakları yazın boş kaldığında her türlü kurtulunmak istenen atığın çöplüğü haline gelmektedir. Oysa kışın yağışların artmasıyla bu kuru ve çöplük dolu dereler canlanmakta ve atıklarını göle taşımaktadırlar.

İşte bütün bu kirlitici etmenlerde savaşamayan, kendini yenileyemeyen mikroorganizmalar, planktonlar yorgun düşüp ölmekte ve kendini yenileyemeyen Sapanca gölü gün be gün herkesin gözleri önünde yitip gitmektedir.

(73) ATSO, a.g.e, S.55

Sakarya ilinin çevre kirliliğinden söz ederken birde bu ile ismini veren Sakarya nehrinden biraz söz edelim. Afyon'un Bayat yaylasından doğup; Eskişehir, Bilecek, Sakarya ili sınırlarından geçerek Karadeniz'e dökülmektedir. Önemli kolları; Bayat, Porsuk, Ankara, Kirmir, Aladağ, Ova, Göksu Çayı, Karasu, Seydisu, Söğüt deresi, Göynük Çayı, Mudurnu Çayı ve Çark deresi, Sarısu, Çandırız'dan oluşmaktadır. Uzunluğu tam 824 kilometredir. Sakarya nehri Hidroelektrik enerjii elde edilmesi su temini, sulama, taşkın kontrolü ve taşımacılık gibi çok amaçlı projelerin gelişimi için uygundur. Son zamanlarda bu nehirde de görülen aşırı sanayi atıkları kirliliği sonucu binlerce balık ölümleri meydana gelmiştir. Ayrıca tarım alanları sulamasında kullanıldığından elde edilen Sebze, meyve ürünlerinde de yabancı zehirli maddelere rastlanmıştır. Bu nehirdeki kirliliğin nedenleri havza boyunca yan kollardan akarsuya büyük ölçüde kirlilik yükü geldiği görülmektedir. (74)

II ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR :

Sakarya ilinde son yıllarda artan sanayi yatırımları ve firmaların da etkisiyle nüfusta ve dolayısıyla her türlü ekonomik değerler artarken beraberinde sorunlarda getirmiştir. Bunların başında hava, su, gürültü, doğa kirliliği gibi çevre sorunlarını getirmiştir. Özellikle kış aylarında karşılaşılan hava kirliliği tehlikeli sınır değerlerinin üzerine çıkmakta ve insanları yaşamını tehdit etmektedir. Bunun için bir dizi önlemler almak gerekmektedir.

- İlde evsel yakıt olarak kalorisi yüksek yakıt kullanımı,
- Kışın yakılan kaloriferlerin bakımı ve ehil kişilerce yakılması gereklidir.
- Uygunsuz kalorifer yakımı yasal yollarla cezalandırılmaktadır.
- Şehir merkezinde kalan fabrikaların filtre takması ve sıkı kontrolü yapılmaktadır.
- Bir an önce şehirde doğal gaza geçilmelidir.
- Taşıtlardan kaynaklanan sorunlar il çevre teşkilatı ve trafikçe yakın takibe alınmaktadır.

(74) ATSO Türkiye ve Sakarya'da Sosyo Ekonomik Açından Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri,
Mayıs,96 S.58

Sapanca gölü için bugün neler yapılıyor ve yapılabilir şeklinde araştırma yaptığımızda, Sakarya ilinin içme suyunu karşılayan Sapanca gölü için master plan yapılmaktadır. Gölün korunmasına ilişkin yasalar iki ilin valisi ve heyetleri tarafından müşterek yapılan Sapanca gölünü koruma konulu toplantıda ele alınmış ve uygulanmasını Kocaeli ve Sakarya il valileri bizzat ilgileneceklerdir.

Çevre kirliliği fonundan ilave fonlar aktarılarak gölün çevresini saran atık su ve kanalizasyonları toparlayıp göle ulaşmasını engelleyen bir proje çalışmaya başlatılmıştır.

Göl çevresinde yeni sanayi tesisi kurulması yasaklanmaktadır. Göl çevresi ağaçlandırılmalı ve orman tahribatı önlenmelidir ki gölün su kaynakları kurumasin. Ziraat ilaçlarının göle ulaşmasını önleyecek tedbirler alınacaktır.

Sakarya Nehrindeki kirlilikle ilgili ise şu önlemler alınacaktır:

- Sakarya nehri kirliliği yalnız Sakarya ilinin sorunu değildir. Dolaylı veya direkt diğer illeri de kapsayan bir bölgesel master plan dahilinde proje hazırlanacaktır.
- Yapılacak bu proje ile bölgesel analizler yapılarak gerekli önlemler alınacaktır.
- Sakarya nehrinin kıyısında yerleşmiş bulunan tüm yerleşim alanları kirletmemeye özen gösterecek önlemler alınacaktır.
- Fabrika atık suları filtre edilmeden nehre bırakılmayacaktır.
- Sakarya nehrinin kenarındaki yapılan ilaçlamalarda da gerekli önlemler alınacaktır.
- Sakarya ili sınırlarındaki nehrin yakınındaki çöplük alan ıslah edilecektir.
- Sakarya nehrine direkt olarak birleşen Çark deresi, proje kapsamına alınarak ıslah çalışmasına bir an önce başlanacaktır. Bütün bu çalışmalar ancak sorunun büyümesine engel olabilecek seviyede kalmaktadır. Asıl önemli olan bu kararlı çalışmanın ardından sorunun tamamen izola edilmesini sağlayacak ekonomik ve sosyal tedbirlerle iyi sonuca varmaktır. (75)

(75) ATSO, a.g.e, S.61

Son yıllarda önemli ölçüde kendini hissettiren Sakarya çevre sorunlarının başında hava kirliliği olmak üzere su, gürültü, zirai ilaçların ve kimyasal gübrelerin yarattığı kirlilik şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Çevre kirliliğinin ortaya çıkışının en önemli nedenleri ise daha öncede belirtildiği gibi nüfus artışı ve kentleşme, toprak, tarım ve gıda sorunu, sanayileşmenin yarattığı kimyasal ve madeni atıklardır. Nüfus artışı, sınırlı olan doğal kaynaklara aşırı talep yaratmış, bu kaynakların bilinçsizce kullanılması ve aşırı tahribatı sonucu, önemli çevre sorunlarıyla karşılaşmıştır. Ayrıca, kentlere göç olgusu başlamış ve birçok problemlerle karşılaşmıştır. Nüfus artışı ile birlikte toprak parçası ve tarımsal alanlar yerleşim birimleri haline getirilerek tahrip edilmiş, aşırı talebi karşılamak için tarımda verimliliği arttırmak amacıyla, suni gübre ve ilaç kullanımı artmış, bu durum su kaynakları olan Sapanca ve Sakarya nehrinin kirlenmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur.

Sanayi devrimi ile başlayan sanayileşme hareketi, 1960'larda gelişmiş ülkelere çevre kirliliği sorununu önemli boyutlara ulaştırmıştır. 20 nci yüzyıllara gelindiğinde artan nüfus artışı ile birlikte tüketim gereksiniminin artması, sanayileşmenin artmasına ve hızlanmasına dolayısıyla doğanın kirlenmesine ve ekolojik dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 20 nci yüzyılın son çeyreğinden itibaren batı ülkelerinde çevre kirlenmesinin yarattığı olumsuz etkiler karşısında çevrecilik hareketi başladığı ve bir takım tedbirlerin alındığı görülmektedir.

Bütün bu nedenlerin ışığında çevre sorunlarının ortaya çıkmasında ve artışında iki önemli etken nüfus artışı ve ekonomik kalkınma ile birlikte sanayileşme olgusudur.

Çevre sorunlarıyla mücadele öncelikle üç noktanın saptanması gerekmektedir. Bunlar, çevre kirliliğinin zararları ve mücadelenin faydaları, optimum mücadele düzeyi ve optimum düzeye ulaşma yöntemleridir. Bu yöntemler ile etkin bir çevresel mücadele söz konusu olacaktır.

Sakarya ilinin içme su kaynağı olan Sapanca gölü, yerleşim alanlarının ve ticari kuruluşların çöp ve foseptik atıkları, sanayi kuruluşlarının endüstriyel atıkları, tarımsal atıklardan, E5 karayolu ve otobandan kaynaklanan kirlilik, şeklinde yoğun kirliliğe maruz bırakılmıştır. İçme su kaynağı önemli tehdit altında bulunmaktadır. Bunun önlenmesi için bir takım önlemler alınarak çalışmalar başlatılmıştır. Sapanca öncelikle bakanlıkca proje kapsamına alınarak ıslah çalışmalarına başlanmıştır. Bu ıslah çalışması için fon oluşturulmuştur. Evsel atıkları önlemek için gölün çevresinde drenaj çalışmaları başlatılmış ve yeni sanayileşme alanlarının göl'den uzak tutulması için bir dizi kararlar alınmıştır.

Sakarya nehrinin kirliliğinin önlenmesi için ise bölgesel bir çalışmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve nehre kıyısı bulunan bütün illerin kirletilmeyi önleyici tedbirleri bilakis kendilerinin takip ederek gerekli projeleri üretmeleri ikaz edilmiştir.

Sakarya ili kendi üzerine düşen Çark deresinin ıslahını üstlenmiş ve Sakarya nehrinin kıyısındaki çöp alanının yerini değiştirerek, bu alanın ıslah çalışmalarına başlanmıştır. Bütün bu çalışmalar uzun süreli ve devamlılık arzeden çalışmalar olduğundan sonuçların her yıl ölçüm ve takibi yapılacaktır (76).

(76) ATSO, Y, a.g.e, S.64

III ALTERNATİF BÖLGE : ESKİŞEHİR

III 1. ESKİŞEHİR ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNİN DURUMU :

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde OSB'lerinin kuruluş hedefleri arasında farklılıklar vardır. Gelişmiş ülkelerde OSB'ler daha çok sanayinin uygun dağılımını ve düzenli şehirleşmeyi sağlama aracıdır. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ise OSB'lerinin kuruluş hedefleri 3 ana başlık altında toplanabilir.

- a) Sanayileşme
- b) Bölgesel Kalkınma
- c) Şehirlerin Kalkınması

a) Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme olgusuna kalkınmanın temel basamağı olarak bakıldığı daha önce belirtilmiştir. Türkiye'nin bir tarım ülkesi durumundan bir sanayi ülkesi durumuna gelmesi kalkınma planlarının hedeflerindedir. Ancak, tarımdaki potansiyelin değerlendirilmesi gereği de vurgulanmaktadır.

Sanayileşme; genelde sanayi yatırımlarının teşviki, küçük ölçekli sanayinin teşviki, yabancı sermaye ve yatırımın ülkeye getirilmesi, belirli üretim kollarının desteklenmesi olarak ele alınabilir. Bu amaçların hangisinin benimseneceği ülkeden ülkeye değişmektedir.

b) Bölgesel kalkınma hedefinin alt amaçları sanayinin merkezleştirilmemesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasıdır. Diğer bir deyişle, sanayileşmeyle eş anlamlı kullanılan kalkınmanın bölgeler arasında dengeli dağılımı OSB'lerinin kuruluş amaçlarındandır. Hızlı sanayileşme çabalarının en önemli sonuçlarından biri sanayi birimlerinin büyük merkezlerde toplanarak bölgeler arasında bir dengesizliğin ortaya çıkmasıdır.

Bugünün modern ekonomilerinde OSB'leri, bölgeler arası dengeli kalkınmanın en önemli aracı olarak kabul edilmektedir. Bu yolla sanayileşmiş bölgelerin aşırı büyümesi önlenirken, geri kalmış yörelere yatırım fırsatı tanınmaktadır.

c) Köyden kente nüfus akımı, şehirlerde düzensiz yerleşmeler ve şehrin içindeki sanayi kuruluşlarının yarattığı çevre sorunları sanayileşme çabasındaki gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından. OSB'lerinin kuruluşu şehir planlamasına bu açıdan bir katkı amacını taşır. Genellikle OSB'ler şehirlerin birkaç kilometre dışında kurulmakta, düzenli sanayi yerleşimi, çevre kirliliğini ve trafik kargaşasının şehir dışına kaydırılmasını sağlamaktadır. (77)

Organize sanayi bölgesinin hakkında bilgi verdikten sonra şimdi Eskişehir organize sanayi bölgesi hakkında bilgi verecek olursak Eskişehir OSB'nin kuruluşuna Bakanlar Kurulunun 18 Aralık 1969 gün ve 6/12778 sayılı kararı uyarınca karar verilmiştir. Altyapı inşaatına 1973 yılında başlanmış ve 1976 yılında bölge tümüyle sanayicinin hizmetine açılmıştır. Altyapı ve diğer hizmet binalarının tamamlanması için Halk Bankası nezdindeki fondan 42.293.000.- TL.'lık kredi sağlanmış, Eskişehir özel sektörünün de desteği ile toplam 76.583.000.- TL. harcanmıştır.

YERİ	:	Eskişehir-Ankara Karayolu bitişiğinde, Eskişehir'e 10 Km. uzaklıktadır.
TOPLAM ALANI	:	2.922.116 Metrekare
GELİŞMİŞ ALANI	:	1.000.000 Metrekare
BİRİNCİ GELİŞME ALANI	:	1.873.644 Metrekare
YEŞİL ALANI	:	153.518 Metrekare
KURULUŞ SAYISI	:	51
FAAL KURULUŞ SAYISI	:	37
ARSALARIN SATIŞ KOŞULU	:	Faizsiz, 5 eşit taksitte.

Halen gelişmiş olan bir milyon metrekarelik alan tümüyle dolmuş durumdadır. Birinci gelişme alanında altyapı çalışmaları kısa sürede tamamlanacaktır. Bu alandaki parsellerin çoğu satılmış olup, halen faaliyetler devam etmektedir.

(77) Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Kasım, 1985, Cilt-2, Sayı 2.

Arsa fiyatları 70'li yılların 45 TL./Metrekaresi ile karşılaştırılınca oldukça yükselme göstermiştir. Buna en önemli neden Sanayi ve Ticaret Bakanlığının uygulaması neden olmuştur. Bakanlıkça verilen kredinin faizi % 5'den % 15'e, borcun süresi 25'den 15 yıla indirilince, ucuz arsa satışları altyapı inşaatı ve diğer hizmetler için gerekli harcamaları karşılayamaz hale gelmiştir. Yeni fiyatlar ise parsellerin satış oranını düşürmüştür. Eskişehir OSB, ESO tarafından oluşturulan Bölge Yönetim Kurulunun yönetimi altındadır. OSB'nin bakanlık fonu dışında, normal günlük hizmetlerin sürdürülmesi için yararlandığı finansman kaynağı ESO ve işletmelerden elde edilen gelirlerdir.

Bölgeden parsel almak isteyen işletmelerin talepleri, üretim konusu ve çevre kirliliği açısından sakıncalı değilse kabul edilmektedir. İşletmelere bölgenin neresinden parsel verileceği ise, kurulacak fabrikanın büyüklüğüne, hangi dalda üretim yapılacağına ve üretim sonucu ortaya çıkacak artık maddelerinin bozmayacağı gibi sanayi kollarına ait işletmelere ön tarafta yer verilmektedir. Aynı faaliyet kolundaki işletmelerin bir arada bulundurulması da bu konudaki bir başka kriterdir. (78)

Eskişehir OSB'nin amaçlarına ulaşabilmesi, bölgede yatırım yapan işletmeler yoluyla olmaktadır. OSB'nin işletmelere sağladığı her olanak Eskişehir'e yeni bir katkı demektir. Eskişehir ili, İstanbul, Bursa, Ankara gibi gelişmiş merkezlerin orta yerinde, bu merkezleri birbirine bağlayan karayolu ve demir yolları ile çevrelenmiş bir yerleşme merkezidir.

Dolayısıyla işlek limanlara olan uzaklığı da bir sorun değildir. Eskişehir'in büyük merkezlerle kurulabildiği bu bağlantı hammaddenin sağlanabilmesini, pazarlama ve satış fonksiyonlarını kolaylaştırıcı bir özelliktir.

Eskişehir ilinin işgücü potansiyelide oldukça yüksektir. İl nüfusu özellikle göçlerin ve 1950'lerde devletin başlattığı sanayileşme sürecinin etkisiyle Türkiye genelinde yüksek bir seyir izlemiştir. DİE'nin araştırmalarına göre 1965-1970 yılları arasında Eskişehir'e gelen göçmenlerin % 15'ini imalat sanayinde çalışanlar oluşturmuştur. Bu oran yıldan yıla artış göstermiştir. Daha önemlisi Eskişehir'de devlet işletmelerinin ve meslek okullarının ortaya çıkardığı vasıflı işgücü birikimi de vardır. bu sayıların özellikleri Eskişehir'i orta Anadolu'nun işgücü bakımından avantajlı bir ili durumuna getirmiştir. Elektrik enerjisinin imalat sanayinde önemli bir girdi olma özelliği çağdaş teknolojide giderek güçlenmiştir. Büyük enerji üretim merkezlerine yakınlık unsuru, Eskişehir ilinin enerji kullanım olanaklarını oldukça elverişli hale getirmektedir (79).

(78) Anadolu Üniversitesi, a.g.e. S.206

(79) Anadolu Üniversitesi, a.g.e. S.210

Eskişehir'in sanayileşme sürecinde imalat sanayiinin gelişmesi bu ilde yatırımcılık eğiliminin varlığını gösterir. Orta Anadolu'nun batıya açılış kapısı olarak tanımlanan Eskişehir yatırımların teşvihi için uygun bir il özelliği taşımakta olup, OSB'nin amaçlarına hizmet edebilecek ekonomik ve sosyo-ekonomik faktörlere sahiptir. Diğer bir deyişle burada üretim yapmaya karar veren yatırımcının ulaşım sorunu pek olmadığı gibi OSB'nin sunacağı bütün avantajlardan yararlanarak gelişimini zaman yitirmeden gerçekleştirebilecektir.

III 2. ESKİŞEHİR İLİ'Nİ ALTERNATİF KILAN ETKİLER :

Eskişehir Orta Anadolu'nun batıya açılan kapısı olarak tanımlanan ulaşım imkanlarıyla, yeterli enerji kaynaklarıyla, zengin maden yataklarıyla, tarım ve gelişmiş sanayisi ile ülkemizin önemli merkezlerinden birisidir. İşte Eskişehir ilini alternatif olarak göstermemizin başlıca önemli ayrıntıları bu giriş yaptıktan sonra sırasıyla açıklayacağız.

Öncelikle Eskişehir bulunduğu konum ile İstanbul, Kocaeli, Sakarya'daki sanayi gelişmede ön safhada bulunan Türkiye'nin sayılı illerinin yakınındadır. Bu yakınlık Ankara, Bursa gibi sanayileşmelerini tamalamış olan Türkiye'nin sayıca büyüklüğe sahip illeriyle olan uzaklığı kadardır. Karayolu ulaşımı ile Ankara başta olmak üzere çevre illerin tamamına (Afyon, Kütahya, Bursa, Bilecek, Sakarya, Kocaeli, İstanbul) ulaşmak için sadece bu kavşak konumundaki ilden geçen yollardan herhangi birisine dikilmek yeterlidir. Demiryolları ile konforlu ve güvenli yolculuk yapmak isterseniz; Anadolu'nun bütün illerine açılan demiryolu kavşak noktasından ulaşabilirsiniz. Havayolu ile ulaşım şimdilik üniversite bünyesinde hizmet gören uçaklarla yapılabilmektedir. Ancak kısa bir zaman sonra ülkeler arası charter seferlerine açılacak çalışmalar yapılmaktadır. Haberleşme sorunu olmayan sayılı illerden birisidir.

Enerji sorununa baktığımızda ilimiz ulusal interkonnekte sistemi içerisinde oldukça önemli bir konumdadır. sakarya üzerinde nehrin kolları üzerinde bulunan hidro elektrik santralleri ve 1990 yılında organize sanayi bölgesinde kullanıma geçilen doğalgaz enerji sorunu olmadığını kanıttır. Eskişehir'in nüfus durumuna baktığımızda 1990 sayımına göre 641.057 olan nüfus ile Türkiye genelinin nüfus artış oranı ile % 24.88 ile kilometrekareye 44 kişi düşmektedir.

Eskişehir'de istihdam durumuna baktığımızda 1995 verilerine göre 474 kamu 20.183 özel olmak üzere toplam 20.675 işyerinde 144.162 işçi muhtelif iş kollarında istihdam edilmiştir. Şehirde toplu konutlar oluşturularak çağdaş projelerle konut sorunu çözülmüştür. Sağlık sorunu ise (Hava Hastanesi, Devlet Hastanesi, Sosyal Sigortalar, Kadın Doğum Hastaneleri) ile ve bunun yanında özel hastanelerle çözülmüş durumdadır.

Eğitim; Eskişehir ilinin medarı iftiharıdır. İldeki okuma yazma oranı % 94.68 ile T¼rkiye’de ilkler ierisindeedir. Ortaöğretimin başarisının yanı sıra yüksek öğretimde T¼rkiye’de en fazla kayıtlı öğrencisi bulunan ve kalifiye istihdam gücü yaratan Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi bu şehre üniversite şehri denmesine neden olmaktadır. Buna örnek verecek olursak; 12 fakülte, 1 Konservatuar, 8 yüksek okul, 3 enstitü ile 817.821 öğrencisi ile Anadolu Üniversitesi, 6 fakülte, 4 enstitü, 6 araştırma merkezi, 3 yüksek okulu ile 6006 öğrencisi ile Osmangazi üniversitesi. Bütün bu verilerin ışığında Eskişehir ilini alternatif bölge olarak göstermemizi haklı kılan birkaç veri değildir.

Eskişehir’i alternatif olarak vermemizdeki en önemli etkilerden birisi olan tarihin beşiği bu şehirdeki sanayi altyapısının çok eskilere dayanmasıdır.

Yurdumuz topraklarının % 1.8’ine sahip olan Eskişehir ilinin sanayisinde yer alan imalat sanayi firmalarının % 52.1’i T¼rkiye’nin tüm illerine yönelik üretim yapmaktadır.

Daha öncede belirttiğim gibi sanayisi çok eskilere dayanmaktadır. 1894 yılında T¼rkiye Demiryolları için lokomotif üretecek firmanın temelleri atılmıştır. şeker fabrikası 1933 yılında, Sümerbank basma fabrikası 1956 yıllarında faaliyete başlamışlardır. Eskişehir Bisküvi üretiminde T¼rkiye genelinin % 35’lik kısmını üretmektedir. Bütün bunların yanı sıra Eskişehir sanayinin kalkınmasına direkt etkide bulunacak olan organize sanayi bölgesi 1975 yılında kurulmuş ve bugüne dek alt yapısı hazır olan sayılı kentler arasında yerini almıştır. Köklü bir sanayi alt yapısına, ulaşım kolaylığına, kalifiye işgücüne, yerleşmiş teknolojiye sahip ve çoğu kente nasip olmayan bilgi birikimini elinde bulunduran köklü üniversitelere sahip bir kent daha bulmak kolay olmasa gerek.

İşte bütün bunların yanısıra Eskişehir sanayisinde beyaz eşya, otomotiv, tekstil, gıda, orman ürünleri, yem, tarım ürünleri, elektrik makina sanayi yatırımları gerçekleşmektedir. Bazı illerden ve tek olan endüstrilerden oluşan sanayiye sahip Eskişehir tabiki alternatif bölge olarak gösterilmeyi hak ediyor.

İşte bütün bu tercihlerin yanı sıra diğer örnek iki il olan Sakarya ve Kocaeli’nden tabiki yer şekilleri olarak ta daha sağlam ve güvenli bir yapıya sahip. Çevre kirliliğinden nasibini almamış en büyük sanayi kenti olmaya aday illerden birisi olduğu için bu iki ile alternatif olarak Eskişehir ilini “Alternatif Bölge” olarak seçtik.

SONUÇ :

Az gelişmiş ülkeler sınırından çıkı gelişmekte olan ülkeler sınırına girmeye çalışan Türk ekonomisinin bu günkü durumunu incelediğimizde, Türk ekonomisine canlılık veren hakim iki sektör önümüze çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ve en geniş olanı oluşturan tarım sektörü, ikinci sektör olarak sanayi sektörü karşımıza çıkmaktadır.

Tarım sektörü hepimiz bilmeliyiz ki en fazla işçi istihdam eden sektör olmasına rağmen Milli gelirin oluşmasında sanayi sektörünün gerisinde kalan ve ağır işleyen modernize olamamış, eski usullerle üretim yapan sektördür.

Tarım sektöründensonra ülkenin milli gelirinden en fazla etkiye sahip olan, çabuk modernize olmuş, yeniliklere hemen adapte olan ve en son yıllarda tarım sektörünün besleyemediği insanların tercih sebebi olan sanayi sektörü olmaktadır. Türk ekonomisi bakımından sanayi sektörünün önemi her geçen gün artmaktadır.

Türkiye’de sanayi sektörünün üretkenliğine baktığımızda ise, sanayi sektörü üretkenlik bakımından en üst düzeyde yer almaktadır. Sanayi kesiminde çalışanlar 19850’lerde 852 bin ike 1990’larda 3 milyon kişi sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

Bugün okumakta olduğumuz bu master tezinde amacımız öncelikli ülkenin gelişiminde önemli bir paya sahip olan sanayi sektörünü irdelemek ve sanayi ve kalkınma konularında biraz bilgi verdikten sonra; sanayi kenti olarak gelişme gösteren kentlerimizden söz etmektir.

Bu konulardan bahsederken bu kentlerin genel durumlarını ortaya koymak ve doğan sorunlarından, ayrıca bu sanayi kentlerinin sorununu hafifletebilecek alternatiflerden söz etmek istedik.

İlk bölümde açıklamalarda bulunmuş olduğumuz sanayi ilkel maddeleri veya ana mamülleri belirli işlemlerden geçirerek tüketicilerin istek ve beklentileri doğrultusunda nihai ürünler ortaya koyan bir sektördür demiştik.

Sanayinin türlerinden bahsederken de, imalat sanayi, madencilik ve enerji sektörü olarak bir ayrıma tabi tutulduğunu belirtmiştir. İşte bunlar içerisindeki imalat sanayinin görevi çıkarılan madenleri işleme görevi yapmaktadır. İmalat sanayinde; tüketim malları sanayi, ara malları sanayi yatırım ve malları sanayi şeklinde gruplara ayırabileceğinden söz etmiştik.

Sanayileşmeden bahsederken de Ekonomik literatürde gelişme ve sanayileşme kalkınma ile eş anlamı kullanılmakta ve kalkınmanın önemli bir göstergesi olmaktadır, denilmektedir.

Kalkınmanın ise; sadece üretimin ve kişi başına gelirin artması olmayıp, ekonomik ve sosyal-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır demiştik.

Sanayi sektörünün ülkemiz ekonomisindeki önemini ise şu başlıklarda toplayabileceğimizden söz ettik :

- a) Türkiye milli gelirinin en önemli kaynağını oluşturur.
- b) Türkiye'nin ihracat ve ithalat içinde sanayi sektörü payının büyük önemde olduğu bilinmektedir.
- c) Aktif nüfusun ikinci büyük kısmı bu sektörde çalışmaktadır.
- d) Türkiye yatırımlarının en büyük payını almaktadır.
- e) Sanayi sektörünün ihracatından sağlanan gelirin verimli kaynaklara dönüşmesi daha çabuk oluşur.
- f) Sanayide üretkenlik tarımdan daha yüksek olmaktadır. Organize sanayi bölgelerinin ülkenin belirli yörelerinde kurulmasıyla bu yörelerin ekonomisinin ve sanayinin gelişimiyle bölgeler arası dengenin sağlanacağından söz ettik.

Sanayinin çevre kirliliği üzerindeki etkilerinde kısaca söz ederek, ikinci bölümümüzü oluşturan sanayi kentlerini incelemeye geçtik.

İkinci bölümdeki hareket noktamız ise Kocaeli ilinin ve Sakarya ilinin durumlarına göz atmak oldu.

Kocaeli ili hakkındaki ekonomik gösterilerine bakmadan önce ilin kısaca tarih ve coğrafyasından söz ettikten sonra, sosyal durumunu oluşturan nüfus ve eğitiminden bahsettik.

Nüfusun 1990 sayım sonuçlarına göre 936.136 kişi olduğunu biliyoruz. Nüfustaki bu yoğunluğu şehrin yüzölçümü ile orantıladığımızda kilometrekareye düşen 300 kişilik adam sayısı ile ülkenin en yüksek nüfusuna sahip şehirlerden olduğunu gördük. Eğitimde ise alt yapının o kadar yüksek olmadığı bunun da nüfus artışının beklenenin üzerinde olmasından kaynaklandığı ortadadır. Kocaeli ilinin sanayi göstergeleri çok kabarıktır. Son 10 yıldır özellikle imalat sanayi üretiminde ortalama % 15 paya sahiptir. İstanbul'dan sonra Türkiye genelinde önem sırasında ikinci sıradadır. 1980'li yıllarda ülke ihracatının % 80-85'ini üretmektedir. Kocaeli'nde 1991 yılı sabit fiyatlarla % 9.9'luk büyüme hızını yakalamış önemli bir sanayi kentidir.

Kocaeli ili Türkiye genelinde 2.733\$ ABD doları ile kişi başına gelirin en yüksek olduğu durumda dahi, kişi başına düşen ortalama yıllık geliri 7.944\$ ABD doları ile en önde olan il konumunu uzun yıllardır taşımaktadır.

GSMH sıralamasında ise Türkiye'nin 4 ncü sırasında yer almaktadır. Kocaeli ili bu kadar pozitif değerleriyle en ileri teknolojik devrimin yaşandığı il olmasına rağmen, sanayi ve endüstri kirliliğinin en yoğun yaşandığı il olarak önümüze çıkmaktadır. Hava kirliliği, Deniz, içme suyu, gece kondulaşmayla, çevre kirliliğinin en yoğun yaşandığı il yine Kocaeli olması bu ilin artık yatırım kapsamı dışında bırakılması gerektiği sinyallerini vermektedir.

Hızla sanayileşen bir diğer kentimiz olan Sakarya'nın durumunu da ayrı bir bölüm olarak ikinci bölümde incelemiştir.

Sakarya ilinin de tarih ve coğrafyasından söz ettik. Sosyal durumundan söz ederken nüfusun kırsal kesimde (% 55.4) yaşadığından tarım alanlarının çokluğu nedeni ile tarıma dayalı yaşantının hüküm sürdüğünü, eğitiminde bunun etkisine kaldığı için fazla gelişemediğini belirtmiştir. Sakarya'da kilometrekareye düşen adam sayısı 154 kişidir.

Sakarya'da sanayi yatırımların 1980'lerin sonunda 90'lı yılların başında beklenmedik bir hızla ve düzensiz gelişme göstermiştir. Sakarya organize sanayi bölgesine bu hızlı, İstanbul ve Kocaeli'nin sıkışmışlığından kaçan sanayinin gelişinden sonra sahip olmuştur.

Sakarya ilide Kocaeli ili gibi altyapı sorunlarını önceden planlayıp çözemediği için düzensiz bir gelişim seyretmektedir. Bunlar nelerdir? Elindeki tarıma ayrılması gereken alanlar sanayi'ye bırakılmış, altyapı hazır olmadığından dolaydır ki, çevre kirliliğini en çabuk hisseden il olmak durumunda kalmıştır. elindeki tek su kaynağı olan Sapanca gölü kirlilikten nasibini almıştır. Sakarya nehri ona keza, nüfus artışı da cabası, çarpık yapılanma bütün bu etkiler. Yolların kavşak noktasında olan Sakarya ilini yatırım yapılır il olmaktan çıkarmaktadır.

İşte bütün bunların yanında önemli merkezlere aynı mesafede duran bir il dikkatimizi çekmektedir. Bu il yıllar öncesinden beri isminden de anlaşıldığı üzere yatırımlara aday il konumunu koruyan Eskişehir'dir.

Konumuzun ikinci bölümünde yer alan ve bizim favorimiz olan il Eskişehir'den de bahsettik. Eskişehir ilinin ikinci bölümde köklü sanayisinden bahsettikten sonra üçüncü bölümde diğer illerin çevre kirliliğini bahis konusu yaptık ve neden Eskişehir ilinin alternatif bölge il olarak gösterildiğinden söz ederek kitabımızı tamamladık.

Eskişehir neden alternatif bölge?

Eskişehir tarih ve coğrafi konumuyla alternatif il olmayı hak ediyordu. Nüfus artışı oranı % 18.71 ile Türkiye genel ortalaması olan % 24.88'in altında seyretmektedir. Eğitimi modern ve köklü eğitim kurumlarıyla % 93.5 okur yazar oranıyla Türkiye'nin sayılı kentleri arasında yer almaktadır.

Eskişehir gelişmişlik sırasında Türkiye'nin ilk 10 ili içerisinde yer almaktadır. Sanayisi 1894 yılında temelleri atılan yüz yılı aşkın süredir, modern teknolojiyi kullanan ve Türkiye'nin tek sanayi ve endüstri kuruluşlarına sahipliği ile aday olmayı hak etmektedir. Sanayisi bu kadar eski bir tarihe sahip olduğundan yetişmiş kalifiye işgücü ve 1975 yılında kurulan modern organize sanayi bölgesi kuruluşları ile sanayi altyapısını hazırlamış bir bölgedir. Sanayi sektörlerin tamamında, maden, enerji ve imalat sanayinin bütün sektörlerinde en köklü bilgi ve beceriye, yapılaşmaya müsait bir şehirdir.

Eskişehir daha önce de belirttiğimiz gibi köklü sanayi altyapısı ile çevre kirliliğini en az yaşayan ve sanayi kirlilikten nasibini almamış bakir bir bölge konumunu sürdürmektedir.

Bütün bu pozitif değerlerin yanısıra bu ili bizce alternatif bölge kılan bir özellikten daha bahsetmeden geçemedik. Eskişehir ili doğudan Ankara'ya, güneyden Afyon'a, batıdan Bilecik il sınırına kadar yatırıma açık ve tarım değeri düşük, yollara yakın düz alanlarla doludur.

En önemlisi de bugüne dek üzerinde hiç durulmayan konuda şudur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kocaeli ve Sakarya illerindeki sanayinin kurulduğu alanlar birinci dereceden deprem kuşağı olan Kuzey Anadolu Fay Zonu üzerinde kurulmuşlardır. Bu nedir? Türkiye modern teknolojisini, ağır sanayisini her an patlayabilecek olan bir dinamitin üzerine yerleştirmiştir. Bilinen bir gerçektir ki bu fay zonu üzerinde vede aynı bölgede daha önceleri çok sayıda hasar verici depremler oluşmuş ve yerleşim alanları çeşitli zararlar görmüştür. Şimdi bu bölgede yapılan sanayiye riske atmak değil midir?

Oysa ki; alternatif bölge olarak gösterdiğimiz, Eskişehir bu yönüyle de yatırıma güven vermektedir.

İşte konumuzun önemini oluşturan bölgesel çalışmanın üstünlüğü burada yatmaktadır. Mutlak surette her sorunun çözümünde alternatifler olabileceğini siz okurlarımıza göstermek ve sıkışan Doğu Marmara sanayisine çözüm olabilecek alternatif bölge göstermek için Eskişehir bölgesini önermek olmuştur.

KAYNAKÇA

- A.NIRCSON : Guidelines For the Establishment Of Industrialization in Developing (United Nation) - Countries. 1987.
- Anadolu Üniversitesi (ESAM) : 2000 Yılına Doğru Eskişehir Sorunları Sempozyumu I, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 109, Eskişehir, Mayıs 1992.
- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası : Basında ATSO, Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayın No: 1996/3
- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayını : Sakarya İli İktisadi Raporu 1995, ATSO Yayın No : 95/3 Eylül, 1995.
- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayını : Sakarya İli İktisadi Raporu, 1994, ATSO Yayın No : 94/1. Ekim, 1994.
- Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayını : Sakarya İli İktisadi Raporu, 1993, ATSO Yayın No : 93/1 Eylül, 1993.
- ATSO ve Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi : Sakarya Sanayi Envanteri. Adapazarı, Aralık, 1994.
- BAŞOL Koray : Türkiye Ekonomisi T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 876, A.Ö.F. Yayınları 464, Eskişehir, Kasım, 1995.

- BERBEROĞLU N..Güneş : Organize Sanayi Bölgeleri, Anadolu Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, Kasım, 1985, Cilt. 3 Sayı 2 , Eskişehir
- BERBEROĞLU Necat : Türkiye Ekonomisi, T.C. Ankara Üniversitesi, Yayın No: 119, A.Ö.F. No: 43, Ankara 1987.
- BARUTÇUGİL İsmet Sabit : Bursa Organize Sanayi Bölgesi Bursa, 1988
- Basından : Dünya Ekonomi Gazetisi 08.08.1995
- Basından : Sakarya Gazetesi, Adapazarı, 26 Eylül 1994.
- Basından : Politika Gazetesi 08.08.1995
- DİNLER Zeynel : Bölgesel İktisat Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bursa, 1994.
- DİRİMTEKİN Halil : Türkiye Ekonomisi, T.C. Ankara Üniversitesi, Yayın No: 119, A.Ö.F. No: 43, Ankara 1987.
- DÜĞER İsmail Hakkı : Makro İktisat, 1987.
- DAMALI Alev : Türkiye’de OSB’lerinin Bir Sistem İçinde Geliştirilmesi İçin Öneri (Ankara, DPT Yayını) Ankara, 1974.
- DEMİRER Hayati : Kocaeli İl Profili Dergisi, Kocaeli, Eylül, 1996.

- ERKAN Hüsnu : Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987.
- Eskişehir Ticaret Odası Yayını : 1994 Yılı Oda Faaliyet ve Bölge İktisadi Raporu, Eskişehir, 1994.
- Eskişehir Ticaret Odası Yayını : 1995 Yılı Oda Faaliyet ve Bölge İktisadi Raporu, Eskişehir, 1995.
- Eskişehir Sanayi Odası Yayını : Eskişehir Sanayi Dünü, Bugünü, Yarını, ESO Yayınları, No: 24 Eskişehir, 1988.
- GÜVENEN Orhan : Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Birinci Aşama Sonuçları Türkiye toplamı. 1992, T.C. Başbakanlık D.İ.E. Ankara, Ekim, 1994.
- HEREKMAN Aykut : Türkiye’de Yatırımları Teşvik Tedbirleri (Ankara, E.İ.T.İ.A. Yayını) 1973.
- İNANÇLI Selim : Türkiye ve Sakarya’da Sosyo Ekonomik Açıdan Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri, ATSO yayın No : 1996/2, Adapazarı, Mayıs, 1996.
- İŞİK Cahit - ŞANLIER Kenan : Sosyo-Ekonomik Gelişmede Eskişehir Nereden Nereye? Eskişehir Ticaret Odası Yayın No : 2, Eskişehir, 1988.

- J.J. PREJSINET : Le Concept du Sous Developpement,
Mouton, Paris, 1996.
- KIVANÇ Merih : Çevre Kirliliği ve Mikroorganizmalar,
Anadolu Üniversitesi Bülteni Eylül-Ekim,
Eskişehir, 1995.
- Kocaeli Sanayi Odası Yayını : 1994 Yılında Kocaeli Sanayinde Üretim,
İstihdam, İhracat Gelişmeleri.
Kocaeli, Kasım, 1994.
- Kocaeli Sanayi Odası Yayını : Kocaeli İmalat Sanayi (93)
Kocaeli, 1993.
- Kocaeli Sanayi Odası Yayını : Kocaeli Sanayi Rehberi 1994,
Kocaeli, 1994.
- MANİSALI Erol : Gelişme Ekonomisi,
İstanbul, 1975.
- ÖZGÜVEN Ali : Sanayileşmeyi Zorlu Kılan Faktörler.
Bursa, 1977.
- ŞAHİN Hüseyin : Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve
Bugünkü Durumu,
Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Bursa, 1993.
- SAVAŞ Vural : Kalkınma Ekonomisi,
İstanbul, 1986.

T.C. Eskişehir Valiliği Yayını

: Eskişehir VI. 5 Yıllık Kalkınma Plan Programı
1990-1994, Eskişehir, 1994.

T.C. Eskişehir Valiliği Sanayi ve İl Ticaret
Müdürlüğü

: 1993 Yılı Eskişehir İli Ekonomik Durum
Raporu, Sanayi ve Ticaret İl Md.lüğü,
Eskişehir, 1993.

T.C. Eskişehir Valiliği Sanayi ve İl Ticaret
Müdürlüğü,

: 1995 Yılı Eskişehir İli Ekonomik Durum
Raporu, Sanayi ve Ticaret İl Md.lüğü,
Eskişehir, 1995.

T.C. Eskişehir Valiliği Yayını

: VI. 5 Yıllık Plana Doğru Kalkınan Eskişehir,
Eskişehir, 1989.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
Yayını

: Genel Sanayi ve İşyeri Çevrimi Türkiye
Toplamı, Ankara, 1992.

T.C. Kocaeli Valiliği

: Çevre İl Örgütü Toplantı Karar Tutanağı.